

T.C.

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE YENİ SAĞ POLİTİKALARININ
YÜKSELİŞİ: 12 EYLÜL ASKERİ DARBESİ VE
ANAP İKTİDARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Hasan Burak BİLİR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Nizam ÖNEN

Hatay-2021

T.C.

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE YENİ SAĞ POLİTİKALARININ
YÜKSELİŞİ: 12 EYLÜL ASKERİ DARBESİ VE
ANAP İKTİDARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Hasan Burak BİLİR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Nizam ÖNEN

Hatay-2021

ONAY

HASAN BURAK BİLİR tarafından hazırlanan **“TÜRKİYE’DE YENİ SAĞ POLİTİKALARININ YÜKSELİŞİ: 12 EYLÜL ASKERİ DARBESİ VE ANAP İKTİDARI”** adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

05/ 07 /2021

Jüri Üyeleri	İmza
Prof. Dr. Nizam ÖNEN (Tez Danışmanı - Başkan)	
Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ (Üye)	
Dr. Öğr. Üyesi Levent DUMAN (Üye)	

Hasan Burak Bilir tarafından hazırlanan **“Türkiye’de Yeni Sağ Politikalarının Yükselişi: 12 Eylül Askeri Darbesi ve ANAP İktidarı”** adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım.**

Doç. Dr. Mustafa Onur KAN

Enstitü Müdürü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (05/07/2021)

Hasan Burak BİLİR

ÖNSÖZ

Türk siyasal hayatı boyunca darbeler; politik, ekonomik ve toplumsal yapıyı dönüştüren bir işlev üstlenmiştir. Bu anlamda 12 Eylül 1980 darbesi, gerek neo-liberal politikaların önünü açması sebebiyle gerekse de devletin yeniden yapılandırıldığı bir süreci ifade etmesiyle oldukça önemli bir yere sahiptir. Çalışmamı bu konu üzerinde yapmak istememin sebebi, 12 Eylül darbesinin 1980 sonrası Türk siyasal hayatında Yeni Sağ politikaların hegemon hale gelmesindeki rolünü merak etmemden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Yeni Sağın çelişkili ideolojik bileşenlerini bir araya getiren meşruiyetin neler olduğunu anlamaya çalışmak bu tez konusu seçmemin bir diğer sebebidir.

Tezimin hazırlanması sırasında, fikirleriyle ve yönlendirmeleriyle tezin oluşmasını sağlayan, değerli tez danışman hocam, Prof. Dr. Nizam Önen'e teşekkür ederim. Tezin düzenlenme aşamasında yardımını esirgemeyen arkadaşlarıma da ayrıca teşekkür ederim. Son olarak bu süre zarfında, bana cesaret veren, bana sabreden, beni her zaman destekleyen sevgili anneme, babama, kardeşime ve ağabeylerime sonsuz teşekkür ediyorum.

TÜRKİYE’DE YENİ SAĞ POLİTİKALARININ YÜKSELİŞİ: 12 EYLÜL ASKERİ DARBESİ VE ANAP İKTİDARI

Hasan Burak BİLİR

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021

Danışman: Prof. Dr. Nizam ÖNEN

ÖZET

Refah devleti modelinin çözülmeye başlaması ile birlikte yükselen Yeni Sağ politikaların Türkiye’deki taşıyıcısı Özal liderliğinde kurulan Anavatan Partisi olmuştur. Özal’ın liberal ve teknokrat kimliğinin ön plana çıkması Türkiye’deki Yeni Sağ politikaların ideolojik zeminini şekillendirmiştir. Ayrıca Anavatan Partisi’nin iktidarından önce Özal tarafından yürürlüğe koyulan 24 Ocak Kararları, 12 Eylül 1980 darbesi ve politik yeniden yapılanma sürecine paralel 1982 Anayasası’nın teşekküllü Yeni Sağ politikaların ideolojik tabanını oluşturmaktadır. Bu bağlamda 12 Eylül darbesinin meydana getirdiği baskı ve tahakküm ortamı, örgütlü işçi sınıfının çözülmesine ve sendikasılaşma sürecine hız vererek neo-liberal hegemonyanın inşasını sağlamıştır. Buna paralel, sermaye birikiminin yaşadığı problemleri aşmaya yönelik bir restorasyon dönemi olarak ifade edilen Yeni Sağ düşünce, Türkiye’nin küresel kapitalist sisteme entegre olma girişimini başarılı bir şekilde yönetme akılsallığı olarak ifade edilmektedir.

Anavatan Partisi’nin ideolojisi olarak kabul edilen Yeni Sağ felsefe, ekonomik alanda neo-liberalizmden ve politik alanda ise neo-muhafazakârlıktan meydana gelmektedir. Dünyanın, 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşadığı krizler ve bunlara karşı ürettiği çözümler, Yeni Sağ ideolojinin temel dinamiklerini belirlemiştir. Bu bağlamda Batı’da Reagan ve Thatcher ile gündeme gelen Yeni Sağ felsefenin ekonomik ve siyasal anlamda ortaya koyduğu politikaların Türkiye’deki uygulayıcısı Turgut Özal olmuştur. Böylelikle Özal’ı, 1980 sonrası Türkiye siyasetinde uzun soluklu yapan en temel olgu, neo-liberalizm ile neo-muhafazakâr ideolojinin çelişkilerini aynı potada eriterek birbirine eklemelemedeki başarısıdır.

1982 Anayasası ile Özal döneminde dönüştürülen politik, ekonomik ve sosyal yapı, Yeni Sağ politikaların uygulama alanı bulmasına dair meşruiyetin oluşması

açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple çalışmanın asıl konusu, Anavatan Partisi ile Türkiye’de yükselen Yeni Sağ politikaların meşruiyet zeminini analiz etmek ve neo-liberal hegemonyanın inşa sürecindeki temel dinamiklere eleştirel bir pencereden bakmaktır. Ayrıca Anavatan Partisi’nin ekonomik, siyasal ve dış politikaya dair yaklaşımını biçimlendiren Yeni Sağ ideolojiye, Türkiye’nin 1980 sonrası Batı ile olan ilişkilerinde yeni bir boyut kazandırması açısından sunmuş olduğu katkı ele alınmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER

ANAP, Neo-liberalizm, Sendikal Hareketler, Turgut Özal, Yeni Sağ

THE RISE OF NEW RIGHT POLICIES IN TURKEY: 12 SEPTEMBER MILITARY COUP AND MOTHERLAND PARTY GOVERNMENT

Hasan Burak BİLİR

Department of Political Science and Public Administration, Master Thesis, 2021

Advisor: Prof. Dr. Nizam ÖNEN

ABSTRACT

With the adoption of the welfare state model, the representative of the rising New Right policies in Turkey was been the Motherland Party, which was founded under the leadership of Turgut Özal. His liberal and technocratic identity have come to the fore and formed the ideological basis of the New Right policies in Turkey. In addition, the January 24 decisions which had been put into effect by Turgut Özal before the Motherland Party came to power, constitute the ideological basis of the new right policies of the 1982 constitution in parallel with the military coup of 12 September 1980 and the political restructuring process. In this context, the atmosphere of oppression and domination created by the September 12 coup has accelerated the disintegration of the workers and the process of non-unionization, leading to the construction of neoliberal hegemony. Parallel to this, the New Right policy which is expressed as a restoration period to overcome the problems of capital accumulation, is expressed as the rationality of successfully managing Turkey's attempt to integrate into the global capitalist system.

The New Right philosophy, which is accepted as the ideology of the Motherland Party, is described as an eclectic ideology consisting of neoliberalism in the economic field and neoconservatism in the political perspective. The crises experienced by the world economy in the last quarter of the 20th century and the solutions it produced against them determined the basis of the New Right ideology. In this context, Turgut Özal implemented the economic and political policies of the New Right philosophy in Turkey which came to the fore with Reagan and Thatcher in the

West. Thus, the most fundamental fact that makes Turgut Özal long-term in Turkish politics after 1980 is his success in combining the contradictions of neoliberalism and neoconservative ideology.

The political, economic and social structure transformed by the 1982 constitution in the period of Turgut Özal has a very significant place in the formation of legitimacy for the new right policies. For this reason, the main subject of the study is to discuss the legitimacy of the rising new right policies in Turkey with the Motherland Party and to analyze the basic dynamics in the construction process of neoliberal hegemony from a critical perspective. Additionally, the new right ideology that shaped the Motherland Party's approach to economic, political and foreign policy helped Turkey's relations with Western countries gain a new dimension after 1980.

KEYWORDS

Motherland Party, Neoliberalism, New Right, Turgut Özal, Trade Union Movements

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	III
TABLolar LİSTESİ.....	VII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE METODU

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	6
1.2. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi.....	9
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	12
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	13
1.5. Araştırmanın Temel Sorunsalları.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

REFAH DEVLETİ KRİZİ VE YENİ SAĞIN ORTAYA ÇIKIŞI

2.1. Refah Devletinin Ortaya Çıkışı.....	16
2.1.1. Dünyada Refah Devletin Ortaya Çıkışı.....	16
2.1.2. Türkiye’de Refah Devletinin Ortaya Çıkışı.....	21
2.1.3. Büyük Buhran Sonrası Refah Devleti Modeli.....	23
2.1.4. Kapitalizm ve Refah Devleti Arasındaki İlişki.....	24
2.1.5. Türkiye’nin Refah Devleti Yılları.....	32
2.2. Refah Devletinin Çözülüşü.....	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ SAĞIN YÜKSELİŞİ

3.1. Dünya’da Yeni Sağın Ortaya Çıkışı.....	38
3.1.1. İngiltere’de Yeni Sağ Düşünce: Thatcherizm.....	40
3.1.2. ABD’de Yeni Sağ Düşünce: Reganizm.....	44

3.1.3.	Thatcherizm ve Reganizm'in Ortak ve Farklı Özellikleri.....	48
3.2.	Yeni Sağın İdeolojik Bileşenleri.....	50
3.2.1.	Yeni Sağın İktisadi Yaklaşımı: Neo-liberalizm.....	51
3.2.2.	Yeni Sağın Politik Yaklaşımı: Neo-muhafazakârlık.....	65
3.2.3.	Neo-liberalizm ve Neo-muhafazakârlık Arasındaki Temel Çelişkiler.....	71

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YENİ SAĞIN YÜKSELİŞİ VE ANAP'LI YILLAR

4.1.	12 Eylül 1980 Öncesi Yaşanan Gelişmeler.....	74
4.1.1.	İktidar ve Yönetim Krizi.....	74
4.1.2.	Sermaye Birikim Stratejisi Krizi.....	78
4.1.3.	Toplumsal Kriz.....	82
4.2.	Ekonomik Yeniden Yapılanma: 24 Ocak Kararları.....	83
4.3.	1980 Askeri Darbesi ve 12 Eylül Rejimi.....	87
4.3.1.	Politik Yeniden Yapılanma: 1982 Anayasası'nın Teşekkülü.....	90
4.3.2.	Örgütlü İşçi Sınıfının Çözülüşü.....	92
4.3.3.	Yeni Sağ Hegemonyanın Meşruiyeti.....	99
4.4.	Yeni Sağ ve Devletin Dönüşümü: Turgut Özal'lı Yıllar.....	102
4.4.1.	ANAP'ın İdeolojisi ve Uygulamaları.....	109
4.4.1.1.	Muhafazakârlık.....	110
4.4.1.2.	Liberalizm.....	112
4.4.1.3.	Milliyetçilik.....	115
4.4.2.	ANAP'ın Yeni Sağ Politikaları.....	116
4.4.2.1.	ANAP'ın Ekonomi Politikası.....	116
4.4.2.2.	ANAP'ın Güvenlik ve Dış Politikası.....	121
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....		126
KAYNAKÇA.....		132

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Sosyal Devletin Gelişimi	18
Tablo 2: Kamu Sosyal Harcamaların GSYİH İçindeki Payı (%).....	36
Tablo 3: Neo-liberalizm ile Neo-muhafazakârlığın Eklemlenmesi	72
Tablo 4: 1963-1983 Arası Uygulamaya Giren Planlarda Hedeflenen Ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (Yıllık Ortalama % Değişimi)	81
Tablo 5: 1984-1992 Döneminde Ücretli Emek ve Sendikalaşma Düzeyi	98
Tablo 6: 1983 Genel Seçimleri Oy Dağılımı	104
Tablo 7: 6 Eylül 1987 Halkoylaması Sonuçları	106
Tablo 8: 29 Kasım 1987 Genel Seçim Sonuçları	107
Tablo 9: 1991 Genel Seçim Sonuçları	109
Tablo 10: 1980'lerde Temel Ekonomik Göstergeler.....	119

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomi Topluluğu
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DİSK	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
FED	: (ing. Federal Reserve Bank) ABD Merkez Bankası
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HAK-İŞ	: Hak İş Sendikaları Konfederasyonu
IDP	: Islahatçı Demokrasi Partisi
IMF	: (ing. International Monetary Fund) Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİSK	: Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: (ing. North Atlantic Treaty Organization) Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: (ing. Organisation for Economic Cooperation and Development) Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti

SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluğu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun “*en uzun yüzyılı*”¹ olarak tarif edilen 19. asır sanayi inkılabı, coğrafi keşifler ve modernizasyon süreçlerine ayak uyduramayıp siyasi çalkantıların yaşandığı ve akabinde ekonomik darboğazın içine sürüklenen bir devlet yapısına şahitlik etmiştir. İlerleyen süreçte yeni kurulan ulus-devlet modeli de iktisadi sorunların çözümüne pek bir fayda sağlayamamıştır. Fakat Cumhuriyetin ilk yıllarında para dengesi, bütçe dengesi ve dış ticaret dengesinden oluşan üçlü denge 1923-1929 yılları arasında görece başarılı olarak Osmanlı'dan devralınan iktisadi çöküntüyü bir miktar da olsa durdurmuştur. Nihayetinde İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve savaş sonunda oluşan yeni bloklar çiçeği burnunda ulus-devletin iktisadi yapısını da derinden etkilemiştir. Bu aşamada savaşın galiplerinden biri olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yayılmasını ve etkinliğini arttırmasını engellemek için Amerika Birleşik Devletleri kendi bloğunu güçlendirmeyi hedeflerken Türkiye'yi de yanında görmek istemiştir. Çünkü ABD bu amacıyla, sayıları giderek artan az gelişmiş ülkelerin kontrolünü iktisadi bloklar oluşturarak elinde tutmaya çalışmıştır.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın ardından gelişen, talep azlığına karşı arz fazlalığının yıkıcı etkisi dünya iktisat sistemini müdahaleci Keynesyen politikalara doğru yönlendirdi. Keynesyen iktisat modelin öne sürdüğü talep yönlü ekonomi modelinde; “*devletin harcamalarını, gelirlerini ve bütçesini ekonomi politikası aracı olarak kullanarak kişilerin alımı gücünü arttırması, bizzat kendisinin hem girişimci hem de müşteri olarak piyasada aktör olması*” (Tok, 2014: 129) fikri, devletin kendi yararına istihdam sağlayarak, kamu harcamalarını arttırma yoluna gitmesi, piyasadaki talebi yükseltme eğilimi Keynesyen ekonomi politiğinin mihenk taşı oluşturmuştur. Bunun üzerine İkinci Dünya Savaşı'nın dünya çapında meydana getirdiği tahribat ve sosyal yaşamdaki olumsuzluklar karşısında vatandaşların demokratik talepleri ve buna paralel olarak işçi haklarının yüksek sesle dile getirildiği bu dönemde Keynesyen refah devleti modeli sosyal politikaları önceleyen bir iktisadi modeli olarak ortaya çıkmıştır.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra başlayıp 1970'li yılların ortasına kadar devam eden Keynesyen iktisat modeli bu dönemin hegemon politikası olarak görülmüştür. Fakat büyüyen ekonomik gerilemeyle birlikte yoğunlaşan siyasal

¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 24.

baskılar İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de yeni iktisadi dönüşümün gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda ABD merkezli Batı tarzı liberal iktisat politikalarının temeli 1946 yılında siyaset sahnesine çıkan Demokrat Parti ile birlikte atılmıştır.

Nihayetinde 1950'de yaşanan iktidar değişimi ve büyük toprak sahibi sınıfın önderliğini yapan DP iktidara gelmeden önce yani Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında liberal ekonomi düzenine dair ilk adımları atmıştır. Böylelikle küresel sistemin dışı açılma ve ekonomik yardım sözüne karşılık istenilen koşulları yerine getirme işlevi yavaş yavaş uygulanmaya başlamıştır. Sonuç olarak 1947 yılında gerçekleşen Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde askeri yardım almayla, ekonomik yardım alma baskısı adım adım uygulanırken Türkiye, Kore Savaşı'na asker gönderme karşılığında 1952 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) kabul edilmiştir. Aslında dönemin iktidarlara küresel sistemin yapacağı yardımlar ve sağlayacağı diğer olanaklarla üretimi arttıracaklarını amaçlamıştır. Oysa ABD merkezli yeni kapital düzen, Türkiye'yi planladığı yeni uluslararası ekonomik sistemin bir parçası olarak çarka dâhil etmeye çalışmıştır. Aslında Türkiye, bu yıllarda ABD'nin sağlamış olduğu yardımların yanı sıra, ülke ekonomisinin ve toplumsal taleplerin sonucunda da yeni kurulan küresel sermayenin bir parçası olmayı istemiştir.

Sonuç olarak Türkiye, 19 Şubat 1947'de Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'na üye olmuştur. Kuruluşları daha geç tarihlere rastlayan Dünya Bankası'nın yan kuruluşları Uluslararası Finans Kurumu ve Uluslararası Kalkınma Birliği'ne katılması ise 1 Eylül 1956 ve 7 Eylül 1960'da gerçekleşmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne katılması 5 Aralık 1945'te olmuştur. Ayrıca Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ile Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne de üye olan Türkiye, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne ise 1961'de üye olmuştur (Kazgan, 2013: 66). Bütün bu olgular Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel iktisadi ilkesi sayılan devletçilik politikasının daraltılmasının ve bunun sonucunda yabancı sermayeye açılma vaatleri ile Türkiye'nin yeni bir ekonomik modele evirildiğinin göstergesidir.

1950-1960 arası dönemde DP'nin liberal politikaları ile IMF güdümünde tanzim edilen Türkiye ekonomisi, 1958 yılında alınan istikrar kararıyla fiyat istikrarının göz ardı edilerek büyüme odaklı politikaların uygulanması için artan bütçe açıklarını hafifletmeye yönelik bir dizi programla krizden çıkışın yolunu aramaya başlamıştır. Bu sebeple 27 Mayıs 1960 ihtilali sonrası Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması ve sosyo-ekonomik hakların anayasal güvence altına alınması ile birlikte

Türkiye ekonomisinde planlı kalkınma modeli diye ifade edilen dönem başlamıştır. Bu yıllar Türkiye ekonomisinin görece daha istikrarlı bir büyüme ivmesi kazandığı, ithal ikameci sanayileşmenin hakim olduğu dönem olarak tanımlanmıştır. Fakat gerek 12 Mart 1971 muhtırası gerekse de muhtıra sonrası artan şiddet olayları ve devamında yaşanan hükümet krizleri planlı kalkınma döneminin ilk yıllarında sağlanan olumlu gelişmeyi baltalamıştır. Böylelikle Türkiye ekonomisi 1970’li yılların sonlarına doğru ciddi krizlerle karşı karşıya kalmıştır.

Ayrıca 1970’li yılların sonu 1980’li yılların başında yaşananlar dünyada yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülmüştür. Bu döneme damgasını vuran olaylar, 1973 yılında yaşanan dünya petrol krizi ve buna bağlı olarak derinleşen iktisadi bunalımın Keynesyen ekonomi politikalarının sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Böyle bir kriz ortamından çıkışın anahtarı, yeni klasik iktisatçılar tarafından liberal politikalara yeniden dönmek olarak belirtilmiştir. Ayrıca iktisadi manadaki liberalizasyon süreci toplumsal anlamda bir çeşit muhafazakârlıkla birleşmiş ve ortaya toplumu dönüştürme amacı taşıyan yeni bir ideolojinin doğmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler ışığında yaşanan ideolojik dönüşüm Yeni Sağ ve neo-liberal politikalar olarak ifade edilmiştir. Dünyada meydana gelen bu politik süreç, Türkiye özelinde 1980 askeri darbesi ile birlikte başlayan ve darbe iktidarı sonrası yönetimin sivillere devredildiği 1983 yılının devamında iktidara gelen Anavatan Partisi ile özdeşleşmiştir. Kısaca belirtmek gerekirse, özellikle 1980 sonrası dönemde İngiltere ve ABD’de Thatcher ve Reagan yönetimi ile siyasal düzlemde karşılık bulan neo-liberalizm, Türkiye siyasetinde dönüşüm pratiğini Turgut Özal’ın liderliğindeki ANAP ile sağlamıştır. Yani 1970’li yılların ortalarına doğru yaşanan küresel finans krizi sonrasında Avrupa ve ABD’de klasik liberalizmin eksik bıraktığı ekonomik, siyasal ve toplumsal temaları dönüştürmeyi amaç edinen Yeni Sağ fikri yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır.

Yeni Sağın yükselişi sosyalist bloka karşı alternatif bir ideoloji olarak gerek iktisadi açıdan gerek politik açıdan önemli bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda serbest piyasa modelini savunan Yeni Sağ düşünce, sermaye hareketlerinin önündeki devlet engelini kaldırarak Doğu bloku karşısında açık ve küresel bir finans piyasası yaratmayı öncelemiştir. Çünkü Yeni Sağ düşünce küresel kapitalin devletçi, müdahaleci ve korumacı politikalar ile ulus devletler arasında sıkışıp kalmasını kabul etmemekte, kapitalin mümkün oldukça serbest dolaşımını sağlayacak ortamın oluşturulması

gerekliliğini söylemiştir. Yeni Sağ düşüncenin iktisadi bileşenini oluşturan neo-liberalizm, kâr maksimizasyonu amacıyla hareket eden bir ideoloji olduğu için serbest piyasa modeline işlerlik kazandırarak hem ucuz emek gücünün hem de ucuz hammadde tedarikinin sağlanması noktasında oldukça önemli bir görevi üstlenmiştir. Bu bağlamda neo-liberalizm, daha az girdi maliyeti ile en yüksek kâr elde etmek için her ülkede pazar oluşturabilecek ve üretilen artı ürünü özgürce satabilecek serbest piyasa modelini benimsemiştir (Tok, 2014: 131-132).

Sonuç olarak Keynesyen iktisadın yaşadığı krize çözüm olarak ortaya çıkan Yeni Sağ felsefe 1980 sonrasında dünyasında egemen ideoloji olarak küresel kapitalizmin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik misyonunu yerine getirmiştir. Bu misyon ABD’de Ronald Reagan’ın Cumhuriyetçi Parti’si, İngiltere’de Margaret Thatcher’in Muhafazakar Parti’si ve Türkiye’de Turgut Özal’ın Anavatan Partisi ile mümkün hâle gelmiştir. Dünyanın Yeni Sağ politikalar ile tanıştığı günlerde Türkiye’de iktidara gelen Özal, bu politikaların uygulayıcısı olarak Türk siyasal hayatında önemli bir yere sahip olmuştur.

Çalışmanın temel sorunsallarından biri, sosyal refah devleti yıllarında meydana gelen gelişmelerin aslında kapitalizmin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik sermaye tarafından verilen tavizlerin uzun dönemde sermaye lehine yaratılacak ortamın inşa edilmesindeki rolünün incelenmesidir. Diğer bir ifadeyle çalışmanın sorunsalı, refah devletinin kapitalizme içkin bir iktisadi model mi olduğu yoksa kapitalizme aşkın bir model mi olduğu gerçeği üzerinden hareketle bazı temel sorulara cevap aramaktır. Bu sebeple çalışmanın ikinci bölümünde, refah devletinin ortaya çıkışı ile başlayan süreci ele alarak dünyada ve Türkiye’de refah devleti modelinin siyasal, ekonomik ve sosyal yapıya yansımaları üzerinde durulmuştur. Ayrıca bölümün devamında, refah devleti ve kapitalizm arasındaki ilişkiye yapısalcı perspektiften bakarak sosyal devlet anlayışının kapitalizm ile arasındaki organik bağını anlatmak amaçlanmıştır. Böylelikle siyasal, sosyal ve ekonomik alanın en önemli nesnesi olan devletin, refah devleti yıllarında üstlendiği rolün kapitalizme nefes aldırma şeklinde ifade edilebilecek bir misyonu hayata geçirdiğini söyleyebiliriz. Bölümün sonuna doğru refah devletinin çözülüşünü hızlandıran gelişmeler ve Yeni Sağ düşüncenin ortaya çıkması ile birlikte egemen ideoloji olmasındaki nedenler anlatılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Yeni Sağın yükselişi ile başlayan 1980'li yılların dünya siyasetinde yer alan iktidarları ele alınmıştır. Bu bağlamda ABD ve İngiltere'de ortaya çıkıp egemen ideoloji haline gelen Yeni Sağ düşüncenin temel ilkeleri anlatılmıştır. Ayrıca Reaganizm ve Thatcherizm diye ifade edilen Yeni Sağ politikaların benzer ve farklı yönleri üzerinde durulmuştur. Bölümün devamında ise neo-liberal iktisat öğretisi ile neo-muhafazakâr politikanın Yeni Sağ düşüncüyü oluşturan ideolojik bileşenler olarak ele alınması amaçlanmıştır. Ayrıca bu ideolojik bileşenlerin Yeni Sağ düşünce için sağladığı meşruiyet sorgulanarak Yeni Sağın egemen ideoloji olmasındaki nedenler açıklanmıştır. Son olarak bu bölümde neo-liberalizm ve neo-muhafazakâr ideolojinin temel çelişkileri üzerinden yükselen Yeni Sağ düşüncenin oluşturduğu sentez açıklanmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise Yeni Sağın Türkiye'de yükselişi ve ANAP politikalarına yansımaları üzerinde durulmuştur. Bunun öncesinde 12 Eylül 1980 öncesi yaşanan siyasal, ekonomik ve toplumsal bunalımların gerekçeleri irdelenerek darbenin sağladığı meşruiyetin 1982 Anayasası ile tesis edilme süreci anlatılmıştır. Ayrıca Yeni Sağ politikaların Türkiye'deki taşıyıcısı olan Turgut Özal'ın Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı iken almış olduğu 24 Ocak İstikrar Kararlarının 1983 sonrası Türk siyasetine yansımaları üzerinde durulmuştur. Son olarak bu bölümde Anavatan Partisi'nin temel ideolojik bileşenleri incelenerek Yeni Sağ politikalara yansımaları anlatılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE METODU

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümler hem dünya siyaseti açısından hem de Türk siyasal hayatı açısından yeni bir dönemin başlangıcı olarak ifade edilmektedir. Nitekim 1980 öncesinin ekonomi politiği zamanla farklı bir forma evrilerek, ABD ve İngiltere başta olmak üzere Türkiye gibi ülkelerin de yeni kurulacak olan iktisadi ve siyasi süreçte yerini alacağı politik dönüşüme kapı aralamaktadır.

1929 Büyük Buhranı ile başlayan Keynesyen Refah Devleti anlayışının iktisadi model olarak popülerliğinin arttığı İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllar sosyal devlet anlayışının ortaya çıktığı dönemi ifade etmektedir. Özellikle İngiltere’de 1942’de ortaya çıkan ve yoksul ailelere yapılan maddi yardımları, ülke çapında kapsamlı bir sağlık hizmetini ve tam istihdama yönelik iktisadi politikaları içeren Beveridge Raporu refah devleti kavramının teşekkülünü ortaya koymaktadır. Bundan sonraki yıllarda birçok kapitalist devletin sosyal politikalara yönelmesi ve müdahaleci devlet anlayışını benimsemesi refah devletinin yükselmesine sebep olmuştur. Bu döneme damgasını vuran en önemli makroekonomik olgu olarak büyüme, Keynesyen iktisatçılar tarafından refah devletinin kurucu unsuru olarak ifade edilmektedir. Ayrıca işsizlik oranındaki ciddi düşüşler de bu döneme damgasını vuran başka bir ekonomik olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Emek ve sermaye arasındaki kısmi uzlaş (mutabakat) dönemi olarak kategorize edilen refah devleti modeli; 1973 petrol krizi ve buna bağlı olarak derinleşen iktisadi bunalımın yarattığı problemlerden dolayı yeni klasik iktisatçılar tarafından sorgulanır hâle gelmiştir. Özellikle talep yönlü iktisat modelini benimseyen Keynesyen ekonomi, yerini arz yönlü iktisat politikalarına bırakmıştır. Ayrıca siyasal ve toplumsal alanın en büyük aktörü olan devlete karşı bakış açısında önemli bir dönüşüm olmuştur. Müdahaleci ve korumacı anlayışla hareket eden refah devleti anlayışı, yerini 1980 sonrası gelişen yeni dinamiklere ayak uydurmak açısından minimal devlet fikrini savunan neo-liberal öğretiye bırakmaya başlamıştır.

1980’li yılların neo-liberal politikaları ile imalat sanayindeki sabit sermaye yatırımlarının düştüğü, devam eden yatırımların da imalat sanayi haricindeki

sektörlere kaydırıldığı söylenebilir. Yatırımların büyük çoğunluğu özel kesim için konut ve hizmetler sektörüne; kamu kesimi için ulaşım, altyapı ve enerji sektörüne doğru kaydırılmıştır. Bütün bu gelişmelere paralel olarak, sermayenin kâr marjını yükseltmek ve emeğin denetimini sağlayarak onu kontrol altına alma girişimi gibi politik düzenlemeler yürürlüğe konulmuştur. Böylece örgütlü işçi sınıfının çözülmesine yardımcı olan hukuki düzenlemeler, ücretleri düşürerek üretilen artı-değerin sömürü oranını yükseltmek gibi bir amacı öcelelemektedir. Bu doğrultuda gerek 1980 sonrası askeri yönetimin hâkim olduğu yıllar gerek 1983 sonrası ANAP'lı yıllar, emek üzerinde yoğun bir denetim ve kontrolün yaşandığı yıllar olarak ifade edilmektedir (Toprak, 2012: 212-213).

Türkiye'nin demokratikleşme süreci çok kez sekteye uğramıştır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde başlayan darbeler geleneği 27 Mayıs 1960 tarihinde yaşanan darbe ile devam etmiştir. Bütün bu darbeler ve darbe girişimleri içinde şüphesiz en dikkat çeken 12 Eylül 1980 darbesidir. Çünkü 12 Eylül rejiminin düşünce dünyasını inşa etme çabaları gerek sosyal gerek ekonomik gerek politik açıdan yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmektedir. Özellikle Turgut Özal'ın mimarlığını yaptığı, Süleyman Demirel hükümetinin altını imzaladığı 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları 12 Eylül darbesine giden sürecin kilometre taşını oluşturmaktadır. Bunun yanında toplumsal kaos ortamının büyümesi, artan ekonomik huzursuzluklar ve siyasi sıkışmışlıklar yeni bir darbenin teşekkülünü sağlamıştır.

12 Eylül rejiminden sonra iktidarın sivillere bırakıldığı 1983 yılı, ANAP'ın iktidarı ile başlayan yeni bir döneme işaret etmektedir. Turgut Özal liderliğinde siyaset sahnesine çıkan ANAP'IN ideolojik bileşenlerini oluşturan “neo-liberal” öğretisi ile “neo-muhafazakârlık” fikri ANAP iktidarının ekonomik ve politik çerçevesini çizmektedir. Böylelikle iktisadi açıdan serbestleşmeyi savunan neo-liberal uğrak, politik açıdan güçlü devlet ve aileyi savunan neo-muhafazakâr uğrak ile aynı potada eritilmiştir.

Çalışmanın temel konusunu oluşturan Yeni Sağ fikri bu iki ideolojik bileşenden oluşmaktadır. Özellikle 1980 sonrası dönemde İngiltere'de ve ABD'de, Thatcher ve Reagan iktidarı ile siyasal pratikte yer bulan Yeni Sağ felsefenin Türkiye taşıyıcısı olarak Turgut Özal ve ANAP karşımıza çıkmaktadır. Turgut Özal'ın iktidarından günümüze kadar yaşanan süreçte, gerek ulusal gerekse uluslararası gelişmelere paralel olarak politik, ekonomik ve toplumsal eksende meydana gelen

değişimler yeni bir “toplum dinamiği” ve “yönetim akılsallığı” oluşturmaları açısından en yoğun “üst yapı” değişiminin yaşandığı dönem olarak ifade edilmektedir.

Çalışmanın konusu; Yeni Sağ fikrini oluşturan temel ideolojik bileşenlerin toplumu ne ölçüde dönüştüren ve yeni bir kimlik kazanmasına neden olan etkisinin siyaset sosyolojisi bağlamında ele alınarak meşruiyet zemininin ne olduğunu analiz etmektir. Bir diğer deyişle, neo-liberalizm ve neo-muhafazakârlık ideolojilerinin birbirine karşıt temel tezlerini bir araya getiren Yeni Sağ felsefenin amacı ve bu amacın meşruiyet zemini irdelenmektedir. Bunu yaparken kapitalizm-refah devleti ve kapitalizm-neo-liberalizm arasında bir korelasyon kurularak, kapitalizmin sürdürülebilirliğinin sağlanması için refah devleti olgusunun bir tür kapitalist imtiyaz olarak okunması gerekliliği üzerinden hipotezler oluşturulacaktır. Yani refah devleti olgusunu kapitalizme aşkın bir devlet türü olmaktan veya neo-liberal uğrak öncesi mutabakatın sağlandığı bir dönem olarak ele almaktan öte; kapitalizme ve sermaye birikim stratejisine içkin bir dönem olarak ele almak çalışmanın amacı açısından daha doğru olacaktır.

Ayrıca çalışma, 12 Eylül darbesinin toplumsal yapıyı dönüştüren uygulamaları çerçevesinde Yeni Sağ düşüncenin beslendiği kaynakların, toplumda daha önce mevcut karşıtlıkları ve bölünmüşlükleri gidermek için ortaya koyduğu önerilerin temel dinamikleri üzerinde durmayı da amaç edinmiştir. Yani Yeni Sağ fikri ideolojik özelliklerinden dolayı toplum tabanında güç kazanmıştır ve bu fikrin öznelere darbe sonrası devletin resmi ideolojisi haline gelmesinde darbenin etkisi yadsınamayacak kadar fazladır. Çalışmanın benzer çalışmalardan farklı olarak şu amacı vardır; Yeni Sağın ideolojik nüvelerini oluşturan liberalizmin öne sürdüğü; liberteryanizm, minimal devlet ve bireycilik olguları ile muhafazakârlığın değer atfettiği otoriteryanizm, güçlü devlet ve kolektivizm anlayışlarını aynı potada eritebilmenin imkânını kavramak ve bu iki karşıt fikrin harmanlanmasıyla oluşturulan yeni ideolojik kavramın ekonomik, siyasal ve toplumsal yansımalarını irdelemek açısından farklı bir bakış açısı sunmak. Bu amaçlar doğrultusunda Yeni Sağın meşruiyet sorunsalı bağlamında toplumsal dönüşümü sağlamaya yönelik geliştirilen bir zihin dünyası tasarladığı da yadsınamaz.

Yeni Sağ düşüncenin ideolojik bileşenlerinden iktisadi liberalizasyon süreci bir çeşit muhafazakârlıkla eklemlenerek toplumu dönüştüren bir araç haline gelmiştir. Bu yönüyle Yeni Sağ fikrinin temel teması, Keynesyen refah devleti modeli öncesi

gelişmiş kapitalist ülkelerde uygulama alanı bulan klasik liberalizm teorisinin eksik bıraktığı siyasi, ekonomik ve sosyal temaları yeni bir ideolojik bakış açısıyla ele alarak kapitalist sermaye birikiminin sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Fakat Türkiye'nin gelişmiş kapitalist ülkeler kategorisinde yer almamasının sonucu olarak Yeni Sağ politikaların uygulandığı dönem, kendine özgü temel dinamikleri olan bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle rant ekonomisi, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve kayıt dışı ekonomi gibi birçok olumsuz gelişmenin nedeni, ANAP'ın Türkiye'nin gelişmiş kapitalist ülkeler sınıfında yer almamasına rağmen hegemon kapitalist ideolojinin Türkiye taşıyıcılığını üstlenmesinden kaynaklanmaktadır. Bütün bunlara rağmen Yeni Sağ politikalar ışığında yönetilen Türkiye'nin ekonomik, politik ve toplumsal olarak nasıl dönüşüme uğradığını ve toplumun bu transformasyon sürecine nasıl "rıza" gösterdiğini incelemek çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Son olarak, yeni bir sosyal yapının teşekkülü açısından birçok "üst yapı" dönüşümünü sağlamaya yönelik gerçekleşen Yeni Sağ politikalar; Batı dünyası ile entegrasyon sürecini hızlandırmış ve küreselleşme olgusu karşısında yeni bir toplum yaratmıştır. Ortaya çıkan bu dönüşüm sürecine ekonominin mi yoksa politikanın mı ana etken olarak neden olduğu sorusu çalışmanın bir diğer amacını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle ANAP'lı yılların Yeni Sağ düşüncesi gerek ekonomik gerekse de politik düzenlemeler ve değişimler ile yeni bir toplumun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE GEREKÇESİ

Yeni Sağ politikaların yükselişi ile ortaya çıkan birçok tartışmanın ana teması, iktisadi liberalizm ve üretim ilişkilerinden kaynaklı sınıf mücadelesinin ekonomik tabanlı olduğu gerçeği üzerinden oluşmaktadır. Fakat en yoğun "üst yapı" dönüşümünün yaşandığı bu dönemi açıklamak için sadece neo-liberalizmin iktisadi felsefesini tartışmak eksik olacaktır. Bu sebeple Yeni Sağı oluşturan ideolojilerin siyasal, ekonomik ve toplumsal yönleriyle ele alınarak ortaya çıkan transformasyon sürecini ne ölçüde etkilediği çalışmanın önemini göstermektedir.

Neo-liberalizmin sadece iktisadi bir ideoloji olmayıp, genel anlamda bir akılsallık ve bireylerin birbiriyle ve kendi dünyası ile kurduğu ilişkileri tanımlayan "varoluş normu" olduğu gerçeği çalışmanın önemi ve temel sorunsalı açısından oldukça değerlidir. Bu çerçevede, neo-liberalizmin ekonomik bir krizle ortadan

kaybolup gidecek kadar geçici bir ideoloji olmadığını ama temel makroekonomik yapının ve iktisadi politikaların başat belirleyicisi olduğu gerçeğini akıldan çıkarmamak gerekmektedir. Aslında neo-liberalizm; yaşama, düşünme ve hissetme şeklimiz olarak karşımızda durmaktadır. Yani söz konusu bu akılsallık, varoluşumuzun bir biçimi veya tahakküm altına alındığımız davranma biçimimiz ile toplumla kurduğumuz ilişki biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla neo-liberalizm Yeni Sağ fikrini oluşturan ideolojik bileşenlerden birisi olmakla birlikte, yaşadığımız çağın egemen akılsallığıdır (Dardot & Laval, 2018: 1-2). Çalışmanın bu yönü Yeni Sağ felsefeyi siyaset sosyolojisi bağlamında ele almayı gerekli kılarak çalışmanın önemini de ifade etmektedir.

Çalışmanın siyaset sosyolojisi bağlamında ele alınmasının temel sebebi; Berger'in eserinde dile getirdiği sosyoloji tanımıdır. Berger'e (1963: 22-23) göre; sosyoloji, özel bir durumun içindeki genel durumu veya benzer durumlar içindeki farklılıkları anlatan bir bilim dalıdır. Bu yönüyle sosyoloji görünenler içindeki görünmeyen şeylerin görüldüğü gibi olmadığı gerçeğini ifade eden bir kavramdır. Yeni Sağ felsefenin ideolojik bileşenlerini oluşturan neo-liberalizm ve neo-muhafazakârlık olgularını bir tür çağdaş kapitalizmin akılsallığı olarak yorumlamak için siyaset sosyolojisinden yararlanmak zorundayız. Çünkü belli bir toplumun eylem ve davranışlarını etkileyen, dönüştüren ve onu yeni bir kimliğe büründüren olaylar silsilesini incelemek sosyolojinin temel iddiasıdır. Çalışmanın kapsamı gereği açıklanmaya çalışılan birçok olgu siyaset sosyolojisi bağlamında değerlendirilmektedir.

Toplumda meydana gelen sosyo-politik süreçleri açıklamak için bazı yaklaşımları ele almak gerekir. Bu çalışmanın temelini Marksist teorinin “yapısalcı yaklaşımı” oluşturmaktadır. Özellikle yapısalcı yaklaşıma dair en kapsamlı çalışmayı ortaya koyan Louis Althusser ve Nicos Poulantzas'ın düşünceleri çalışmanın gerekçesini açıklamak açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Michel Foucault'un “yönetimsellik” kavramı ve Antonio Gramsci'nin “hegemonya” kavramı çalışmanın siyaset sosyolojisi bağlamında ele alınmasının temel gerekçesini oluşturmaktadır.

Özellikle yapısalcı Marksist bir düşünür olan Althusser'in “devletin baskı aygıtı” ve “devletin ideolojik aygıtı” kavramlarından yararlanarak 12 Eylül sonrası Türk toplumunun ekonomik, siyasal ve ideolojik açıdan nasıl bir dönüşüm yaşadığını tasvir etmek oldukça önemlidir. Çünkü ona göre, devletin bastırıcı aygıtı şiddet

retirken, devletin ideolojik aygıtı egemen sınıfa g katan ve onu hegemonik bir güç haline getiren ideolojiyi üretmekte ve onu idame ettirmektedir. Bu nedenle okul, din, ordu, basın-yayın ve edebiyat dahil birçok kültürel faaliyetler devletin ideolojik aygıtının birer parçası olarak hegemonik ideolojiyi oluşturmakla ve ona toplum tabanında meşru bir gerekçe kazandırmakla görevlendirilmektedir. Kısaca devletin ideolojik aygıtlarının görevi sadece üretim güçlerini yeniden üretmekle değil, aynı zamanda üretim ilişkilerinin de yeniden üretimini sağlamaya yönelik görevi üstlenmektir (Vergin, 2015: 93-95).

Keynesyen refah devletine ilişkin kurumsal yaklaşımlar literatürde iki şekilde ele alınmıştır. İlk olarak, refah devletini kapitalist sınıfın veya kapitalist üretim ilişkilerinin sebep olduğu yıkıcı etkiyi telafi etmeye çabalayan ve onu kapitalizme aşkın bir olgu olarak düşünen modernleşme tezidir. İkinci olarak, refah devletini kapitalist devlet olgusu etrafında tartışan ve refah devleti dönemini kapitalizme içkin bir durum olarak okuyan Marksist tezdır (Toprak, 2012: 58-59).

Siyasetin mutlak surette ekonomik alt-yapı ile ilişkili olduğunu savunan klasik Marksist teoriye 20. yüzyıl Marksistlerinden önemli eleştiri gündeme gelmiştir. Neo-marksistler ekonomin belirleyici olduğu ilkesini tarihsel maddeciliğe göre eksik kabul etmişlerdir. Bu sebeple alt-yapı ve üst yapı arasındaki ilişkileri yeniden gözden geçirerek, üst-yapının da bazı durumlarda alt-yapıyı dönüştürdüğü gerçeğini kabul etmek gerekir. Demek oluyor ki, siyaset ve ideoloji gibi üst-yapının unsuru olan bazı olgular ekonomi gibi alt-yapı unsurlarını dönüştürmek açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple alt-yapı üst-yapıyı belirler klişesinden farklı bir perspektifle olaylara bakmak, çalışmanın konusu itibariyle bir zorunluluktur (Vergin, 2015: 83-84).

Alt-yapı ve üst-yapı arasındaki ilişkiden yola çıkarak Antonio Gramsci'nin temel felsefesini ortaya koymak önemlidir. Ona göre, klasik Marksistlerin sadece alt-yapının belirleyici olduğu gerçeği üzerinde durması ne kadar sakıncalıysa, üst-yapının da tek başına belirleyici olduğu gerçeği o kadar eksik bir ifadedir. Alt-yapı ilk olarak üst-yapıyı teşkil eder ve bu yüzden de bir üst-yapı öğesi olan siyaset ve ideoloji, bu durumda alt-yapının bir yansımasıdır. Üst-yapı alt-yapının çizmiş olduğu sınırlarda gelişir ama alt-yapıyı da dönüştürme kuvvetine sahiptir. Bu sebeple, bir üst-yapı öğesi olan siyaset ve ideolojinin ekonomiyi ve bazı alt-yapı unsurlarını dönüştürme imkânı vardır. Hatta Gramsci'ye göre üst-yapı öğelerinin gücü o kadar büyük ki, ekonominin gelişmesini bile önleyebilir (Vergin, 2015: 85-86).

Siyaset, ideoloji ve ekonomi arasındaki korelasyonu çözümlemeye çalışan Gramsci’ci felsefenin temel ögesi hegemonyadır. Hegemonya, kapitalist bir toplumda belirli bir egemen sınıfın, toplum içinde farklı tabakadaki sınıflarla kurduğu ittifaklar ve siyasal birliktelikler sayesinde egemenliğini toplumun geneline onaylatma isteği ve yönetici konumunu güçlendirecek meşruiyet dayanağı oluşturma çabasını ifade eder (Vergin, 2015: 86). Bu yönüyle 12 Eylül sonrası teşekkül eden Yeni Sağ felsefenin hegemonik bir ideoloji haline gelmesini sağlayan temel tezleri Gramsci’ci perspektiften açıklamak siyasal analiz itibarıyla daha doğru olacaktır.

Çalışmanın çerçevesini oluşturan bir diğer önemli kavram, Michel Foucault’un neo-liberalizm için kullandığı “yönetimsellik” kavramıdır. Öncelikle Foucault, neo-liberalizmi iktisadi bir ideoloji olarak görmekten öte, onu bir tür akılsallık olarak ifade eder. Bu yönüyle yönetimsellik, bireylerin tutum ve davranışlarının devlet aygıtı tarafından yönetilme etkinliği olarak tarif edilmektedir. Ona göre 17. yüzyıldan beri bireylerin tutum ve davranışları okul, kışla, klinik, hapisane ve atölye gibi kurumlar tarafından disiplinize edilmektedir. Böylece yönetimselliğin doğasını oluşturan bu kurumlar, günümüzde neo-liberal akılsallık ile birleşerek toplumu daha kolay yönetebilmektedir (Dardot & Laval, 2018: 8-9).

Son olarak bu çalışmanın gerekçesi, neo-liberalizm ve neo-muhafazakârlık ideolojilerine farklı bir pencere açarak Yeni Sağın bileşenlerinin ekonomik, siyasal ve toplumsal veçheleriyle politik düzleme nasıl yansıdığını göstermektir. Diğer bir deyişle, Yeni Sağ politikaların ekonomik, siyasal ve sosyal yansımalarını toplumsal ölçekte ele alarak, ne tür “üst yapı” değişikliklerine hazırladığını irdelemek çalışmanın gerekçesini oluşturmaktadır. Özellikle 1982 Anayasası ile yürürlüğe giren bazı düzenlemelerin toplumsal dönüşüme katkıları incelenerek, inşa edilen hegemon ideolojinin meşruiyet zemini tartışılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Yeni Sağ politikaların yükselişine siyasi, iktisadi ve uluslararası egemen düşüncenin güçlenmesi olarak bakmaktan öte, yeni bir toplumsal kimlik oluşturma süreci ve bu sürecin meşruiyet zemini tesis etme olarak bakmaktadır.

1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Ele alınan çalışma ampirik bir çalışma olmamasına rağmen gözlem, nicel ve nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Fakat yazılı ve görsel kaynaklar daha fazla tercih edilmiştir. Kuramsal bir çalışma olarak ele alınan bu konu, Yeni Sağ

düşüncesi çerçevesindeki literatür taranmış, konuyla alakalı makaleler, kitaplar, tezler, dergiler ve muhtelif süreli yayınlar okunup incelenerek geniş bir bakış açısı ortaya konulmuştur. Ayrıca klasik olarak ele alınan Yeni Sağ politikaların incelenmesi bağlamından farklı olarak siyaset sosyolojisi bağlamında ele alınan bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Bu yönüyle Yeni Sağ düşüncesini inceleyen muhtelif düşünce ve değerlendirmelerden yararlanarak literatüre farklı bir perspektif katmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken çalışmanın konusuyla ilgili birçok olumlu ve olumsuz eleştirileri dikkate alarak yeni bir bakış açısı sunmak hedeflenmiştir.

1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışmanın sınırları, Yeni Sağ politikaların uygulama alanı bulduğu yılları değerlendirmeden önce refah devleti modeline yapısalcı kuram çerçevesinde değinerek, kapitalizm-refah devleti arasındaki ilişkiyi bu perspektifte ele almak olarak belirlenmektedir. Özellikle Keynesyen refah devleti modelinin yükselişine neden olan gelişmeleri ve refah devleti politikalarını kapitalist sermaye birikimini sürdürülebilir kılmanın nihai amacı olarak gören bir anlayışla bu döneme ait gelişmelere kısaca değinmek çalışmanın sınırlılıklarını ortaya koymaktadır. Daha sonra refah devleti krizine neden olan gelişmeleri küresel ölçekte ele alıp, Türkiye özelinde yükselen neo-liberal politikaların arkasındaki iktisadi, siyasi ve sosyal gelişmeler değerlendirilmektedir. Bu dönemde yükselen Yeni Sağ ideolojinin temel bileşenleri incelenerek, bir tür hegemonya hâline gelmesindeki sosyo-politik gelişmeler üstünde durulmaktadır. Son olarak Yeni Sağın toplum tabanında meşruiyet bulmasına neden olan Anayasal düzenlemeler ve politikalar irdelenerek yükselen Yeni Sağ politikaları siyaset sosyolojisi açısından değerlendirmek çalışmanın bir diğer sınırlılığıdır.

Bir diğer ifadeyle çalışma İngiltere ve ABD’de ortaya çıkan Yeni Sağın Türkiye’de iktidara gelen ANAP, üzerindeki ideolojik etkisi ve politik yansımalarını ele almaya ağırlık vermektedir. Ayrıca çalışma 1980’li yıllarla sınırlı kalmakla birlikte Özal’ın iktidara gelmeden önceki Türk siyasi, sosyal ve ekonomik yapısına değinerek sürecin temel dinamiklerini daha net anlayabilmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın sınırlılığı 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları öncesi Türk siyasal hayatında yaşanan siyasal krizler başta olmak üzere iktisadi ve toplumsal huzursuzluğun temellerini anlamayı ifade etmektedir. Son olarak çalışma ANAP ile yükselen Yeni Sağ politikaların uygulama alanı bulduğu yılları Özal iktidarı ile sınırlamaktadır. Yani Turgut Özal’ın 1989 yılında Çankaya’da başlayan

Cumhurbaşkanlığı serencamı Yeni Sağ politikalar açısından çalışmanın içeriğini ilgilendirmemektedir.

1.5. ARAŞTIRMANIN TEMEL SORUNSALLARI

1980 sonrası yaşanan iktisadi, siyasi ve sosyal gelişmeler ABD ve İngiltere başta olmak üzere Türkiye gibi geç kapitalistleşen bazı ülkeleri de etkisi altına almaktadır. Bu yönüyle Türkiye özelinde yaşanan 24 Ocak Kararları, yükselen Yeni Sağ ideolojinin iktisadi açıdan çerçevesini çizmektedir. Fakat Yeni Sağın ideolojik bileşenleri, resesyona giren ekonomileri canlandırmaktan öte bazı sosyo-politik saiklerle yeni bir toplum yaratma amacı taşımaktadır. Bu yönüyle çalışmanın asıl muhtevasına yönelik sorular bu çerçeve üzerinden oluşturulmaktadır. Yeni Sağın yükselişine dair yaşanan gelişmeler ve düzenlemeler sosyal bilimlere katkısı açısından oldukça önemli bir yere sahip Antonio Gramsci, Louis Althusser, Nicos Poulantzas ve Michel Foucault düzleminde tartışılarak, aşağıdaki sorunsallar üzerinde durulmaktadır.

- 1) Tarihsel süreç içinde ortaya çıkan Keynesyen refah devleti modeli, kapitalizme “aşkın” bir devlet türü olarak mı, kapitalizme “içkin” bir devlet türü olarak mı gelişmiştir?
- 2) Siyasal ve sosyal alanın en önemli ögesi olan devletin toplumsal rolüne ilişkin politika değişikliklerinin arkasında ne tür gelişmeler vardır?
- 3) Neo-liberalizm salt olarak iktisadi bir ideoloji midir? Yoksa toplumu dönüştüren günümüzün egemen akılsallığı mıdır?
- 4) Neo-muhafazakârlığı bir yönüyle klasik muhafazakârlıktan farklılaştıran ve onu neo-liberalizmle içselleştiren temel argümanlar nelerdir?
- 5) 1982 Anayasası ile yürürlüğe giren bazı düzenlemeler üst-yapı ilişkilerini ne ölçüde ve nasıl dönüştürmüştür?
- 6) Foucault’nun neo-liberal felsefeyi refah devleti anlayışının karşıtı olarak düşünme basitliğine indirgemekten öte, neo-liberalizmi “yönetme” boyutu ile ele alma düşüncesinin temel ilkeleri nelerdir?
- 7) 12 Eylül’ün ekonomi politiği Yeni Sağ politikaların hegemon olması noktasında nasıl bir rol oynamıştır?
- 8) Yeniden yapılanma ve değişim süreci diye ifade edilen Yeni Sağ ideolojinin egemen olduğu dönemin ana itici unsuru alt-yapının ögesi olan ekonomi mi? Yoksa üst-yapının ögesi olan siyaset ve ideoloji mi?

- 9) Küreselleşmenin, dönemin popüler deyiimiyle “toplumsal transformasyon” sürecine etkisi ne ölçüde olmuştur?
- 10) Yeni sağın iktisadi ve politik felsefesini oluşturan ideolojik bileşenlerin; devlete, bireye, özgürlüğe, piyasaya ve topluma karşı bakış açıları ne ölçüde farklılık ve benzerlik göstermektedir?
- 11) Yeni sağ politikalar ile birlikte hukuksal düzenlemeler ışığında sendikal faaliyetlerin kısıtlanması ile ne amaçlanmaktadır?

İKİNCİ BÖLÜM

REFAH DEVLETİ KRİZİ VE YENİ SAĞIN ORTAYA ÇIKIŞI

Kapitalist ülkelerde 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra başlayan müdahaleci Keynesyen iktisat yaklaşımı, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yoğunlaşan işçi talepleri ve eylemleri, sosyalizm gibi diğer etkenlerle birlikte refah devleti anlayışının uygulama alanı bulmasına olanak sağlamıştır. Bu bağlamda refah devleti, devlet, emek ve sermaye arasında belli bir uzlaşmayı ifade eden olgu olarak düşünülmüştür. Ama bu uzlaşma 1970'li yılların sonunda ortaya çıkan çelişkiler neticesinde bozulmuştur. Devletin hem kapitalizmi hem de demokratik talepleri beslemesi sonucunda, bir yandan bu taleplere cevap verilemez hâle gelinmiş, diğer yandan da sermayenin birikim koşulları zayıflamıştır. Sermaye yatırımlarındaki durgunluğa karşın talebin artması, enflasyon ve işsizliğin bir arada görülmesi ile birlikte stagflasyon sürecinin yaşanması, Keynesyen modelin iktisadi öğretilerini sorgular duruma getirmiştir. Keynesyen iktisat modelinin bir çözüm getiremediği bu kriz, Yeni Sağ söylemin popüler olmasına neden olmuştur. Özellikle neo-liberal söylemin sunduğu çözümlerle kendi çıkarları örtüşen sermaye sınıfı da bu düşünceleri desteklemiş ve gelişmiş kapitalist ülkelerde bu ideolojiye sahip parti ve kişileri iktidara taşımıştır. ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher, Türkiye'de ise Özal Yeni Sağ politikaların uygulayıcısı olarak siyaset sahnesine çıkmıştır.

2.1. REFAH DEVLETİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

2.1.1. Dünyada Refah Devletin Ortaya Çıkışı

Sanayi Devriminden günümüze kadar insanlık tarihi ve değişimin en büyük nesnesi olan modern manadaki devlet olgusu, çeşitli süreçlerden geçerek farklı ideolojik olgularla dönüşmektedir. Özellikle 19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarında meydana gelen Endüstri Devrimi ile birlikte sanayileşme başta olmak üzere kentleşme faktörüne paralel yaşanan toplumsal dönüşüm süreci tüm dünyanın devlet sistemlerini etkisi altına almaktadır. Sınırlar arası hareketliliğinin artmasıyla yaşanan işçi göçleri yeni bir toplumsal sınıfının teşekkülünü meydana getirmektedir. Ortaya çıkan bu sınıfın çalışma koşullarını ve haklarını tesis edebilmek için devletler bazı sosyal politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu yönüyle Sanayi Devrimi artı

ürünün sürekliliğini sağlamak ve kapitalist sermayeyi daha da güçlendirmenin yanında bazı sosyal politikalar ile emeğin kontrol altına alınmasını amaçlamaktadır.

Sosyal politikaların görece ortaya çıkması ile birlikte devlet, iktisadi yapı, refah, piyasa ve sermaye gibi kavramların dönüşmesi de elzem bir hâl almaktadır. Şüphesiz insanoğlu bölünmüş bir toplum yapısı içinde, sürekli ve kesintisiz olarak bu olgularla iletişim halindedir. Bu yönüyle İbn Haldun (2020) *Mukaddime* isimli eserinde, devlet ve bireyi birbirinden bağımsız düşünmenin imkânsızlığı üzerinde durmaktadır. Tarihsel süreç içindeki bu grift ilişkiden dolayı devlet, her farklı dönemde farklı bir ideolojik argümanla toplumsal yapıyı dönüştürme kudretine sahiptir. Bu noktada devlete atfedilen bu güç, aslında bir üst yapı olgusu olarak ideoloji vasıtasıyla meşru bir dayanak sağlamaktadır. Aslında Sanayi Devrimi ve sonrasında yaşanan tüm gelişmeler devlet ideolojisinde meydana gelen değişimlerin ışığında teşekkül etmektedir.

Tarihsel sürece bakıldığında sosyal koruma gereksinimlerinin her dönem de farklılık gösterdiğini ve modern anlamda refah devleti uygulamalarının Sanayi Devrimi sonrası gelişen bazı sosyal politikalarla birlikte Bismark Almanya'sında ortaya çıktığı söylenmektedir. 19. yüzyıl Almanya'sında yaşanan bu dönüşüm sonraki yıllarda İngiltere başta olmak üzere birçok ülkeye sirayet etmiştir. Özellikle Bismark dönemi Almanya'da uygulama alanı bulan sosyal politikaları sınıflandırmak için refah devleti kavramı kullanılmıştır (Güleç, 2008: 58).

İkinci Dünya Savaşı sonrası egemen olan refah devleti modelinin politik aracı olan sosyal regülasyonlar daha önceki yıllarda ortaya çıkan yoksullukla mücadele konusu üzerinden şekillenmemektedir. Bu yıllarda özellikle müşterek bir “vatandaşlık statüsü” yaratmak üzerine kurulan sosyal politikalar sadece yoksulların veya ihtiyaç sahiplerinin değil, herkesin yararlanabileceği düzenlemeleri kapsamaktadır (Buğra, 2018: 66). Bu mesele hakkında Marshall (2018: 31) şöyle diyor:

“Sosyal hizmetlerin genişlemesi, özellikle bir gelir eşitleme aracı değildir. Böyle olabilir de, olmayabilir de... Burada önemli olan medeni hayatın somut dayanaklarının genel olarak genişlemesi, riskin ve güvensizliğin genel olarak hafifletilmesi, her seviyede –sağlıklı ile hasta, çalışan ile işsiz, yaşlı ile genç, bekâr ile aile babası arasındaki- eşitsizliklerin azaltılmasıdır. Burada sınıflar arasında değil tek bir sınıfmış gibi muamele edilen nüfus içindeki bireyler arasında bir eşitleme söz konusudur. Statü eşitliği gelir eşitliğinden daha önemlidir.”

Marshall'ın bu ifadesine göre refah devleti modeline ait sosyal politika uygulamaları kapitalist sistemin içine sızdırılan “Truva atı” görevi üstlenmektedir. Oysa pratikte böyle olmamıştır. Çünkü insanları sınıfsal konumlarından ziyade eşit vatandaşlıkla tanımlama düşüncesi kapitalizmin “daha fazla sermaye” ruhuyla ters düşmektedir. (Buğra, 2018: 66).

Tablo 1
Sosyal Devletin Gelişimi

	Almanya	İngiltere	İsveç	Fransa	İtalya	ABD	Kanada
Hastalık Sigortası	1883	1911	1910	1939	1943	-	1971
İş Kazaları	1884	1906	1901	1946	1898	1930	1930
Yaşlılık Sigortası	1889	1908	1913	1910	1919	1935	1927
İşsizlik Sigortası	1927	1911	1934	1967	1919	1935	1940
Aile Yardımı	1954	1945	1947	1932	1936	-	1944
Sağlık Sigortası/Hizmetleri	1880	1948	1962	1945	1945	-	1972

Kaynak: (Özdemir, 2007: 192).

Yukarıdaki tabloya göre başta Almanya olmak üzere sosyal devlete dair uygulamaların ilk olarak Avrupa ülkelerinde ortaya çıktığı ve daha sonra çoğu ülkeye yayıldığı söylenebilir. Bismarck Almanya'sı ile uygulama alanı bulan sosyal sigorta ve sosyal güvenlik uygulamaları gibi temel politikalar sosyal devlet modelinin tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Ayrıca küresel kapitalist sermayenin en büyük aktörü olan ABD'nin ise tablodan anlaşıldığı üzere sosyal devlet uygulamalarına dair gerçekleştirdiği politikalar oldukça azdır. Bu yönüyle ABD'nin refah devletinin çözülüşünü hızlandıran gelişmelere paralel olarak 1980'lerin başında yükselen Yeni Sağ düşüncenin filizlendiği ülke olması bu bağlamda anlamlıdır. Hatta bu mesele ile ilgili birçok tartışmada kapitalist devletin sosyal devlete karşı galip geldiği ifade edilmektedir (Gökalan Çımrın, 2009: 197-198).

Tüm dünyayı etkisi altına alan 1929 Büyük Buhranı ile klasik liberal ekonomi modeli sorgulanır hâle gelmiştir. Kara Perşembe olarak tarihe geçen 1929 Büyük

Buhranı, New York borsasının çökmesi ve daha sonraları bunun etkisinin tüm dünyaya yayılması ile sonuçlanmıştır. Dünyanın çoğu ülkesi 1929 ekonomik buhranı sürecindeki krizi atlatabilmek için harcamaları azaltmayı değil, bilakis arttırmayı ve borçlanmanın gerekliliğini savunan Keynesyen iktisadi modeli benimsemiştir (Gümü, 2018: 49). Böylece dünya, klasik laissez-faireci ekonomi modelini görece terk ederek ekonominin büyümesi için zaman zaman devletin piyasalara müdahale etmesi gerekliliğini savunan Keynesyen refah devleti anlayışını benimsemiştir. Oğuz Toprak (2012: 124) Keynesyen Refah Devleti modelinin üstlendiği görevi aşağıdaki biçimde nitelendirmektedir;

“Keynesyen Refah Devleti (KRD), işgücü piyasası politikaları aracılığıyla toplam talebin yönetimi ve ücret ilişkisinin düzenlenmesinden sorumludur. Keynesyen Refah Devleti, mikro ekonomik düzeyde pazar durgunlukları ve büyüme konusunda Fordist işletmelerin (yatırımların yapılabilmesi ve ölçek ekonomilerinin korunabilmesi için) beklentilerine dönük olarak makroekonomik dalgalanmaları normalleştirme ve ılımlaştırma görevini üstlenmiştir. Keynesyen Refah Devleti, altyapı harcamaları, rekabet, ulaştırma konut politikaları aracılığıyla üretimin tekelleşmeye dönük eğilimini kontrol altına almış ve tüketici alanının kitleselleştirilmesini üstlenerek yatırımlarda büyüme, verimlilik, gelir, talep ve kâr döngüsünü koruma işlevini yerine getirmiştir.”

1929 Ekim’inde Newyork borsasının çökmesi ile başlayan ekonomik kriz ve ardında yaşanan gelişmeler uzun süre etkisi devam edecek bir dizi problemi beraberinde getirmiştir. Bu problemlerle başa çıkmanın yolunu arayan dünya ekonomi sistemi 1936 yılında J.M. Keynes’in *İstihdam, Faiz ve Para Hakkında Genel Teori* isimli eseriyle 20. yüzyıla damgasını vuran müdahaleci ekonomi politikaları ile tanışmıştır. Keynes, devletin çeşitli politik ve iktisadi düzenlemeler ile ekonomiye müdahale edileceği fikrini savunarak klasik liberal öğretinin temel tezlerini eleştirmiştir. Ayrıca Keynes’in fikirleri, özel sektörün talep yetersizliği ile karşı karşıya kaldığı bir dönemde, üretim ve istihdam alanındaki daralmayı önlemek için devletin çeşitli politik düzenlemelerle toplam talebi arttırmaya yönelik müdahalesini savunmaktadır (Alkin, 2004: 249).

Bu dönemde yaşanan mal ve hizmet tanımındaki dönüşümler refah devleti kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bireylere ve düşük gelirli ailelere asgari geçim güvencesi sağlayan ve onları sosyal problemlere karşı koruyan bazı sosyal güvenlik politikalarını yürürlüğe koyan refah devleti modeli, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970’li yılların sonuna doğru hâkim iktisadi model olarak dünya sisteminde yer almıştır (Güran, 2004: 73). Bu yönüyle refah devleti, klasik iktisadi

görüŖe karşı çıkan ekonomik planlama ve sosyal devlet gibi kavramları bünyesinde barındıran ve bir tür “mutabakat” dönemi olarak ifade edilmektedir (Alkin, 2004: 92).

Refah kavramı, mutluluk veya varlık ve bolluk içinde rahat ve kolay yaşama şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yönüyle refah kavramı ile mutluluk ve insan ihtiyaçlarının karşılanması arasında bir korelasyon bulunmaktadır. Tarih boyunca bu korelasyonu inşa eden aile, topluluklar, dinsel kurumlar ve devlet gibi yapılar var olmuştur. Özellikle devlet, toplumsal ihtiyaçların karşılanması noktasında birçok dönemde farklı ideolojik veçhelerle farklı forma bürünmüştür. Bu noktada refah devleti pratiğini 18. yüzyıldan beri meydana gelen bazı derin dinamikler ile açıklamaktan öte, Batı’da İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen ve 1970’lerin sonunda yükselen Yeni Sağ pratiğe kadar geçen dönemle sınırlandırmak dar anlamda refah devletini tanımlamaktadır (Toprak, 2012: 39).

Ayrıca refah devleti kavramı genellikle sosyal güvenlik politikalarına uygulama alanı yaratan ve insan ihtiyaçlarını piyasa koşullarında elde edilen gelirleri dışında bazı yollarla sağlamaya çalıştığı devlet modelini ifade etmektedir. Bu bağlamda sosyal güvenlik modelinin insanları kapitalist piyasa koşullarının yüksek risklerinden koruyacağı savı söz konusudur. Çünkü sosyal yardımlar çerçevesinde sağlanan ek gelirler ile bireyler var olma olanaklarını yitirmekten görece kurtulmuş olur. Bir diğer ifadeyle, bireylere sağlanan sosyal haklar kapitalist sermaye düzeninin ortaya çıkardığı gelir eşitsizliğini bir miktar azaltmayı hedeflemektedir. Bu sayede emek gücü, kapitalist sistemin aracı olan bir tür meta olmaktan kurtulur. Aslında emeğin bir tür meta olarak görülmesine karşı durmak kapitalist üretim ilişkilerinin doğasıyla ters düşmektedir. Ama refah devleti modeli piyasa mantığıyla hareket ederek bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak yönünde bazı regülasyonları kabul ederek kapitalizmin sürdürülebilirliğini sağlamanın meşruiyetini oluşturmaktadır (Arın, 2003: 68-69).

Modern anlamda refah devletinin kurumsal çatısını oluşturan bir diğer önemli gelişme hiç kuşkusuz 1942’de İngiltere’de yayımlanan Beveridge Raporu’dur. Bu rapor hem İngiliz sosyal güvenlik politikaları tarihi açısından hem de dünyada refah devleti olgusunun gelişimi açısından oldukça önemlidir. Bu yönüyle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem tüm dünyayı etkisi altına alan refah devleti uygulamalarının kurumsal çatısını oluşturan bir dizi reform çabalarına ve politikalara şahitlik etmektedir. Büyük Buhran öncesi yıllarda Batı Avrupa ülkelerinde işgücü nüfusunun

yalınızca yarısı sosyal sigorta kapsamındayken, refah devletinin çözülmeye başladığı 1970’li yılların sonunda ise bu oran yüzde seksenleri aşmıştır. Ayrıca bu dönemin en göze çarpan özelliği neredeyse bütün ülkelerde yaşanan ekonomik büyüme olgusudur. Bu sebeple ekonomik büyüme kavramı refah devleti olgusunun kurucu unsuru sayılmaktadır (Toprak, 2012: 57-58).

2.1.2. Türkiye’de Refah Devletinin Ortaya Çıkışı

Batılı ülkeler ile kıyaslandığında, Türkiye’de hem nicelik hem de nitelik olarak kurumsal bir sosyal devlet pratiğine daha geç geçildiği söylenebilir. Çünkü Batılı toplumlarda işçi sınıfı ve demokratikleşme hareketlerinden kaynaklanan sosyal devlet anlayışı, Türkiye’de merkezi iktidarların ekonomik müdahalecilik ve kalkınma planlamaları çerçevesinde uygulama alanı bulmuştur. Türkiye’nin kurumsal bir sosyal devlet pratiğine gecikmeli olarak geçmesinde, ekonomik büyümenin birincil amaç olarak düşünülmesi, örgütlenme kültürünün zayıf oluşu, “kadere rıza gösterme” inancı ve toplumsal dayanışma ile ihtiyaç sahiplerine destek çıkılması gibi sebepler etkili olmuştur (Karaca & Çam, 2019: 76).

Cumhuriyetten önce gerçekleştirilen sosyal politikalar refah devleti olgusunun kurumsal çatısını oluşturan sendikal örgütlenmelerin nüvesi sayılan vakıflar ve Ahilik teşkilatı gibi meslek birliklerinden teşekkül etmektedir (Karaca & Çam, 2019: 76). Tanzimat geleneği ile başlayan modernleşme hareketi başta toplum olmak üzere birçok kurum üzerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu dönemde ekonomik, siyasi ve sosyal kurumların değişimi ile birlikte yeni bir toplum oluşturma fikri güçlenmiştir. Nitekim Batıdan farklı olarak gelişen sosyal kurumlar, Osmanlı sosyal devlet fikrinin temellerini Batıdan farklı bir sebeple inşa etmiştir. Çünkü Batıda ortaya çıkan sosyal kurumlar Sanayi Devrimi sonrasında denk gelirken, Osmanlı döneminde var olan en önemli sosyal kurumlardan Darülaceze, Hilal-i Ahmer (Kızılay) ve Askeri Tekaüt Sandığı gibi kurumlar Osmanlı’nın Tanzimat Dönemine denk gelmektedir (Şişman, 2017: 6).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren gelişmiş bir sanayisi olmayan Türkiye’nin sanayi kalkınma hamleleri çoğu kez başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sanayileşmeyi sağlayacak yeterli sermaye birikiminin olmaması, altyapı yetersizliğinden kaynaklanan başarısızlıklar ve nitelikli işçi eksikliği gibi nedenler Türkiye Cumhuriyeti’nin sanayileşme sürecini her defasında akamete uğratmıştır.

Bütün bu zorlu şartlara rağmen ülkenin iktisadi kalkınmasını sağlamak amacıyla, henüz Cumhuriyet ilan edilmemişken İzmir İktisat Kongresi gerçekleşmiştir. Sanayileşme hamlesini gerçekleştirmeye yönelik kararların görüşüldüğü bu kongrede, toplumsal mutabakatın sağlanabilmesi için ülkenin muhtelif bölgelerinden tüccarlar, çiftçiler, zanaatkârlar ve işçiler kongreye katılmıştır. Toplamda 1135 delegenin katıldığı İzmir İktisat Kongre'sine katılanların hemen hemen onda birini işçi sınıfının temsilcileri oluşturmaktadır (Şişman, 2017: 7).

İşçi sınıfına dair birçok kanunun görüşüldüğü kongrede, işçilerin temel talepleri; amele olarak ifade edilen emekçilere artık işçi diye hitap edilmesi, işçilerin yaşadığı olumsuz çalışma şartlarının iyileştirilmesi, işçilere sendika tarzı örgütlenme hakkının tanınması, günlük çalışma süresinin on saatten sekiz saate düşürülmesi, işçi ücretlerinin ülkenin ekonomik durumuyla orantılı bir şekilde üç ayda bir belirlenmesi şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca en düşük çalışma yaşı olarak sanayi kolundaki işçiler için on iki, madencilik kolunda çalışan işçiler için ise on sekiz sınırı önerilmiştir. Buna ek olarak işçilerin izin günleri ve sosyal politikalara dair birçok talep kongrede gündeme gelmiştir (Şişman, 2017: 7).

Cumhuriyet dönemi sosyal politikaları ise Tanzimat döneminde gerçekleşen toplumsal dayanışma ve yardım kültürünü güçlendiren anlayıştan farklı olarak genellikle işçi haklarının korunması çerçevesinde uygulama zemini bulmuştur. Bu noktada 1921'de maden işçilerinin haklarının korunmasına dair çıkarılan yasa ve 1925'de Hafta Tatili Yasasının yürürlüğe girmesi bu çerçevede düşünülmektedir. Ayrıca 1930 yılında kadın ve çocukların çalışma şartlarını iyileştiren düzenlemeler de işçi haklarına dair yapılan sosyal politikalar olarak değerlendirilmektedir. Bütün bu gelişmelere rağmen, cumhuriyetin ilk yıllarından 1961 Anayasasının yürürlüğü girmesine kadar geçen sürede gerçek anlamda sosyal devlet ilkesinden bahsetmek olanaksızdır (Karaca & Çam, 2019: 77).

Osmanlı Devleti'nde teşekkül eden görece sosyal kurumların erken Cumhuriyet yıllarına aktarılması ve Cumhuriyet döneminde gerçekleşen birçok yasal düzenleme başta olmak üzere refah devleti modelini yansıtan kurumların meydana gelmesi, kuramsal manada refah devleti modelinin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse Cumhuriyete devreden görece sosyal devlet kurumları ve düzenlemeler bir tür hayırseverlik faaliyetinden ziyade İkinci

Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin temel devlet modelini yansıtan Keynesyen refah devleti anlayışının temel dinamiklerini oluşturmaktadır.

1930-1939 arası dönemde Türkiye ekonomisinin temel politikaları korumacılık ve devletçilik ilkesi üzerinden inşa edilmiştir. Bu dönem kapitalist dünya ekonomisinin yaşadığı Büyük Buhran ile aynı döneme denk gelmektedir. Tüm dünya ekonomileri 1929'da başlayan krizin içine sürüklenirken, Türkiye ekonomisi dışa kapanarak ve korumacı bir anlayışla devlet müdahalesini öngören sanayileşme hamlesi içine girmiştir (Boratav, 2019: 63).

2.1.3. Büyük Buhran Sonrası Refah Devleti Modeli

Refah devletinin gelişimi 1929'da yaşanan Büyük Bunalımın doğurduğu iktisadi buhranlar ve özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra klasik liberal ekonomiye olan güvenin sarsılmasıyla bağlantılıdır. İktisadi sorunların neden olduğu toplumsal sıkıntıları azaltmak için sosyal refah programlarının yürürlüğe konulması elzem bir durum haline gelmektedir. Refah devletinin gelişmesinde sosyal sınıflar ve devlet arasında gerçekleşen bir tür “mutabakat” sağlanması önemli bir etkiye sahiptir. Bu sebeple refah politikalarının ortaya çıkışı, bir çeşit toplumsal ihtiyaçların doğurduğu talebin sonucudur (Süleymanoğlu, 2016: 275).

Dünya ekonomilerini alt üst eden Büyük Buhran, sadece dünya kapitalizminin merkezlerini değil, Türkiye ve Türkiye gibi azgelişmiş pek çok ülke ekonomisini etkilemiştir. Bu ülkeler genellikle dünya ekonomisine hammadde transfer eden ve çoğunlukla küresel ticaret merkezlerinden tüketim ürünleri talep eden ülkelere olmaktadır. Büyük Buhran ile birlikte, şeker, un ve kumaş gibi zorunlu tüketim mallarının ithalatında yaşanan önemli daralma Türk toplumunun hayat standartlarında büyük bozulmalara sebep olmuştur. İthalat ve ihracat kapasitesinde yaşanan önemli daralmanın yarattığı ekonomik gerilemeyi önlemek için, kapitalist merkezlerden sağlanacak sermayenin Türkiye'ye aktarılması bir tür çıkış yolu olarak görülmüştür. Fakat sermaye hareketlerini de büyük oranda kısıtlayan büyük buhranın etkileri uzun bir dönem devam etmiştir (Boratav, 2019: 67). Bütün bu yaşananlar karşısında devlet, hem işletmeci hem yatırımcı hem de denetleyici bir olgu olarak ekonomik yaşamın gelişimine ve sürekliliğine önemli ölçüde egemen olmuştur (Boratav, 2019: 72).

Ayrıca ABD'de Büyük Buhran'ın ortasında iktidara gelen Franklin D. Roosevelt ile birlikte yürürlüğe giren *New Deal* yasaları ekonomik sıkıntılarla

mücadele edebilmek için birçok politikayı öngörmektedir. Roosevelt'in göreve başladığı dönemde ABD'de işgücüne dâhil olan nüfusun dörtte biri işsizdi ve bu kesimin çoğunluğu sefalet içindeydi. Ayrıca buhran ile birlikte sanayi üretim oranı yarıdan fazla düşmüştü ve yatırımlar durma noktasına gelmişti. Bütün bu sıkıntılarla başa çıkmak için Roosevelt hükümeti ilk olarak Ulusal Sınai Kalkınma Yasası'nı yürürlüğe koymak için çabalamamıştır. Daha sonraları gelir seviyesi düşük gruplara işsizlik ödeneği, sağlık desteği, küçük çocuklu ailelere ekonomik destek ve emeklilik ikramiyesi gibi uygulamalar ile artan sefaleti durdurmayı amaçlamıştır. Ayrıca ABD'yi refah devleti modeli ile tanıştıran Sosyal Güvenlik Yasası'nın yürürlüğe konması ile birlikte işçi sınıfına sendika kurma hakkı, toplu sözleşme yapabilme hakkı ve işverenlere karşı grev uygulama hakkı tanınmıştır. Böylece refah devleti uygulamaları sayesinde küresel kapital sermayenin itici gücü olan ABD'de işçi haklarına dair birçok kazanım elde edilmiştir (Acemoğlu & Robinson, 2018: 314-315).

Keynesyen refah devleti, klasik liberal iktisat modelinin bir sonucu olarak ortaya çıkan işsizliğin artması, toplumsal sınıflar arasındaki ayrışmanın daha fazla büyümesi ile birlikte toplumsal yapıda meydana gelen güven sorunun artması neticesinde devletin duruma müdahalesini zorunlu kılan bir dönem olarak ifade edilmektedir. Ayrıca refah devleti, yurttaşların asgari geçim durumlarını korumak için muhtaç durumda olan kişilere ve ailelere belirli bir miktar gelir garantisi sağlamaktadır. Bu yönüyle Keynesyen refah devleti modeli, sağlık, barınma ve eğitim gibi temel ihtiyaçların sağlanması konusunda vatandaşlara belli bir imkân sunarak, artan toplumsal huzursuzluk ve güvensizlik ortamını ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Şenkal, 2011: 276).

2.1.4. Kapitalizm ve Refah Devleti Arasındaki İlişki

Kapitalizm ve refah arasındaki ilişki Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* isimli çalışmasında ele alınarak, modern anlamda refah devleti uygulamalarına dair yaklaşımlar ise daha sonraki dönemlerde ifade edilmiştir. Bireylerin arzu ve istekleri ekonomik kazanç olgusuyla aynı amaca hizmet etmektedir. Böylece her bireyin kişisel olarak amaçladığı ekonomik kazanım toplumsal olarak refahın artışına sebep olmaktadır. Bir diğer ifadeyle, toplumun refahı o toplumu meydana getiren bireylerin refahlarının toplamından oluşmaktadır ve toplumsal refah bireysel refahın maksimizasyonu ile sağlanmaktadır. Toplumsal refah artışının gerçekleşmesinin tek yolu ise pazarın işleyişinin özgür ve serbest olmasıdır. Smith özellikle müdahaleci ve

korumacı bir devlet anlayışının ekonomik kazanımları olumsuz etkileyeceğini düşünerek “görünmez el” teorisiyle pazarın hiçbir müdahaleye gerek olmaksızın kendi kendini dizayn edeceğini vurgulamaktadır (Smith, 2014: 108).

Marks ise klasik iktisatçıların toplumsal refah ile bireysel refah arasında kurdukları bu ilişkiye eleştiri getirmektedir. Ona göre, kendisini özgür ve serbest bir pazar ekonomisinin içinde metaların takası olarak ifade eden kapitalist ekonomi, toplumsal refahın korunmasının aksine kapitalist sınıfın çıkarını korumayı amaç edinmektedir (Eroğul, 2014: 51). Bu amaç doğrultusunda toplumun çoğunluğunu teşkil eden işçi sınıfının sömürülerek refahının ortadan kalkacağını ifade etmektedir. Ayrıca Marks’a göre kâr maksimizasyonu ile hareket eden kapitalist ekonominin temel amacı toplumsal refahı arttırmak değil, sınıflar arasındaki çatışmayı daha da derinleştirmektir. Bu yönüyle kapitalist ekonomi bazı dönemlerde uğradığı krizlerin etkisini hafifletip, sermaye birikiminin sürdürülebilirliğini sağlamak için toplumsal refah ve eşit toplum gibi kavramları kullanmaktadır. Son olarak Marks, kapitalist ekonominin devamlılığı için kullanılan toplumsal refah gibi kavramların ve kapitalist düzenlemelerin emeği disiplin altına almaya yönelik bir başka amacı daha vardır. Emek ve sermaye arasındaki bu ilişkinin en önemli aktörü şüphesiz devlettir. Özellikle yasalar ve sözleşmeler yoluyla emeği disipline etmeye yönelik bazı düzenlemeler bu gerçeği doğrulamaktadır. Bu düzenlemelerin en belirgin özelliği, emeğin kontrolünü sağlamaya yönelik gelişmelerde rızanın sağlanması büyük bir öneme sahiptir (Toprak, 2012: 44-46).

Bir diğer ifadeyle, kapitalizm ve sosyal politika arasındaki ilişkinin niteliğini anlamak için kapitalizmin refah devleti modeli için nerede konumlandığını kavramak önemlidir. Bu bağlamda kapitalizm, hayatta kalmak amacıyla emeğini satan özgür ve mülksüz bireyi ifade etmektedir. Emeğe yabancı ve onu bir tür meta olarak gören bireye dönüşmek, sermaye ve emek arasındaki sözleşme ilişkisinden doğan ve bireyleri çalıştırarak yaratılan üretim toplumunun adıdır. Ama aynı zamanda artı değerın sürekliliğini ve üretimin kesintisiz devam etmesini amaçlayan kapitalizm, bireylerin asgari geçim standartlarına uygun bir yaşam sürmelerini ve sisteme karşı örgütlü bir yapının kurulmasını engellemek için sosyal politikaları bir tür araç olarak kullanmaktadır. Kısaca kapitalizm sosyal politikalar aracılığıyla kontrol altına alınan bir emek gücü ve yoksulluk yaratmanın diğer adıdır. Yani kapitalizmin yarattığı

mülksüz bireyler, sosyal politikalar aracılığıyla sağlanan yardımlar ile kontrol altında tutulan sözde özgür bireylere dönüşmektedir (Buğra, 2018: 10-12).

Kapitalizm ve refah devleti arasındaki ilişkiye klasik Marksist terminolojiden bakarsak, devlet üretim araçlarına sahip olan egemen sınıfın çıkarlarına hizmet etmeye yönelik işleve sahiptir. Çünkü bölünmüş bir sınıf yapısının içinde bulunan devlet zorunlu olarak üst sınıflara hizmet etmeyi ve onların sürekliliğini sağlamayı hedeflemektedir. Klasik Marksist teoriye göre devlet bunu yaparken rızaya gerek duymadan zorlama yoluyla baskıcı bir tutum takınmaktadır (Eroğul, 2014: 29-32). Oysa çağdaş Marksist kuramları klasik Marksist kuramlardan ayıran en önemli özellik devletin kapitalizm ile refah arasındaki ilişkiye dair rolünü rızaya dayalı olarak tesis ettiği gerçeğidir.

Kapitalizm ile refah devleti arasındaki ilişkiyi ele alan Oğuz Toprak'a (2012: 54) göre ise;

“1945 sonrası dönem, iktisadi açıdan otuz yıl boyunca süren Keynesyen makroekonomik politikaların uygulandığı, ulusal ekonomilerin sürekli büyüdüğü, gelir dağılımının görece olarak daha eşitlikçi bir yapıya dönüştüğü ve refahın dünya genelinde arttığı bir dönem olarak değerlendirilir. Aynı şekilde bu dönemde siyasi olarak da uluslararası ve ulusal düzeyde temel hak ve özgürlüklerin genişlediği görülür. İşçi sınıfı örgütlerinin tanındığı ve merkezi düzeyde temsil hakkının geliştiği bu dönem kapitalizmin altın çağı olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemdeki devlet biçimi olarak da refah devleti gösterilmektedir.”

Refah devleti, kapitalist pazar güçlerinin sorunlarını düzeltmeye yönelik bir çaba içinde olan ve en büyük örgütlü yapı olan devleti arkasına alarak piyasa koşullarının sürdürülebilir olmasını sağlamaya dair düzenlemelerde bulunan ekonomik model olarak ifade edilmektedir. Bu yönüyle refah devletini kapitalist ekonomi modeline müdahaleci ve korumacı bir anlayışla devlet müdahalesinin bir çeşidi olarak bakmak yanlış olmayacaktır. Fakat salt olarak refah devletinin kapitalizme içkin bir iktisadi model olduğunu söylemek eksik olacaktır. Çünkü refah devleti, kapitalist pazar ekonomisinin devamlılığını sağlamanın yanında; vatandaşlara sosyal yardımlar ve sosyal sigortalar da sağlamaktadır. Bu yönüyle yoksulluğu ortadan kaldırma ve eğitim, sağlık ve barınma gibi temel ihtiyaçların temini noktasında önemli bir görevi üstlenmektedir (Toprak, 2012: 55-56).

Vatandaşlara sunulan bazı hizmetlerin sağlanması noktasında refah devletini tanımlayan görevler aslında refah devleti modelini kapitalist pazar ekonomisinin dışında gelişen bir yapı olarak ele almak demektir. Oysa çalışmanın amacı, refah

devletini toplumsal üretim ve dağıtım sürecine devlet tarafından müdahale edilmesinin bir sonucu olarak, refahın sınıflar arasındaki dağıtımına müdahale eden ve örgütlü işçi sınıfını bu şekilde disiplin altına alarak kapitalist sermaye hareketlerine işlerlik kazandıran bir iktisadi model olarak ele almaktır.

Refah devleti yıllarında birçok ülkede görülen ekonomik büyüme ve işsizliğin düşüşü refah devletinin kurucu unsuru olarak görülmüştür. Yatırımlara ve tam istihdam hedefine yönelik politikalarla uygulama alanı bulan Keynesyen refah devleti, ekonomik büyümenin aracı haline gelmiştir. Özellikle sağlık, eğitim ve barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik artan kamu harcamaları kaynak yaratma noktasında önemli bir etken olarak ifade edilmiştir. Ayrıca işsizlik oranının 1933'te yüzde 15'ler düzeyinden 1959-1967 arası dönemde büyük bir düşüşle yüzde 2'ler civarına düştüğü görülmektedir (Toprak, 2012: 58). Refah devleti ve kapitalizm arasındaki ilişkiden kaynaklı bazı olumlu gelişmeler "kapitalizmin altın çağı" olarak ifade edilmektedir. Özellikle bu dönemde yaşanan emek ve sermaye arasındaki kısmi bir uzlaşının sağlanması refah devleti modelini, laissez faire kapitalizmden görece daha makul kılmıştır.

Refah devletinin ortaya çıkışını kapitalizme içkin bir olgu olarak düşünmek, refah devletinin kapitalizmi ortadan kaldırmaktan ziyade kapitalizmi düzenleme ve sınırlama imkânını sağlamaya ve refahın sosyalleşmesine yönelik bir hedefi gerçekleştirmek üzere kurgulandığını göstermektedir. Başka bir deyişle, refah devleti modeli kapitalizmin sürdürülebilirliğini sağlayarak bir yönüyle kapitalizme en büyük hizmeti etmektedir (Süleymanoğlu, 2016: 275). Diğer bir ifadeyle *"refah rejimleri farklı ülkelerde özgül iktisadi, sosyal, tarihsel ve kültürel koşullarda oluşmuştur elbette. Fakat sonuçta hepsi kapitalist toplumsal örgütlenmenin bir parçasıdır."* (Arın, 2003: 69).

Marksist perspektifte refah devleti ve kapitalizm arasındaki ilişkiye yönelik en dikkat çekici yaklaşım Tekelci Devlet Kapitalizmi yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, kapitalist sermaye uzun yıllar devam eden aşırı birikimden kaynaklı bazı sıkıntılar içine girmiştir. Refah devleti bu durgunluğu atlatabilmenin bir aracı olarak sermaye birikim istikrarını korumaya yönelik bazı devlet müdahalelerini öngörmüştür. Aslında bu devlet müdahalesi, temel ihtiyaçların devlet tarafından karşılanması, sanayileşme hamlesinin gerçekleştirilmesi, devlet destekli yatırımların artması ve ücretlerin görece eşit dağılımı gibi sonuçları doğurmuş olsa bile, kapitalist birikim stratejisinin

sürdürülebilirliği önündeki engelleri bertaraf etmenin bir şekli olarak ifade edilmektedir (Toprak, 2012: 64-65).

Devlet ve kapitalist sınıf arasındaki ilişkiyi Marksist bir düşünce ekolü çerçevesinde tanımlayan iki yaklaşımdan söz edilebilir. Devleti egemen kapitalist sınıfın çıkarlarına hizmet eden ve onu bir araç olarak tanımlayan araçsalcı yaklaşıma göre, bölüşümde eşitliğin sağlanabilmesi için devletin ortadan kaldırılması gereklidir. Başka bir ifadeyle araçsalcı yaklaşımın temel tezi, devletin egemen sınıfın emri altında olduğu ve egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eden bir siyasal örgütlenme şekli olarak görevi ifa ettiği gerçeğidir. Bu yönüyle refah devleti, kapitalist sermayenin uzun dönemli çıkarlarını korumaya yönelik işçi sınıfına verilen görelî bir ödün olarak ifade edilmektedir (Harvey, 2015: 78). Bir diğer yaklaşım ise, araçsalcı devlet anlayışına bazı noktalarda karşı çıkan ve devletin egemen kapitalist sınıf iktidarının düzenlenmesinin ötesinde daha önemli işlevlere sahip olduğunu söyleyen yapısalcı yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre devlet kapitalist üretim ilişkilerinin gerçekleşmesinde önemli bir role sahiptir. Devletin işlevi, kapitalist toplumun temel üretim ilişkilerinden meydana gelen sosyal yapısını ekonominin dönüştüremediği noktalarda ideolojik aygıtlarla dönüştürmektir. Kısaca yapısalcı yaklaşımın asıl amacı, kapitalist sermaye birikiminin devamlılığını sağlamak için devletin uyguladığı politikalar ve oluşturduğu kurumlar çerçevesinde üretim ilişkilerinin boyutunu ele almaktır (Toprak, 2012: 67-69).

Yapısalcı yaklaşım, devleti burjuvazinin çıkarlarını savunan ve onu meşrulaştıran bir araç olarak görmenin ötesinde birçok sınıf ve sınıf fraksiyonunu içinde barındıran siyasal iktidar olarak tanımlar (Vergin, 2015: 84). Bu yönüyle Poulantzas'a göre devlet sadece bir sınıfı temsil etmemektedir. Devlet kendi varlığının devamı için egemen sınıflar arasındaki çatışmaları, üretim ilişkilerinin devamını sağlamak açısından egemen sınıfları kontrol eder. Poulantzas, Louis Althusser'den etkilendiği fikirleriyle devlet iktidarının sadece güç kullanarak elde edilmediğini savunur. Ona göre güç kullanmayı meşrulaştıran en önemli olgu ideolojidir. Yani devlet; siyasi parti, sendika, dini kurumlar, okul ve medya organları gibi ideolojik aygıtları kullanarak devletin güç kullanmasını meşrulaştıran en önemli gerekçeye sahiptir (Poulantzas, 2014: 140-152).

Poulantzas'a göre kapitalizm ve refah arasındaki ilişkiyi belirleyen yapı kavramı, farklı tarihsel gelişmişliklere sahip ideoloji, ekonomi ve politika gibi

olguların birbirleriyle olan ilişkilerinden ortaya çıkan bunun topluma etkisini üstten belirleyen bir sistemdir. Bu yapıyı oluşturan son kertede ekonomik olgudur fakat sınıflar arasındaki ilişkide egemen rol oynadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü ideoloji ve politika üst yapı unsurunun bir parçası olarak ekonomi gibi alt yapı unsuru şekillendirmektedir (Toprak, 2017: 52-56). Bir başka ifadeyle, kapitalist devlet aslında hukuki ve ideolojik etkinin sonucunda yalıtılmış bir şekilde ortaya çıkan iktisadi toplumsal ilişkiler içerisinde yer almaktadır (Poulantzas, 2014: 150).

Özellikle Althusser ve Marksist yapısalcılıktan etkilen Poulantzas Althusser'den farklı olarak, kapitalist devletin kendini yeniden üretme sürecinde son kertenin belirleyici ögesinin ne olduğu üzerinde durmaktadır. Poulantzas (2014: 162) devlet içinde devam eden sınıf mücadelelerinin hiyerarşik yapısını belirleyen olgunun ne olduğu üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda Althusser'in üst belirleme kavramından yararlanmaktadır. Ona göre devletin ideolojik, ekonomik ve politik üç işlevinden politik işlevi üst belirlemenin ana unsuru olarak diğer işlevleri belirlemektedir. Fakat ekonomin en son kertede sınıf mücadelesinin ana belirleyici olgusu olduğunu savunmaktadır (İnsel, 1979: 56).

Yapısalcı yaklaşım çerçevesinde refah devletine ilişkin en yetkin değerlendirmeyi ele alan Poulantzas'a göre; devlet egemen sınıfların çıkarlarını gözetir ve egemen sınıfları bu şekilde örgütler. Ayrıca devlet, egemen sınıf ile işçi sınıfı arasındaki rekabeti azaltmaya çalışarak üretim ilişkilerindeki sınıfsal mücadeleyi siyasal alana taşımayı amaçlamaktadır. Böylece egemen sınıfın iktidarını kaybedebileceği devrim veya ayaklanmalardan kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülebilirliğini korumaktadır. Özellikle refah devleti modelinin getirdiği bazı sosyal politikalar aracılığıyla sınıfsal mücadelenin gölgelenmesi hedeflenmektedir. Örgütlü işçi sınıfının bazı ekonomik çıkarlarının bu şekilde gözetilmesi ile aslında işçi sınıfının örgütlü yapısının çözülmesi de hedeflenir ve asıl amaç mevcut hegemonyayı devam ettirmenin gereği olarak küçük bir kapitalist ödün verme şeklinde görülmektedir (Poulantzas, 2014: 156).

Poulantzas'ın kapitalist devlet sorunsalı perspektifinden hareketle refah devleti modelini, sınıf, iktidar, ideoloji ve ekonomi gibi kavramların birbiriyle ilişkili olduğu gerçeği üzerinden temellendirmesi klasik Marksist öğretinin alt-yapı diyalektiği mantığından farklılaşmaktadır. Ona göre egemen sınıflar ile egemen olamayan sınıflar arasındaki toplumsal ilişki sürecinin ekonomik açıdan temel belirleyicisi siyasal

ilişkiler bağlamında ortaya çıkmaktadır. Yani farklı sınıf fraksiyonları arasındaki hegemonik mücadelenin temel dayanağını iktidarın siyasal süreci belirlemektedir. Böylelikle üretim sürecinden yalıtılan sınıflar politik düzenlemeler yoluyla özgür iradeleriyle karşılıklı ekonomik ilişkiler gerçekleştirerek serbest piyasa koşullarına gönüllü katılım sağlamaktadırlar. Kısaca Poulantzas sınıf mücadelesini ekonomik nedenlerle ortaya çıkan üretim ilişkileri çerçevesinde ele almaktan öte, üst yapıyı oluşturan ideoloji ve politik düzenlemelerle alt yapının dönüştürüldüğü gerçeğini anlatmaktadır (Bank, 2012: 22-23).

Poulantzas'a göre, devletin egemen sınıfın çıkarlarına hizmet etmekten öte belli ölçüde egemen sınıflardan bağımsız ve daha özerk davranabileceği gerçeğini savunduğunu söyleyebiliriz. Çünkü devletin ideolojik amacı egemen sınıfın hegemonyasını tesis etmekten öte sermaye birikim sürecinin devamlılığını sağlamaktır. Bu yönüyle sermayenin uzun vadede çıkarını korumaya yönelik bazı düzenlemeler ve politik reformlar, kapitalizm ve refah devleti arasındaki ilişkiden kaynaklı devlete atfedilen görevin daha önemli olduğunu göstermektedir. Kısaca Poulantzas gerek kapitalist devletin gerekse de refah devletinin asıl amacını sermayenin uzun dönemli politik çıkarını korumak olarak ifade etmektedir.

Hem kapitalist devletin hem de refah devletinin, egemen sınıfların çıkarlarını korumak doğrultusunda politik düzenlemeler yapmasının sebebi ise devlet aktörlerinin uzun dönemde sermayenin çıkarlarını ön planda tutacak şekilde yapılanmasından kaynaklanmaktadır (Öztürk, 2015: 107).

Kapitalist toplumun özünde var olan temel çelişkilerin, işçi sınıfının örgütlü yapısı karşısında çözülebilme ihtimaline karşın sermaye birikim stratejisinin sürekliliği açısından kapitalist devletin refah devleti gibi formlara bürünmesi bir tür aldatmacadır. Bu noktada devlet, kapitalizmin kendini refah devleti kavramıyla yeniden üretebilmesi için önemli bir işleve sahiptir. Kapitalist devlet bu işlevi yerine getirirken bazen kapitalist sermaye düzeninin ruhuna aykırı ekonomik tavizler vermekle karşı karşıya kalmaktadır (Poulantzas, 2014: 176).

Ayrıca Poulantzas, sermaye birikim stratejisi ile emeğin yeniden üretimi arasındaki korelasyonu, kapitalist sistemin refah uygulamalarını kullanarak sermayenin genel çıkarlarına hizmet ettiği gerçeğiyle ifade etmektedir (İnsel, 1979: 42). Yani Poulantzas refah devleti modelinin emeği koruyucu önlemler almasını ve

emek lehine sosyal politikalar yürürlüğe koymasını sermayenin uzun vadeli çıkarlarını korumaktan başka bir amaca hizmet etmediğini ifade eder. Bir diğer ifadeyle, refah devleti kapitalizme içkin bir iktisadi model olarak emeğin devletin ideolojik aygıtları eliyle yeniden üretimini kolaylaştıran ve sınıfın rızasına dayalı bir sistem inşasını amaçlamaktadır. Bunu ise, eğitim, sağlık ve temel ihtiyaçların temini noktasında devletin geliştirmiş olduğu politik düzenlemeler vasıtasıyla yapmaktadır. Özellikle eğitim yoluyla emeğin tanımı üzerinde bir dizi farklılık yaratılarak işçi sınıfının emeğe yabancılaşması sağlanmaktadır. Kısaca refah devleti modeli, emeği kontrol altına alarak onu hem bireyselleştirmeyi hem de verimliliğini arttırmayı hedeflemektedir. Diğer bir ifadeyle, refah devleti emeğin yeni bir formla üretilmesinin yönetimidir (Toprak, 2012: 70-71).

Son olarak *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* isimli çalışması ile Poulantzas, araçsalci Marksist düşünceye, kaba tabirle devletin egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eden pasif bir araç konumunda olduğu görüşüne alternatif olarak yapısalci düşünce ekolünü savunur. Poulantzas, devletin hukuki ve politik üst yapısını oluşturan “politik alanla” devlet ve toplumsal formlar arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Bu noktada devletin, hem farklı toplumsal sınıf formasyonlarını bir arada tutan ideolojiyi ürettiğini hem de toplumsal yapının yok olmasının önüne geçtiği görevinden bahseder. Çünkü ona göre devlet, farklı toplumsal formların temel çelişkilerine rağmen onları bir arada tutabilecek ideolojiyi ürettiği ölçüde iktidardır. Bu yönüyle devletin bu rolü “*politik*” bir roldür. Onu klasik araçsalci Marksist yaklaşımdan ayıran en önemli özellik, devleti ekonomi gibi alt yapı unsurunu egemen sınıfın çıkarlarına hizmet için dizayn eden bir iktidar biçimi olmaktan öte, toplumsal yapının düzenlenmesi ve dönüştürülmesi için kullanılan politik üst yapının dizayn aracı olarak görmesidir (Poulantzas, 2014: 160-164),

Ayrıca ideoloji ve meşruluk politik kertede devletle ilişkilendirilen kavramlar olarak, Poulantzas’ın kapitalist devlete bakışını şekillendirmektedir. Ona göre kapitalist devlet, halkın genel çıkarını, egemen sınıfın genel çıkarına rağmen değil egemen sınıfın çıkarlarıyla aynı noktada birleştirecek ideolojiyi üreterek muhtemel karşıtlıkları ortadan kaldırmayı ve hegemonya kurmayı amaçlamaktadır (Aydın, 2015: 477).

2.1.5. Türkiye'nin Refah Devleti Yılları

Büyük Buhran'ın etkisiyle sermaye hareketliliğinde yaşanan sıkıntılar ve buna bağlı olarak ihracat ve ithalat gelirlerindeki daralma Türkiye'nin iktisadi modelini devletçilik ilkesi etrafında şekillendirmiştir. Sanayi ve maden işletmelerinin millileştirilmesi gibi adımlar devletçilik ilkesi doğrultusunda alınan kararlardan bazılarıdır. Bu yönüyle Türkiye'nin devletçilik modelini benimsediği 1930-1939 yılları refah devleti adına bazı politikaların uygulama alanı bulduğu bir dönemi anlatmaktan öte, müdahaleci ve korumacı bir iktisat modelinin hâkim olduğu yılları anlatmaktadır. (Toprak, 2012: 186-187).

Türkiye'nin refah devleti yılları, sosyal eşitsizliklere karşı egemen olmayan halk tabakasından egemenlere karşı gelişen tepkinin adı olarak ifade edilebilir. Bu tepki artan ekonomik sıkıntılar ve devletin içine düştüğü iktisadi bunalımın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca refah devleti, Türk burjuvazisi yaratmanın ve onun devamlılığını sağlamaya yönelik temel düzenlemelerin ve politikaların gerçekleştiği bir dönemi anlatmaktadır (Tanör, 1978: 56). Özellikle Saraçoğlu hükümetinin bu dönemde oluşan aşırı kazançlara ve enflasyona karşı aldığı önlemlerin başında şüphesiz 1942 yılında kabul edilen Varlık Vergisi Kanunu yer almaktadır. Din ve ırk ayırımına dayalı alınan bu vergi ile maliye tarihimize geçen bu kanun çerçevesinde 1944 yılında 114.000 mükelleften 315 milyon lira varlık vergisi alınmıştır (Boratav, 2019: 93-94). Refah devletinin korumacı ve müdahaleci politikaları ışığında gerçekleşen Varlık Vergisi Kanunu milli bir burjuva sınıfının güçlendirilmesi noktasında önemli bir kavşak noktasıdır. Bu yönüyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında gelişen refah devletine dair politik kurumların inşası, devletin yeniden yapılandırılması konusunda Batı'daki gibi kapitalist devletin hâkim olduğu bir refah devleti modelini ifade etmektedir (Toprak, 2012: 179).

Ayrıca Türkiye'de refah devleti kavramı yoksulluk ve asgari geçim standartlarının tedarikini önceleyen holist nitelikli bir yaklaşımın ürünü olarak değerlendirilebilir. Çünkü yoksulluk ve refah devleti birbirini tamamlayan iki olgu olarak Türk iktisadi yapısında önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle din temelli hayırseverlik kavramıyla özdeşleşen sosyal politika uygulamaları Türkiye'nin gerek toplumsal gerekse de kültürel dinamiklerinden kaynaklanan ilintili bir düşünce ile gelişmiştir.

Türkiye’de refah devleti kavramı genel anlamda anayasal bir ifade olan sosyal devlet biçiminde algılanmaktadır. Özellikle 1961 Anayasası’nın birçok yerinde ifade edilen sosyal devlet kavramı, 1961 Anayasası’nın 2. maddesinde “*Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.*” (Resmi Gazete, 1961) ifadesiyle anayasal bir statü kazanmaktadır. Bu yönüyle Türkiye’nin refah devleti geleneği Büyük Buhran sonrası yaşanan iktisadi krizi aşmak için müdahaleci ve korumacı bir iktisadi politikayı gerektiren ve bazı sosyal politikalar aracılığıyla ekonomik huzursuzluğu hafifletmeyi amaçlayan bir perspektife sahiptir. Yani Türkiye’nin refah devleti pratiği diğer ülkelerde var olan sebeplerden öte, yeni kurulan bir devletin sanayileşme hamlesi gerçekleştirebilmesi için korumacı bir ekonomi modelini benimsemekten başka bir şey değildir.

Başka bir ifadeyle refah devleti modeli gelişmiş kapitalist ülkelere özgü temel argümanları taşıdığı için azgelişmiş ülkelerde uygulama alanı bulması sınırlıdır. Bu bağlamda Türkiye gibi gelişmekte/az gelişmiş olan ülkelerde refah devleti sosyal sigorta sistemi başta olmak üzere yoksulluğu kısmen önlemek için yapılan sosyal yardımlar, yaşlı, muhtaç ve sakatlara sosyal yardım programı ve yeşil kart gibi regülasyonlar ile uygulama zemini bulmuştur. Bütün bunlara rağmen Türkiye sosyal güvenlik açısından yoksuldur ve en kötü refah uygulamalarının görüldüğü ülkelerin başında gelmektedir (Arın, 2003: 71-89).

27 Mayıs 1960 ihtilali sonrası oluşturulan 1961 Anayasası temel hak ve özgürlüklere geniş yer vermesi sebebiyle daha önceki anayasalardan farklı bir öneme sahiptir. Özellikle anayasanın ikinci kısmının birinci bölümünde düzenlenen temel hak ve özgürlüklere dair genel hükümler, ikinci bölümde kişinin hakları ve ödevleri, üçüncü bölümde sosyal ve iktisadî haklar ve ödevler, dördüncü bölümde ise siyasî haklar ve ödevler olarak ayrı ayrı başlıklarda ele alınmıştır. Bu yönüyle 1961 Anayasası sosyal hak ve ödevleri ilk defa sistematik bir şekilde düzenleyen anayasa olma özelliğine sahiptir (Gözler, 2000: 84).

27 Mayıs 1960 sonrasında Türk iktisat sistemine damgasını vuran ithal ikameci sanayileşme modeli ile birlikte Türkiye planlı bir ekonomi anlayışını benimsemiştir. Ekonomiyi 1958 bunalımından çıkarmanın ve makroekonomiyi dengeye getirmenin yolu planlı ekonomi döneminin işlerlik kazanması ile mümkün hâle gelmiştir. Bu sebeple DPT oluşturuldu ve anayasal olarak güvence altına alındı (Yenal, 2017, s.

112). Anayasanın 129. maddesi şöyle demektedir; “İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır, kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir.” (Resmi Gazete, 1961).

1961 Anayasası ile güvence altına alınan DPT Kurumu, Türkiye’nin refah devleti döneminin iktisadi yapısını oluşturan planlı ekonomi modeline işlerlik kazandıran bir yapı olması sebebiyle oldukça önemlidir. Özellikle ilk on beş yılı kapsayan Birinci, İkinci ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarının ithal ikameci yapıyı güçlendiren ve refah devleti eksenli politikalar ile ekonomik büyümede istikrar yakalayan bir portre sunması Türkiye’nin refah devleti yıllarını görece daha başarılı kılmıştır. Bu yönüyle 1963 yılında başlayan planlı ekonominin başlıca hedeflerini Güleç (2008: 52) şöyle ifade etmiştir;

- Yılda yüzde 7’lik bir büyüme sağlanması,
- İstihdam sorununun çözümlenmesi,
- Dış ödemeler dengesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması,
- Her alanda yeterli sayıda ve üstün nitelikli bilim adamı ve teknik eleman yetiştirilmesi,
- Bu hedeflerin sosyal adalet ilkesiyle uyumlu bir biçimde sağlanması.

Bu hedefler doğrultusunda uygulanan sıkı para ve maliye politikalarının olumlu etkisi bu dönemde kendini göstermiştir. Türk ekonomisinin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı sonunda hedeflenen % 12,3’lük sanayi gelişme oranının % 10,6 olarak gerçekleşmesi planın bu dönem içerisindeki olumlu katkısını ortaya koymaktadır. Ayrıca % 7’lik ekonomik büyümeyi öngören plan, % 6,5 oranında bir büyüme hedefine ulaşmıştır. Son olarak toplam yatırımların Gayrı Safi Milli Hâsıla içindeki payı, planlı ekonomi öncesindeki dönemlere kıyasla daha iyi bir orana sahip olum % 18 olarak gerçekleşmiştir (Güleç, 2008: 52).

Bir dizi kalkınma planının gündeme geldiği bu yıllarda ekonomiye çekidüzen vermenin temel amacı Kamu İktisadi Teşebbüslerine yönelik yapılan düzenlemeleri kapsamaktadır. KİT’lerin harcamaları için Merkez Bankası finansman yolunun kapatılması alınan en önemli önlemlerden biridir. Bu şekilde KİT’lerin ve devletin artan borç yükü hafifletilmiş oluyordu. Bir diğer önemli gelişme ise KİT’lerin dağınık bir şekilde olan yatırım kararlarının bir düzen içinde gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu sayede KİT tasarruflarını ve yatırım kararlarını daha verimli bir şekilde kullanma imkânı elde edilmiştir (Yenal, 2017: 114).

2.2. REFAH DEVLETİNİN ÇÖZÜLÜŞÜ

Refah devletinin altın çağı diye ifade edilen 1945-1975 yılları arası Türk ekonomi sistemine damgasını vuran içe dönük ithal ikameci sanayileşme modeli, gerek dünya ekonomisinde meydana gelen stagflasyon sürecinin gerekse de ülke içinde artan toplumsal huzursuzluğun baş göstermesi ile tartışma konusu haline gelmiştir. Bu ortamda dünya ekonomi sistemine entegre olma çabası taşıyan Türkiye ve birçok gelişmekte olan ülke yeni egemen iktisadi modelin en önemli taşıyıcısı olmuştur.

1973 yılında başlayan Arap-İsrail Savaşı sonunda ortaya çıkan siyasi krizin sonucu bütün dünyayı etkileyen bir petrol krizinin meydana gelmesiyle neticelenmiştir. Aslında bu kriz savaşın sonucu olmaktan öte krizin en önemli tetikleyicisi olmuştur. Petrolün Batılı ülkelere ve özellikle de ABD'ye karşı siyasi bir koz olarak kullanılması dünya genelinde yaşanan büyük bir krize neden olmuştur. Bu sebeple, Ocak 1973'te varil fiyatı 2.59 dolar olan Arap petrolü, on ayın sonunda 5.11 dolara yükselmiş ve tam bir yıl sonra 11.65 dolar olarak belirlenmiştir. Kısaca yaşanan bu kriz ile birlikte petrolün fiyatı bir yıl içerisinde dört katına çıkmıştır. Bütün bu yaşananlar karşısında dünya ekonomisi büyük bir bunalım içine girmiştir (Armaoğlu, 2012: 867-870).

Özellikle 1960 ve 1970'li yıllarda refah devleti uygulamalarına ilişkin artan sosyal harcamaların etkisiyle devletin ekonomi ve toplumsal alandaki fonksiyonu önemli oranda büyüme göstermiştir. Buna paralel olarak refah harcamalarının artan maliyetini karşılamakta güçlük yaşayan refah devleti modeline karşı ciddi eleştiriler gündeme gelmeye başlamıştır. Refah devletinin iktisadi çerçevesinin oluşturan ve kamu harcamalarının azaltılması ekonomik durgunluğun en önemli sebebi olduğunu ifade eden Keynesyen ekole karşı, harcamaların kısılmasını ve bütçe açığının azaltılmasını savunan neo-liberal görüş ortaya çıkmıştır. Bilhassa devletin ekonomi ve sosyal yaşamdaki rolüne ilişkin bir dizi tartışmanın başladığı bu dönemde refah devleti uygulamaları başta olmak üzere birçok mesele neo-liberal felsefenin odağı haline gelmiştir. Özellikle 1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon (enflasyon içinde ekonomik durgunluk ve işsizliğin birlikte yaşanması) süreci ve buna paralel yoğun ekonomik bunalım yaşanan krizin nedenlerini refah devleti modelinin ortaya çıkardığı olumsuzluklara bağlanması ile ifade edilmiştir. Bütün bu yaşananlar karşısında refah devleti modelinin yaşadığı krizi aşmanın en etkili yolu, neo-liberal ideoloji etrafında

şekillenen yeni bir iktisadi modelin sermaye birikimi sürecine nefes aldırma isteğinden doğan Yeni Sağ düşüncenin dünya ekonomisinde egemen olmaya çalışmasıdır. Kısaca sermayenin yaşadığı krizi ortadan kaldırmanın yolu, neo-liberal iktisat politikalarını etkin kılmaktan geçmektedir (Eser, Memişoğlu, & Özdamar, 2011: 207).

Tablo 2
Kamu Sosyal Harcamaların GSYİH İçindeki Payı (%)

Ülkeler	1960	1975	1980	1990
ABD	7,3	14,5	13,4	14,6
Almanya	18,1	26,2	25,7	23,5
Danimarka	9,0	24,2	26,8	27,8
Fransa	13,4	17,7	22,5	26,5
Hollanda	11,7	29,6	28,3	28,8
İngiltere	10,2	15,6	16,4	22,3
İsveç	10,8	21,2	25,9	33,1
İtalya	13,1	21,0	21,2	24,5
Toplam OECD	10,1	18,1	19,6	21,5

Kaynak: (Özdemir P. D., 2010: 215)

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1960 sonrası dönemde kamu harcamalarının sosyal harcamalar içindeki payı GSYİH'nin önemli bir bölümünü oluşturmaya başlamıştır. GSYİH'nin yaklaşık üçte biri ile dörtte biri oranında bir paya sahip olan sosyal harcamalar birçok refah devleti modelini benimseyen ülkenin artan borç yükünü beraberinde getirmiştir. Bu sebeple sosyal refah programlarını finanse etme amacı taşıyan devletin rolü, özellikle Avrupa ülkeleri başta olmak üzere Türkiye ve gelişmekte olan birçok ülkede önemli yapısal değişimleri beraberinde getirerek egemen iktisadi modelin çözülmesine zemin hazırlamıştır (Özdemir, 2010: 215).

Devlet, emek ve sermaye arasındaki geçici mutabakatın, 1970'lerin sonlarına doğru çözülmeye başlaması ile birlikte emek aleyhine gerçekleşen birçok sonuç ortaya çıkmıştır. Çünkü küreselleşme ile yeni bir boyut kazanan kapitalist sermaye, kendi

varlığını yeniden üretebilmek adına ve bozulan sermaye düzeninin yeniden inşası için daha hoyrat bir davranış sergilemekten kaçınmamaktadır. Bunun en belirgin özelliği, Yeni Sağ ideolojinin hegemonik güç haline gelmesi için 1980 sonrasında daha otoriter yönetim anlayışlarına doğru bir yönelişin ortaya çıktığı gerçeğidir. Ayrıca 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krizler ile birlikte çözülmeye başlayan refah devleti, dışsal bir etkinin ortaya çıkardığı derin krizlerin sonunda değil, bizzat devletin dahliyle toplumcu bir kapitalist düzen yaratmanın istenciyle yerini Yeni Sağ düşünceye bırakmıştır (Özkazanç, 2007: 38-41).

Ayrıca Türkiye özelinde refah devletinin çözülüşünü hızlandıran dünya ekonomi sisteminde meydana gelen kırılmaların dışında ülke ekonomisine ağır yük getiren toplumsal huzursuzluğun arttığı kaotik süreçte etkili olmuştur. Türkiye’yi 12 Eylül 1980 darbesine götüren bu süreçten önce 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekatı’nın beraberinde getirdiği ağır ekonomik yükler ve ABD ambargosunun iktisadi dengeyi bozan ağır yaptırımları artan kamu borç stokunun derinleşmesine sebep olmuştur. Bütün bu yaşanan gelişmelere paralel olarak 1970’li yılların son çeyreğinde meydana gelen toplumsal çatışma ortamı, bozulan ülke ekonomisinin daha da derin krizlere sebebiyet veren olumsuzluklarla mücadele edememesine neden olmuştur. Bir diğer ifadeyle, Türkiye 1970’li yılların ortasında yaşadığı ağır ekonomik problemlerle mücadele ederken 1970’li yılların sonunda siyasi ve sosyal problemlerin daha derin krizler yarattığına şahit olmuştur (Aydın & Taşkın, 2016: 258-300).

Batılı ülkeler başta olmak üzere Türkiye ve gelişmekte olan bazı ülkelerde yaşanan bu krizi aşmanın yolu klasik Keynesyen iktisadi modelin terk edilip neo-liberal iktisadi modelin benimsenmesi olarak görülmüştür. Nihayetinde 1980’lerin başında İngiltere’de Thatcher, ABD’de Reagan’ın siyasi zaferleri Yeni Sağ politikaların temel ideolojik bileşenlerini oluşturan neo-liberalizm ve neo-muhafazakârlığın sentezi olarak döneme damgasını vurmuştur. Bununla beraber 12 Eylül rejiminin siyaseti sivillere devrettiği 1983 yılında Türkiye’de Thatcher ve Reagan çizgisine yakın ANAP iktidarı Turgut Özal liderliğinde Türk kamuoyunun gündemi haline gelmiştir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye’deki Yeni Sağ politikaların temel taşıyıcısı olma özelliğine sahip yeni iktidarın ideolojik söylemleri İngiltere ve ABD’de yönetime gelen partilerin ideolojik söylemleriyle paralellik göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ SAĞIN YÜKSELİŞİ

3.1. Dünya’da Yeni Sağın Ortaya Çıkışı

Tarihsel süreç içerisinde bir arada yaşamının gerekliliği ve toplumsal güvenliğin sürdürülebilirliği açısından devlete olan ihtiyaç her dönem kendini hissettirmiştir. Fakat bu ihtiyaç gerek yönetenlerin gerekse de yönetilenlerin talepleri doğrultusunda farklı formasyonlarla varlığını sürdürmüştür. Bir dönem sosyal politikaların gerekliliğini ifade eden refah devleti, toplumsal talepleri karşılamada birincil model olarak 1945-1975 arası yıllarda ivme kazanmıştır. 1970’li yılların sonuna doğru otoritesi sarsılmaya başlayan refah devleti, yeni bir devlet formunun devamı olarak kendini neo-liberal ruhla yenileyerek Yeni Sağ ideolojinin hegemonyasını inşa etmeye çabalamıştır. Özellikle kapitalizmin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik farklı formlarda kendini gösteren devlet, dünya ekonomisinin yaşadığı krizi ve buna paralel sermaye birikiminin olumsuz etkilerini en aza indirmek için Yeni Sağ düşünce ile birlikte iktisadi dünyanın yeni egemen fikri haline gelmiştir. Bir diğer ifadeyle Yeni Sağ düşüncenin üzerinde yükselen yeni egemen ideoloji devleti, toplumu ve bireyleri dönüştürerek çağın hegemonik akılsallığı olma yolunda çelişkiler barındıran fakat bu çelişkilerden yükselen bir meşruiyet elde etmiştir.

Özellikle Batılı ülkelerde İkinci Dünya Savaşı sonunda yükselen sosyal refah devleti kavramıyla ideolojik “mutabakatın”² sınırlarını çizen egemen iktisadi, sosyal ve siyasal felsefe, 1970’li yılların son çeyreğine gelindiğinde devletin rolünün tartışıldığı ve piyasa modeline dayalı yeni bir sistemin gerekliliğini savunan Yeni Sağ düşünce ile birlikte mutabakata karşı ortaya çıkan yeni bir alternatifi egemen kılmaya çabalayan sistemi yerine bırakmıştır. Bir tür paradigma değişikliği olarak düşünülen Yeni Sağ felsefenin asıl unsuru akli bir olgu olarak ele alınmasıdır. Yani bu ideolojik kaymanın en önemli faktörü, sermaye sahiplerinin sübjektif kararları doğrultusunda yeni bir birikim stratejisinin inşa edilmesi için gösterilen reaksiyoner bir tavrı ifade etmektedir (Barry, 1989: 1-4). Kısaca uzun yıllar entelektüel hayata hükmeden Keynesyen refah devleti pratiği devletin ekonomik, sosyal ve siyasal rolünün

² Barry, Norman P., *Yeni Sağ*, (Çev. C. Aykan), Tisamat Yayınevi, Ankara 1989. Barry’nin sosyal refah devleti yıllarını anlatırken kullandığı kavramdır. Konsensüs anlamına gelmesinin yanında, dilimize uzlaşma olarak çevrilmiştir.

dönüşmesi ile kapitalizmin görece birikim krizine nefes aldirmek için yeni bir forma girmek zorunda kaldığı planlı bir sürecin adı olarak düşünülmektedir.

Bir diğer ifadeyle yeni sağ, kapitalizmin yaşadığı krizi ortadan kaldırmak için devlet eliyle toplum ve sermaye arasındaki ilişkinin zorla uzlaştırılmaya çalışıldığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu sebeple yeni sağ düşüncenin üzerinde yükselen temel çelişkilerin en önemli sonucu, refah devleti yıllarında sağlanan emek-sermaye arasındaki görece mutabakatın bu dönemde altının oyulmasıdır. Yani 1970’li yılların sonunda yaşanan krizin doğal bir durgunluk sonucu dünya ekonomilerinin kabuk değiştirmek zorunda kaldığı bir dönüşümden ziyade, devlet müdahalesi ile “toplumcu bir kapitalizm” oluşturma mücadelesinin başarıyla sonuçlanması için tasarlanan yapay bir krizi ifade etmektedir (Özkazanç, 2007: 39). Bu bağlamda Özkazanç (2007: 39-40) toplumcu bir kapitalizm yaratma konusunda şöyle değerlendirme yapmaktadır:

“Kapitalist bir devlet biçimi olarak refah devleti, kapitalizmin içerdiği kriz eğilimlerini yok edebilecek ve çatışan çıkarları sonsuza kadar dengede tutabilecek güce sahip bir aygıt değildir. Devlet, zenginliğin ve refahın kaynağı olan özerk bir güç değil, toplumdaki belirli mücadelelerin yoğunlaştığı stratejik bir alan olduğu için, içinde yer aldığı toplumsal çelişkileri farklı biçimlerde olsa da yeniden üretmekten kaçınmaz... Devletin toplumsal sınıflar arasında tarafsız bir konum alarak kendini meşrulaştırma arayışı ile kapitalizme müdahale ederek onu yeniden üretme mantığı gibi iki farklı konumu uzlaştırmaya çalışması, nihayetinde refah devletinin elindeki araçlarla altından kalkamayacağı türden çelişkilerin oluşmasıyla sonuçlandı.”

1945 ile 1980 arası döneme damgasını vuran Marksistlerin ifadesiyle “tekelci kapitalist devlet” olgusu sosyal refah devleti kavramıyla ulusal kalkınmayı önceleyen bir perspektifle dünya ekonomi sistemine damgasını vurmuştur. Fakat 1980 sonrası yükselen neo-liberal politikalar ışığında Yeni Sağ düşüncenin ortaya çıkışı, küreselleşme, özelleştirme ve yerelleşme gibi kavramları kullanarak ulusal kalkınmaya yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu sebeple devletin kamusal alandaki rolünün giderek arttığı ve hantal bir boyut kazanarak kaynakların etkili ve verimli kullanılmadığını savunan Yeni Sağ düşünce, idari reformların uygulanmaya başladığı bir dönemde devletin rolünü yeniden tartışmaktadır. Özellikle ulus ötesi kalkınma, küreselleşme ve sermaye hareketlerinin serbestliği gibi olgular üzerinden yükselen Yeni Sağ politikalar 1980 sonrası dönemde birçok kapitalist ülkede güçlenerek yeni bir egemen akılsallık haline gelmiştir (Güler, 2016: 25-29).

Bu dönemde refah ekonomilerinin karşılaştığı kâr oranlarında yaşanan ciddi düşüşler, sermayenin yaşadığı kriz sonucu artan işsizlik oranları, artan kamu

harcamalarının bütçeye getirdiği borç yükünün vergilerle finanse edilmek istenmesi ve uzun süredir yaşanan bütçe açıklarının kronik bir hâl alması gibi problemler devletin kapitalizme müdahalesini zorunlu kılmıştır. Aslında kapitalist sermaye birikimi stratejisinin sekteye uğradığı bu yıllarda kapitalist devamlılığın sürdürülebilir kılınması için devlet elindeki araçlarla yeni forma bürünmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte devletin asıl görevi, toplumsal mutabakatın yerini toplumsal parçalanmaya bırakmak için çabalaması olmuştur (Özkazanç, 2007: 40).

1970’li yılların sonuna doğru yükselen mutabakata karşı liberal düşünce, refah devleti yıllarında sessiz kalmalarının intikamını almak istercesine fırsat kollamaktadır. Devletin ekonomik hayattaki rolünü minimize etmeyi hedefleyen liberal düşüncenin uygulama alanı bulduğu dünya ekonomi sisteminde, ekonomik liberalizme yakın duran siyasi partilerin de dünya siyaset sahnesinde yer almaya başladığı bir döneme işaret etmektedir (Barry, 1989: 26-28).

Yeni Sağ düşüncenin güçlenmeye başladığı 1970’li yılların sonu ve 1980’li yılların başı İngiltere ve ABD başta olmak üzere birçok ülkede yeni siyasi, iktisadi ve sosyal dönüşümlere zemin hazırlamıştır. Bu model serbest piyasa ekonomisini savunan Amerikan Okulu ve F. A. Von Hayek’in taraftarı olduğu Avusturya Okulu geleneğinin bir ürünü olarak mutabakata karşı ortaya çıkmıştır. Mutabakat yıllarındaki Keynesyen politikaların 70’li yıllarda yaşanan iktisadi sorunlara cevap verememesi ile birlikte dünya ekonomisi İngiltere ve ABD’nin öncülüğünde neo-liberal ve neo-muhafazakâr parametrelere sahip Yeni Sağ düşünceyle tanışmıştır (Barry, 1989: 116).

3.1.1. İngiltere’de Yeni Sağ Düşünce: Thatcherizm

Savaş sonrası Keynesyen makroekonomik politikaların uygulama alanı bulduğu ve talebe dayalı tam istihdam tezinin görkemli savunucusu olan İngiltere, gerek muhafazakâr birikiminden gerekse de birikmiş kapitalist sermaye düzeninden ötürü 1980’li yıllarda yükselen Yeni Sağ felsefenin en belirgin özelliklerinin sergilendiği ülke olmuştur. Çağdaş İngiliz bireyci düşüncenin ve serbest piyasa ekonomisinin İngiltere toplumuna yabancı kavramlar olduğunu söylemek doğru olacaktır. Fakat Yeni Sağ düşüncenin temel parametlerini oluşturan bireycilik ve hür teşebbüs gibi kavramların İngiltere’nin sosyal, siyasal ve ekonomik yapısındaki karşılıkları şüphesiz Amerikan liberal iktisat okulu düşünürleri ve F. A. Von Hayek’in

içinde yer alan Avusturya geleneğinin birer ürünü olarak ifade edilmektedir (Barry, 1989: 116).

İngiltere’de İşçi Partisi üzerinden yükselen refah politikaları 1970’li yılların ortasına gelince artan enflasyon ve kamu sektörünün büyük oranda büyümesi karşısında daha fazla direnemedi. Bu yıllarda İngiliz sendikal hareketlerinin büyük oranda genişlemesinin bir sonucu olarak yaşanan problemlere karşı mutabakata duyulan hoşnutsuzluğun dile getirilmesi ile birlikte refah devleti politikalarının uygulama alanı daraltılmıştır. Özellikle 1979’da iktidara gelen Margaret Thatcher hükümetinin İşçi Partisi’nin politikalarına yönelik yoğun eleştirileri ve ilk defa mutabakat karşıtı düşüncelerin doğrudan ifadesi olarak yorumlanmaktadır. Bu düşüncenin oluşmasına en büyük destek şüphesiz çağdaş klasik liberaller tarafından verilmiştir. Ayrıca bu liberal gelenek İngiliz muhafazakâr geleneğinin ortaya çıkardığı ABD ve diğer liberal ülkelerden farklı bir liberal felsefeye dayanmaktadır (Barry, 1989: 130-131).

1970’li yıllarda yaşanan felaketler Keynes’in fikirlerinin modasının geçmesine sebep olurken Hayek’in şöhretinin güçlenmesine ve tanınmasına sebep olmaktadır. Bu yönüyle Hayek’in temel tezi serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandıran liberal öğretinin temel düşünceleri üzerinden yükselmektedir. Hatta Hayek bunu şöyle ifade ediyordu: *“Ben gençken, serbest piyasa sistemine hâlâ sadece çok yaşlı olanlar inanıyordu. Orta yaşlarıma geldiğimdeyse geriye sadece ben kalmıştım. Bugün genç insanların tekrar buna inandığını göreceğim kadar uzun yaşamış olmaktan mutluluk duyuyorum.”* (Wapshott, 2017: 220-221). Bütün bu konuşulanlar karşısında Hayek’in fikirlerinin uzun seneler sonra İngiltere’nin yönetimini devralan Thatcher’de karşılık bulması ve Muhafazakâr Parti’nin temel programını teşkil etmesi büyük bir öneme sahiptir.

Hayek’in *Kölelik Yolu* (2014) isimli çalışmasında üzerinde durduğu en önemli noktalardan biri, kamusal alanda aşırı güçlenen devletin insanlar üzerinde yaratacağı menfi etkilerin ahlâkî ve etik değerlerde sebep olacağı erozyondur. Tabi bu kısa sürede olacak bir şey değildir elbette. Muhtemel ki bir veya iki nesil sonra meydana gelecek gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkacaktır. Ama sonuç olarak bireyleri hiç istemedikleri bir duruma getirecek olan aşırı devlet müdahalesi, insanların otoriteye karşı tavırlarını ve siyasal fikirlerini şekillendirmektedir. Bu tespiti paralel olarak faşizmin ve komünizmin birbirine karşıt ideolojiler olmaktan öte, aynı totalitarizmin

farklı yüzlerini ifade eden ideolojiler olduğu iddiası, Hayek’in refah dönemi yıllarını tasvir eden düşüncelerinin özeti şeklindedir. Neo-liberal uygulamaların yükseldiği Yeni Sağ yıllarında fikirlerinin egemen olmaya başlaması Hayek’in Kölelik Yolu diye ifade ettiği o dönemden kurtuluşun reçetesi olarak sunulmaktadır.

Ayrıca Merkezîyetçi ekonomi politikalarının insan ihtiyaçlarını sınırlayacağı tezini savunan Hayek’e göre Keynesyen refah devleti modeli sosyal politikalar üretmekten ziyade totaliter yönetimler inşa ederek modern köleliği meşrulaştıran fenomenleri meydana getirmiştir. Bu bağlamda Hayek’in serbest piyasa ve devletin küçültülmesi fikirleri Yeni Sağ düşüncenin ideolojik nüvelerinin beslendiği kaynağı oluşturmaktadır. Onun savunduğu teze göre, refahı arttırmanın en kolay yolu merkezîyetçi bir ekonomik modelle sosyal yardımların halka aktarılması değil, ekonomik özgürlüğün sağlandığı bir devlet modelinin inşa edilmesi gerekliliğidir (Hayek, 2014: 148-150).

Thatcher’in politik düşüncesinin temeli esnaf olan babasından edindiği tecrübelerle dayanmaktaydı. Fakat bu düşüncelerine entelektüel bir zemin oluşturmada en büyük katkıyı şüphesiz Hayek sağlamıştır. Savaş yıllarında İşçi Partisi ile sağlanan mutabakata karşı savaş ilan etmesindeki en büyük rol Hayek’in fikirlerinden etkilenmesi olmuştur. Özellikle Thatcher önderliğinde Muhafazakâr Parti’nin iktidara gelmesi ile birlikte kamu kesimini daraltmaya, vergi gelirlerini azaltmaya, para arzını küçültmeye ve kamuya ait varlıkların özeleştirme adıyla satılmasına varan birçok regülasyona imza atmasının arkasında hiç şüphesiz Hayek’in liberal felsefesinin izleri yatmaktadır. Buna paralel olarak refah devleti yılları ile ilgili olarak Thatcher şöyle diyordu: *“Yıllarca sosyalizm, yüksek vergiler, çok sayıda regülasyon ve devasa kamu yatırımları, özgür teşebbüs ruhunu baskı altına aldı.”* (Wapshott, 2017: 222).

Hayek’in fikirleri üzerinde yükselen İngiliz Yeni Sağının karşısında ciddi oranda ses yükselten bir muhalefet vardı. Fakat Thatcher’in güçlü iktidarı ile kendine alan açan neo-liberalizm yıllarca kendisine vurulan zincirleri kırdığını ifade ederek eskiye dönmeye hiç niyeti olmadığını vurguluyordu. Hatta bu muhalefet karşısında Thatcher’in şu sözleri Yeni Sağ felsefenin kararlılıkla devam edeceğini vurgulamaktadır:

“Bizden, sıkılan, kemeri gevşetmemizi, işsizlere ve küçük işletmecilere yararlı olacağı inancıyla ayırım gözetmeden daha fazla para harcamamızı

isteyenler merhametli, nazik veya yardımsever bir tutum içinde değildirlir. İşsizlerin ve küçük işletmecilerin dostu değildirlir. Bizden, başta soruna yol açan şeyin aynısını tekrarlamamızı istemektedirler. Keynesçiliğe geri dönmek konusunda ısrarcıyız. İstiyorsanız siz dönün. Hanımefendi dönmeyecek.” (Wapshott, 2017: 223).

Thatcher’ın iktidara gelmesi ile birlikte Milton Friedman ve Von Hayek ekolünün İngiliz ekonomisi üzerinde artan etkisinin meydana getirdiği Yeni Sağ felsefe ile birlikte enflasyonun düşürülmesi hükümetlerin nihai amacını ifade etmektedir. Keynesyen iktisadın egemen olduğu yıllarda artan enflasyonun düşürülmesi için işsizliğin artmasına göz yumulması gerektiği anlayışına sahip olan bu ekol; piyasanın içinde bulunduğu sorunları yalnızca kendisinin çözebileceği bir felsefeyle monetarist teoriyi benimsemektedir (Heywood, 2013: 106). Thatcher iktidarının serbest piyasa modeline dayanan bu teoriyi benimseyerek Yeni Sağ politikalara alan açmasının temel sebebi şöyle özetlenmektedir:

“Ekonomik yapının gevşekleştirilmesi, özelleştirme, kamu harcamalarında kısıtlama politikalarının yanı sıra, yasal engeller ve büyüyen işsizlik ile işçi sınıfının direnci kırılmış, hızlı karar alma sürecini sağlayacak tipte otoritenin merkezde ve tek elde toplanma dönemi sağlanmıştır. Bu eksende Thatcher’in savunduğu bireysel girişime dayalı serbest rekabet olgusunun ahlaki meşruiyeti iki koşulu gerektirmektedir; bunlardan ilki İngiltere’nin çıkarları için önce her şeyin kötüye gitmesi gereği, ikincisi ise İngiltere’nin çıkarları için önerilen serbest piyasa mekanizması ve özelleştirme politikalarından başka seçenek olmayıştır.” (Helvacıoğlu, 2002: 44).

Yeni Sağ düşüncenin Thatcher iktidarı ile birlikte yükselmesinin liberal iktisat politikalarının yanı sıra liberal sosyal politikaların da etkisi yadsınamayacak kadar önemlidir. Özgürlük, hür teşebbüs, birey, piyasa ve küçültülmüş devlet olgularını içinde barındıran liberal yeni sağın toplumsal yapı üzerindeki etkisi değişen İngiliz sosyal hayatını derinden sarmıştır. Refah yıllarında artan kolektivizm düşüncesine karşı bireyciliği ön planda tutan Yeni Sağ felsefenin egemen olması ile birlikte toplumsal alana dair birçok kod yerinden edilmiştir. Özellikle Thatcher’in “toplum diye bir şey yoktur” ifadesi insanlar arasındaki kolektif ilişkinin yerini kendi çıkarlarını önceleyen bireyci bir ilişkiye bıraktığının ifadesi şeklinde yorumlanmaktadır (Heywood, 2013: 107).

Son olarak İngiltere’de başlayan Yeni Sağ düşünce liberal iktisat öğretisiyle serbest piyasa ekonomisinin sürdürülebilirliğini ve toplumsal gereksinimlerin piyasanın işleyişine bırakıldığı bir ekonomik ve siyasal düzeni ifade etmektedir. Hatta “piyasalar iyidir, hükümetler kötüdür” sözü Yeni Sağ düşüncenin hem iktisadi hem de siyasal koordinatını belirlemektedir. Ayrıca Yeni Sağ yönetim zihniyetinin devlet ve

toplum dikotomisi bağlamında, kapitalin devletle olan ilişkisinin farklı forma evrilmesi ile birlikte toplumun da dönüşüme uğramaya zorlandığı bir yönetim fikrini ifade etmektedir. Yani Yeni Sağ düşüncenin gerek İngiltere’de gerekse de ABD’de yükselen güç olmasının temel nedeni, ekonomik kalkınmayı sağlamaya yönelik uyguladığı iktisadi politikaların yanı sıra toplumsal yapıda meydana getirdiği değişimleri ve bu değişimlerden ortaya çıkan temel çelişkileri aynı potada eritip hegemonya kurma çabasında başarıya ulaşmasıdır (Özkazanç, 1998: 110-112).

Kısaca Batı dünyasında Yeni Sağın egemen olmaya başlaması ile birlikte 1979 yılında Muhafazakâr Parti altında seçimlerden galip gelen Margerat Thatcher, üç dönem devam eden liderlik pozisyonuyla Thatcherizm adını alan politikaların simgesi haline gelmiştir. Keynesci iktisat politikalarına muhalefet etmenin yanı sıra sendikal düşmanlık şeklinde özetlenen işçi ve işveren arasındaki regülasyonları kapsayan bir dizi uygulamanın da öncüsü olmuştur. Yani Thatcher 1970’li yılların egemen siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına karşı açıkça savaş açmıştır. Özellikle kamunun etkisinin azaltılması gerekliliğini savunan liberal bir ekonomi modeli ile serbest piyasa anlayışının hâkim olduğu bir iktisadi düzenin inşası için çabalamaktadır. Hatta Thatcher, *“fakirliğin ve işsizliğin bireylerin sorumsuzluğundan kaynaklandığını ve bu bireysel konumdan dolayı, kişilerin utanç duyması gerektiğini ileri sürmüştür.”* Bu bağlamda Yeni Sağın ideolojik bileşenlerinden biri olan neo-liberalizmin bireycilik anlayışı sadece kâr maksimizasyonu güden homoekonomikusun davranışını belirleyen bir olgu olarak değil, toplumun ahlaki yapısını dönüştüren bir araç olarak da yorumlanmaktadır (Köksal, 2006: 38-40).

3.1.2. ABD’de Yeni Sağ Düşünce: Reganizm

Batı’da yükselen Yeni Sağın en belirgin özelliklerden biri de şüphesiz 1981’de ABD’de iktidara gelen modern muhafazakâr ideolojinin en etkili sesi olarak ifade edilen Cumhuriyetçi Parti’yi iktidara taşıyan Ronald Wilson Reagan’da görülmektedir. Yeni Sağ düşüncenin ABD politikalarına yansıdığı neo-liberal öğretinin liderliğini yapan Reagan iktidarı ile birlikte, resesyon içinde olan ABD ekonomisinin canlanmasını ve büyümesini öngören politik regülasyonlar bu dönemde başta ABD olmak üzere dünya kamuoyunda yankı bulmuştur. Bu dönemde klasik liberalizmden farklı olarak neo-liberalizm ve neo-muhafazakârlık ideolojilerini aynı potada eriterek Yeni Sağ felsefe başlığı altında birçok iktisadi, siyasi ve sosyal dönüşüm politikaları yürürlüğe girmiştir.

Diğer Batılı ülkelere kıyasla klasik liberal iktisat öğretisinin daha uzun soluklu olduğu ABD’de Yeni Sağ düşüncenin uygulama alanı bulması daha kolay gerçekleşmiştir. Ayrıca bu ülkenin gerek tarihi birikimi gerekse de iktisadi ve sosyal yapısı Yeni Sağ gibi neo-liberal ekonomi politikalarının benimsenmesi noktasında büyük öneme sahip olmuştur. Diğer bir ifadeyle bireycilik, serbest piyasa ekonomisi, minimal devlet anlayışı ve özel mülkiyet gibi olgulara sahip ABD’nin neo-liberal felsefeye adapte olması kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca birikmiş sermayenin en eski ülkelerinden biri olması ve feodal bir devlet tecrübesinin olmaması ABD’yi diğer Avrupa ülkelerinden ayıran en önemli özellik olması hasebiyle, Yeni Sağ düşünceye daha uygulanabilir bir alan yarattığı yadsınamaz bir realite sağlamaktadır (Barry, 1989: 160-162).

Ayrıca ulusal perspektifte meydana gelen ekonomik olayların yanı sıra uluslararası arenada yaşanan bazı gelişmeler de Yeni Sağın ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Örneğin, Yeni Sağ düşüncenin ABD’de kuvvet bulmasının uluslararası etkenler açısından en önemli nedeni, SSCB’nin artan askeri gücü karşısında ve Vietnam ile İran konusunda zayıflayan saygınlığını yeniden elde etmenin bir yolu olarak görmesidir. İngiltere’de ise bu etken daha çok Avrupa’nın bütünleşmesi konusunda ülkenin oynadığı rolün vermiş olduğu saygınlığı kaybetme korkusu ve ulusal bağımsızlığa karşı güçlenen tehdit unsurunun artması ile birlikte prestij kazanma çabasının ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Heywood, 2013: 104).

Özellikle Milton Friedman gibi çağdaş ekonomi düşünürleri Büyük Buhran sonrası tüm dünyayı etkisi altına alan Keynesyen ekonomi politikalarını eleştirerek neo-liberal politikaların popülaritesini arttırmışlardır. Buhran sonrası yaşanan ekonomik durgunluk Amerikan liberalleri tarafından şöyle yorumlanmıştır: *“Bu tecrübe kendi kendini düzenleyen bir ekonominin ülkenin ekonomik ve sosyal potansiyelini gerçekleştirmedeki başarısızlığını gösterdi.”* (Barry, 1989: 162). Bu yönüyle 1980’lerin başında yükselen neo-liberal dalga ile birlikte Milton Friedman başta olmak üzere birçok çağdaş iktisatçı, J. M. Keynes ve onun takipçilerinden intikam alırcasına Yeni Sağ düşüncenin temel ideolojik bileşenlerinden neo-liberal iktisat felsefesini şiddetli bir şekilde savunmuştur.

Keynezci fikirlerin eleştirisi üzerinden yükselen Yeni Sağ düşüncenin temel tezleri, Friedman ve Hayek’in iktisadi dünyasında teşekkül eden işsizlikten ziyade enflasyonun daha ciddi bir problem olduğu gerçeği ile egemen bir konuma gelmiştir.

Bu sebeple gerek İngiltere’de gerekse de ABD’de ortaya çıkan Yeni Sağ felsefenin temel siyasası enflasyonu azaltarak hatta mümkünse ortadan kaldırarak sağlıklı para politikasının oluşmasını sağlamaktır. Böylece her iki yönetiminde temel iktisadi politikası serbest piyasa ekonomisini güçlendiren parasalcı politikalar çerçevesinde artan ekonomik durgunluğu minimize etmeye çalışmaktadır. Bunun yanında işsizlik oranının bir miktar artmasına göz yumarak temel felsefenin enflasyonla mücadele olduğu tezini ortaya koymaktadırlar (Heywood, 2013: 106).

Friedman’ın iktisadi düşüncesini oluşturan en önemli parametre şüphesiz şiddetli bir elitizm karşıtlığı ve kamu yararının bireyci bir mantıkla sağlanabileceği inancına sahip olmasıdır. Bu yönüyle onun para politikası noktasında önerdiği en güçlü tez, Keynesyen iktisatçıların tersine hükümetlerin en sert kurallarla sınırlandırılması gerekliliği ve para arzı noktasında tam serbestliğe haiz olmamaları gerektiğidir. Çünkü o, 1929’da yaşanan Büyük Bunalımın temel sebebini Amerika Merkez Bankasının para arzı konusunda hükümet tarafından müdahale edilen bir araca dönüşmesi olarak görmektedir (Barry, 1989: 173). Ayrıca Büyük Buhranın nedenleri üzerine düşünmeye başlayan Friedman ABD’de yaşanan bütün ekonomik iniş ve çıkışları ele alarak bir sonuca varmıştır. Ona göre 1929-1933 yılları arasında FED para arzını büyük oranda küçültmek yerine faizleri azaltarak para arzını genişletmiş olsaydı kriz çok daha kısa sürecekti. Bu sebeple Büyük Buhran Friedman’ın ifadesiyle “Büyük Daralma” olarak nitelendirilmektedir. Çünkü Friedman’a göre bu kriz insanların yol açtığı ve dünya ekonomilerinin çok ciddi etkilendiği bir kriz değildir (Wapshott, 2017: 214).

Son olarak Friedman İkinci Dünya Savaşı sonrası yükselen Keynesyen refah devleti modelinin sunmuş olduğu reçeteye toptan bir anlayışla karşı değildi. Hatta ekonomiye sunduğu olumlu gelişmelerin birçok katkısının yadsınmaz olduğunu ifade etmektedir. Fakat Milton Friedman’ın, refah devleti uygulamalarının politik açıdan; *“Gitgide yurttaşlarının gündelik yaşamlarının her anıyla ilgilenen, aşırı büyümüş devletlerin yaygınlaşmasına katkı yapmıştır.”* şeklindeki açıklaması devlet müdahalesine duyulan hoşnutsuzluğun dile getirilmesi olarak ifade edilmektedir (Friedman, 2011: 49-50).

1970’li yılların sonuna gelindiğinde dünyada meydana gelen petrol krizi ve bazı siyasi çatışmaların yaşanması enflasyon ve ekonomik durgunluğun faturasını refah devleti uygulamalarına kesmiştir. Kamu harcamalarının ciddi oranda artmasının sonucu olarak enflasyonun yükselmesi, yatırımların gerçekleştirilmesi için finansal

desteğin vergilerden sağlama gereğinin sonucu olarak da ekonomik durgunluğun yaşanması, arz yanlısı iktisadi düşünceye sahip Reagan iktidarının refah devletine yönelik temel itirazlarını dile getirmektedir (Pehlivan, 2009: 55).

Arz yanlısı iktisat anlayışı iktidarların tüketime yönelik değil de üretimi cesaretlendirecek teşviklerin sağlanması ile iktisadi büyümeyi sağlamayı amaçladığını ifade etmektedir. Bu yönüyle ABD'deki Reagan yönetimi girişimcilerin önündeki yüksek vergi ve devlet regülasyonları engelini kaldırmak için bir dizi politikalar uygulamıştır. Hatta 1980'li yıllarda ABD'de gerçekleşen kurumlar vergisinin düşürülmesi ABD'de tarihinin en büyük vergi indirimi olarak gösterilmektedir. Ayrıca Reagan yönetimi devlet müdahalesinin ortadan kalkması gerektiğini savunan bazı düzenlemeler ile bağımsız idari otoriterin teşekkülü noktasında önemli gelişmeler sağlamıştır. Yeni Sağ düşüncede, devlet müdahalesinin ortadan kalkması ile birlikte özel sektörün elindeki kaynakların daha verimli ve etkili bir şekilde kullanılacağı fikri egemendir. Bu sebeple gerek ABD'deki Reagan yönetimi gerekse de İngiltere'deki Thatcher yönetimi minimal devlet olgusu üzerinden temel tezlerini geliştirerek klasik laissez-faireci anlayıştan farklı bir felsefeyle hareket etmektedir (Heywood, 2013: 106).

Son olarak İngiltere'de yükselen Yeni Sağ dalganın 1981 yılında ABD'de iktidara gelen Cumhuriyetçi Parti lideri Ronald Reagan tarafından iki dönem sürmesi ve devamında siyasi felsefenin Reaganizm diye isimlendirildiği bir dizi politik, ekonomik ve toplumsal uygulamaya imza atmış olması yeni bir dönemin başladığını göstermektedir. ABD'nin kurumsallaşmış bireyci felsefesi İngiltere'nin aksine daha kolay liberal siyasetin öncüsü olma yolunda atılan adımları desteklemiştir. Ayrıca İngiltere'de olduğu gibi ABD'de de liberal iktisat öğretisinin temel dinamikleri egemen parametreler olarak siyasi, sosyal ve ekonomik alanı şekillendirmede önemli rol oynamıştır. Özellikle Reaganizm'in ülkenin problemleri ve zorlu şartlarının faturasını alt gelir grubunda ve daha imtiyazsız sınıfa mensup bireylere kesmek istemesi, Yeni Sağ ABD'de ortaya çıkan imtiyazlı sınıfın çıkarlarına hizmet eden bir araç haline getirmiştir. Bu bağlamda ABD'de teşekkül eden Yeni Sağ düşüncenin muhafazakâr kanadını anti-sosyalist öğeler içeren bir düşünce oluşturmaktadır. Özellikle işçi kesiminin örgütlü yapısını kırmaya yönelik ve ücret dağıtımındaki göreceli eşitsizliğin daha da arttırılması gibi regülasyonlara uygulama alanı açması Reagan Yeni Sağının temel dinamiklerini göz önüne sermektedir (Köksal, 2006, s. 41-43).

3.1.3. Thatcherizm ve Reganizm'in Ortak ve Farklı Özellikleri

Refah devleti modelinin çözülmeye başlaması ile birlikte İngiltere başta olmak üzere ABD, Almanya ve Fransa gibi ülkelerde 1980'li yılların başlarından uzun bir dönem hegemonya kurma mücadelesi içinde olan Yeni Sağın yükselişi geleneksel sağ politikalardan farklı bir ideoloji ile varlığını sürdürmektedir. Özellikle İngiltere'deki Thatcher iktidarı ve ABD'deki Reagan iktidarında kendini gösteren Yeni Sağ ideoloji farklı siyasi, sosyal ve ekonomik altyapıya sahip ülkelerde farklı şekilde tezahür etmektedir. Fakat birçok farklılığa sahip olmasının yanı sıra çeşitli benzerliklerle ortak bir noktada buluşma imkânına da sahiptir. Bu bağlamda Yeni Sağı ele alırken uygulama zemini bulduğu ülkelerin sosyo-ekonomik yapısından siyasal yapısına varana kadar ne tür farklılık gösterdiğini irdeleyerek meseleye yaklaşmak çalışmanın bütünselliği açısından gereklidir. Çalışmanın sınırlılığı açısından bu bölümde Almanya ve Fransa'dan ziyade İngiltere ve ABD'de yükselen Yeni Sağın benzerlik ve farklılıkları üzerinde durulacaktır.

Öncelikle her iki ülkede de ekonomik temeller üzerinden yükselen bir ideolojik eğilimin olduğu gerçeği Yeni Sağın İngiltere ve ABD'de ortaya çıkıp gelişmesini açıklayan temel benzerliklerdendir. Çünkü refah devletinin yarattığı ekonomik krizi ortadan kaldırmayı önceleyen her iki devlet de yeni bir egemen iktisadi modelin teşekkülü için çabalamıştır. Bunu yapmaya çalışırken her iki devlet de Yeni Sağın içinde barındırdığı temel ilkeleri benimsemiştir. Özellikle sınırlı devlet, özgürlük, serbest piyasa ve zayıf merkezîyetçilik gibi ilkeler her iki ülkede yükselen Yeni Sağ düşüncenin temel parametrelerini oluşturmaktadır (Allahverdiyev, 2015: 18).

Ayrıca her iki ülkenin de refah yıllarında artan sendikal faaliyetlere ve işçi sınıfına yönelik haklara karşı aldığı önleyici tedbirler benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda her iki ülkede de Yeni Sağ düşünce, *“yedek işçi gücünün yeniden biçimlendirilmesini, sendikaların belirli bölgelerdeki geleneksel güçlerinin kırılmasını, toplumsal harcamaların kısıtlanmasını ve kısıtlayıcı düzenlemelerin azaltılmasını amaç edinmiştir.”* (Küp, 2012: 46). Bütün bu benzerliklere rağmen her iki iktidar da farklı pratiklerle bunu uygulamaya çalışmıştır. Bu farklılığı şöyle özetlemek mümkündür:

“Thatcherizm'in karşısında, son on yılda hakları ile kurumları karşısındaki saldırıları püskürtmüş bir işçi sınıfı vardır. Bu nedenle, İngiltere'deki Muhafazakâr Parti, ekonomik bunalımı uzatmak ve işsizlik oranını yükseltmek yoluyla, işçi sınıfının gücünü tüketmek ve örgütlenmesini parçalamak

stratejisini uygulamıştır. Oysa Amerikan işçi sınıfı son on yıl içinde, Avrupa'dakine oranla büyük bir suskunluğa gömülmüştür. Böylece Reaganizm, işçi sınıfının en az örgütlü ve en az para alan kesimlerine planlı saldırılar düzenleyerek, ekonominin sektörlerine devlet yardımı sağlama, aşırı militarizasyonun mali yüküne aktarma yapma ve işçilerin gelecekteki eylemlerine karşı önlem alma çabasına girişmiştir.” (Küp, 2012: 46).

İngiltere'nin sosyal yapısından kaynaklanan işçi sınıfının gücü ve örgütlü yapısı ABD'ye görece daha güçlü ve kuvvetli bağlara dayanmaktadır. Bu sebeple her iki ülkenin örgütlü işçi sınıfını zayıflatmak için kullandığı metotlar farklılık göstermektedir. Ayrıca İngiltere'nin tarihi açıdan sendikal faaliyetlere vermiş olduğu önem ve sendikaların kurumsallaşması noktasında Thatcher iktidarı öncesi yapmış olduğu regülasyonlar ABD'ye oranla daha güçlü bir konuma sahiptir. Bu yönüyle İngiltere'ye kıyasla ABD'de işçi sınıfının çok küçük bir kısmı sendika üyesidir. Hatta ABD'de herhangi bir siyasi partinin işçi sınıfı ile doğrudan bir organik ilişkisinin olduğunu söylemek olanaksızdır (Barry, 1989: 163-164).

Diğer bir farklılık ise Yeni Sağ düşüncüyü oluşturan ideolojik bileşenlerden muhafazakârlığın İngiliz ve Amerikan sosyal yapısından kaynaklı özellikler içerdiği gerçeğidir. Bu bağlamda gerek bireye gerekse de otorite ve özgürlüğe karşı perspektifleri farklılık göstermektedir. Çünkü Amerikan muhafazakârlığı İngiliz muhafazakârlığına kıyasla daha liberal öğeler taşımaktadır. İşte bu noktada her iki ülkenin de Yeni Sağ düşünce çerçevesinde mutabık olduğu mesele, kamu kesiminin büyümesinden kaynaklanan rahatsızlığın dile getirilmesidir. Bunu yaparken her iki ülkede de farklı felsefi görüşler üzerinde yükselen liberal siyaset, hür teşebbüs ve bireysel özgürlük gibi kavramları tanımlamıştır (Barry, 1989: 165).

Son olarak İngiltere ve ABD örneğinde görüldüğü gibi Yeni Sağ politikaların uygulanma şekli ve yükselen bir güç olarak algılanması ülkelerin temel dinamikleri ile yakından ilgilidir. Bu bağlamda gerek İngiliz muhafazakârlığının gerekse de Amerikan muhafazakârlığının içerdiği liberal temaların kaynağı birbirinden ayrılmaktadır. Çünkü her iki ülkenin de toplumsal yapısını teşkil eden dinamiklerin farklılığı liberal veya muhafazakâr düşüncenin tanımladığı bireyci felsefeyi de farklılaştırmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse:

“İngiliz muhafazakârlığı, merkezi otoritenin yasama gücünü, siyasal birliği, laik siyasal toplumsal değerlerin önemini vurgularken; Amerikan muhafazakârlığı yerel otoriteleri, cemaatçiliği, dinsel değerleri vurgulamaktadır. Bu bağlamda Reagan'ın bireyciliği de Thatcher'in bireyci çabalarından farklı şekillenmektedir.” (Ersoy, 2002, s. 23).

Bütün bu farklılık ve benzerlikler ile birlikte Yeni Sağ düşünce gerek İngiltere’de gerekse de ABD’de uzun yıllar devam eden hegemon ideoloji haline gelmiştir. Yeni Sağ düşünce özellikle neo-liberal iktisat felsefesi ve neo-muhafazakâr politik felsefesini aynı potada eriterek, bu iki ideolojinin temel çelişkileri üzerinden yükselen yeni bir akılsallık yaratmıştır. Bu bağlamda her iki ülkenin de muhafazakârlık ve liberalizm deneyimleri farklı olgular üzerinden gelişmesine rağmen Yeni Sağ düşünce bu düalizmi yeknesak bir perspektifle bütünleştirmeyi başarmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse Yeni Sağı oluşturan ideolojik bileşenlerin temel çelişkisi ve her ülkenin farklı sosyal, ekonomik ve siyasi deneyimleri bu düşüncenin meşruiyet zeminini teşkil etmektedir. Bu bağlamda Yeni Sağ hegemonyanın meşruiyet zeminini onu meydana getiren ideolojik bileşenlerin temel çelişkisinde ve rızaya dayalı tahakküm pratiğinde gizlidir.

3.2. Yeni Sağın İdeolojik Bileşenleri

İkinci Dünya Savaşı sonrası sağlanan mutabakata ve mutabakatın politikalarına karşı yeni bir alternatif olarak ortaya çıkan Yeni Sağ düşüncenin temel öğeleri, iktisadi bir felsefe olarak ifade edilen neo-liberalizm ve politik bir felsefe olarak ifade edilen neo-muhafazakârlık üzerine temellenmektedir. Bu yönüyle Yeni Sağ düşünce bu iki ideolojinin iktisadi ve siyasi tezleri üzerinden yükselen 1980’lerin egemen politik görüşü olarak ifade edilmektedir. Ersoy’un (2002: 9) da belirttiği gibi:

“Yeni Sağ iktisadi yaklaşım olarak ortaya koyduğu doğal piyasa işleyişi tercihini; kamusal alanın yeniden yapılandırılarak, devletin en az düzeye indirgenmesinde biçimlendirirken politik felsefesini ise yeni muhafazakârlık ekseninde ve etkin devlet tercihinde göstermektedir. Bu iki eksenin eklemlenmeye çalışılması, Yeni Sağın benimsenmesi kadar kendi iç çelişkilerini de yaratmasını doğurmuştur. Diğer bir anlatımla Yeni Sağ, bir yandan uzlaşî döneminde uygulanan "koruyucu güçlü devlet" politikalarına açık bir alternatif olarak ortaya koyduğu serbest pazar ekonomisi yaklaşımı ile devleti en aza indirmeye çalışırken, bir yandan da uygulamada ortaya koyduğu merkezîyetçi-otoriter pratiği ile toplumsal alanda önemli oranda imtiyazlı zümre ve gruplar yaratmıştır. Bu bağlamda, "özgürlük", "sosyal adalet" ve "demokrasi" gibi kavramları ve muhafazakârlığı modern topluma ayak uyduracak şekilde yeniden algılamakta olan yeni sağ, uygulamada anti-demokratik ve zümreci tavırlarla ayrıcalıklı toplum kesimleri de oluşturmuş görünmektedir.”

Böyle bir ideolojik taban üzerinden inşa edilmeye çalışılan Yeni Sağ felsefesinin uzun soluklu olmasının en önemli nedeni birbirine karşıt temel olgular barındıran iki ideolojik bileşeni eklemlenmeye çalışarak hegemonik bir meşruiyet kazanmasıdır. Yani bu ideolojilerin içinde barındırdığı çelişkileri kullanarak iktisadi ve siyasi felsefesine uygulama alanı yaratma çabasının sonucu olarak Yeni Sağ

düşünce farklı toplumsal sınıflar ve sermaye tarafından rıza gösterilen egemen bir ideoloji haline gelmiştir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken en önemli husus rızaya dayalı bir egemenliğin oluşmasında etkili olan temel meşruiyet zemininin iktisadi çöküşten kurtulmanın bir yolu ve bireylerin sosyo-ekonomik yapısını olumlu anlamda etkileyeceğini düşündüren neo-liberal politikaların yarattığı cazibe ve toplumların devletin artan etkisi karşısında temel hak ve özgürlük taleplerini karşılayamamasından kaynaklanan huzursuzluğun artmasıdır.

Özellikle İngiltere ve ABD’de iktidara gelen Thatcher ve Reagan hükümetleri ile özdeşleşen Yeni Sağ düşüncenin sermaye ve emek arasındaki ilişkiye yeni bir boyut kazandırdığı gerçeği değişen ekonomik, sosyal ve politik yapıda kendini hissettirmektedir. Yeniden yapılanma diye nitelendirilen bu dönem, sermaye lehine gerçekleşen bir dizi regülasyonun uygulama alanı bulduğu yılları kapsamaktadır. Özellikle emek gücü aleyhine örgütlü işçi sınıfının yapısını çözmeyi hedefleyen sendikal faaliyetlerin politikadan izole edilmesi süreci bir tür ideolojik araç olarak Yeni Sağ felsefenin meşruiyet kazanmasına hizmet etmektedir (Allahverdiyev, 2015: 7).

Klasik Keynesyen ekonomi politikalarına ciddi eleştiri getiren Yeni Sağ düşüncenin temel ideolojisi olan neo-liberalizm devlet müdahalesini minimize etmeyi amaçlamaktadır. Özellikle artan enflasyon ve ekonomik durgunluğun sebebini devletin iktisadi alandaki müdahalesinde arayan neo-liberal iktisatçılar devletin kamusal alandaki rolünün küçültülmesini hedeflenmiştir. Fakat sermayenin çıkarlarını korumak açısından güçlü devlet fikrini savunan ve gece bekçisi devlet anlayışını reddeden neo-muhafazakâr ideoloji ise Yeni Sağ düşüncenin bir başka ideolojik bileşenidir. Bu yönüyle bir sentez ideolojisi olan Yeni Sağ felsefe farklı ideolojik bileşenleri aynı potada eritebilme çabası noktasından oldukça başarılı olmuştur. Son olarak bu bölümde Yeni Sağın eklemlenmeye çalıştığı temel ideolojiler irdelenerek bu felsefenin hegemon ideoloji olmasındaki temel gerekçeler açıklanmaya çalışılacaktır.

3.2.1. Yeni Sağın İktisadi Yaklaşımı: Neo-liberalizm

Liberalizmin kökeni hakkında ideolojik bir tanımlama olmasa da Antik Yunan felsefesinde gerek siyasi gerekse de ekonomik açıdan izler bulmak mümkündür. Özellikle 5. yüzyılda ortaya çıkan Sofistlerin bireyi her şeyin ölçüsü olarak gören bireyci felsefelerinin temelinde liberal öğretinin nüvelerini görmek olağandır. Daha

sonraları Platon'un ve Aristo'nun eserlerinde liberal felsefeye dair düşünceler görmek liberalizmin doğuşuna kaynaklık eden temel tezlerden beslenmektedir. Ayrıca liberalizmin anayasal devlet bağlamında iktidarın sınırlandırılması fikrine paralel olarak Orta Çağ düşünürlerinden Saint Thomas d'Aquino'nun "bütün iktidarlar Tanrı'dan gelir fakat halkın aracılığıyla kullanılır" ifadesi liberalizmin politik ve ekonomik bir felsefe olarak teşekkül etmesine katkı sağlamaktadır. Liberal felsefenin gelişimine bir diğer katkı ise İbn'i Haldun'un *Mukaddime* isimli eserinde belirttiği devlet müdahalesinin sınırlılığı tezi üzerinden sağlanmaktadır. Kısaca politik liberalizmin kurucusu John Locke'a gelene kadar ortaya çıkan bu tarz fikirler ideolojik bir mefhum yaratmaktan öte, liberalizm ideolojisinin temel felsefi dayanaklarını oluşturmak açısından oldukça önem arz etmektedir (Aktan, 1994: 18-20).

İktisadi liberalizmin kurucu ismi olarak ifade edilen Locke'nin doğal haklar kavramından mülhem David Hume gibi bazı Aydınlanma düşünürleri liberalizm felsefesinin olgunlaşmasına ciddi katkılar sunmuştur. Daha sonraları İngiliz düşünür Lord Acton ve muhafazakârlık ideolojisinin isim babası Edmund Burke İngiliz liberalizminin şekillenmesinde önemli faydalar sağlamıştır. Özellikle liberalizmin kişisel çıkar maksimizasyonu ile İngiliz liberalizm felsefesinin faydacılık anlayışı birbiriyle örtüşmektedir. Bu bağlamda liberalizmin bir doktrin olarak İngiltere'de ortaya çıkmasına ve daha sonra birçok ülkeye yayılmasına zemin hazırlayan en önemli unsur bu ideolojinin özünü teşkil eden felsefi görüşleridir (Aktan, 1994: 20-21).

Modern siyasal ideolojiler başlığı altında değerlendirilen liberalizmi tanımlamak oldukça zordur. Çünkü liberalizm kavramı ortaya çıktığı günden bu yana birçok farklı anlama sahip tanımlamalar ile kendini yenileyen bir ideolojidir. Bu bağlamda liberal kelimesi 18. yüzyılın bitimine kadar Latince "liber" (özgür) kavramından meydana gelen "özgür insana yaraşan" anlamında kullanılan bir ifade olarak yer almaktadır. Daha sonra bazı aydın çevreler tarafından liberal kelimesi, hür fikirlere sahip ve farklı görüşlere saygı duyan hoşgörülü insan anlamında kullanılarak daha geniş bir perspektif sunmaktadır. Liberalizm ise, merkezîyetçi devlet anlayışına karşı çıkan ve mutlakîyetçilikten sıyrılarak daha âdemi merkezîyetçi bir eğilimi savunan ideolojik görüş olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle birçok entelektüel, liberalizmin Avrupa'daki otoriter yönetimlere karşı ortaya çıktığı fikri üzerinde anlaşılmaktadır. Bu bağlamda liberal düşüncenin Avrupa başta olmak üzere dünyanın birçok yerinde kabul görmesi birçok farklı ideolojinin de temel dayanağını

oluşturmuştur. Çünkü devlet müdahalesinin azaltılmasını savunmasının yanı sıra bireysel hak ve özgürlüklerin de otoriteye karşı korunması gerektiğini savunan liberalizm, birey, toplum, özgürlük ve hak gibi kavramları savunan birçok ideolojiye esin kaynağı olmuştur. Kısaca liberalizm, “*aydınlanma geleneğine dayanan ve siyasal iktidarı sınırlandırarak bireysel hak ve özgürlükleri tanımlayıp savunmaya yönelik siyasal ve ekonomik felsefe*” olarak ifade edilmektedir (Berktaş, 2015: 49-50).

Ayrıca siyaset bilimi literatüründe kullandığımız liberalizm kavramı diğer birçok terime göre daha yenidir. Siyaset bilimi literatürüne girişi 19. yüzyıla denk gelmektedir. İlk başlarda İngiliz politikalarını nitelendirmek için İspanyolcadan türetilmiş bir kelime olarak kullanılmaya başlayan liberalizm daha sonraları Locke'den mülhem anayasal monarşi ve parlamenter yönetimleri destekleyen parlamenterleri ifade etmek için kullanılmıştır. Zamanla kullanım alanı değişen liberalizm Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* eserinde geçmesi ile birlikte iktisadi bir kavram olarak da ele alınmaya başlanmıştır. Bu yönüyle 19. yüzyılın sonlarına doğru “*laissez faire laissez passer*” yani “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” ifadesiyle düşünce hürriyeti başta olmak üzere özgürlük ve serbest piyasa modeli temelinde yükselen bir kavram olmuştur (Yayla, 2011: 23-24).

Adam Smith'le başlayan klasik liberalizm öğretisi, laissez faire liberalizmini savunan fizyokratlardan farklı olarak piyasayı dizayn eden gizli bir elin doğal düzeni sağlamada kullanacağı aracın bireyin ferdi menfaatleri olduğu tezini ileri sürmektedir. Ona göre sermaye ekonomisinin güçlü olduğu bir yapıda en temel itici güç kişisel çıkarların öncelenmesidir. Aslında bu nokta liberalizmin bir tür bencillik yaratan ideoloji olduğu fikrini tartışmaya açmıştır. Bu bağlamda klasik liberalizmin 18. yüzyılda iktisadi bir doktrin olarak ortaya çıkmasıyla beraber devletin ekonomiye müdahalesi ve anayasal olarak bireyin devlete karşı korunması gereken hakları gündeme gelmiştir. Daha sonraki dönemlerde iktisadi bir doktrin olmanın yanında politik düşünce dünyasını oluşturan bir liberalizm portresi meydana gelmiştir (Aktan, 1994: 23-24).

20. yüzyılın başlarına kadar liberalizm ile aynı anlamda kullanılan klasik liberalizmin temel öğelerini, özel mülkiyetin varlığı, müdahalenin olmadığı sınırsız bir serbest piyasa ve temel hak ve özgürlüklerin anayasal olarak güvence altına alındığı hukuk devleti oluşturmaktadır. Özellikle liberal aydınlar, 1900'lerin başında liberalizm ve klasik liberalizmin farklı anlamlara geldiğini sosyal liberalizmin ortaya

çıkması ile idrak etmiştir. Bu bağlamda birçok klasik liberal iktisatçı sosyal liberal uygulamalara ciddi ölçüde karşı çıkmıştır. Bunun altında yatan en önemli unsur ise herkesi ve her şeyi yutacağına inanılan devletin tekrar kamusal alana müdahil olmasındaki korkunun ortaya çıkmasıdır. Yani sosyal liberallerin devlet müdahalesini kabul eden temel tezleri klasik liberaller tarafından bir tür korku olarak ifade edilmektedir (Yayla, 2013: 125).

Politik bir ideoloji olarak değil de düşünsel bir felsefe olarak 19. yüzyıldan daha öncelere dayanan liberalizm kavramı Avrupa’da yaşanan feodalizmin çöküşü ile birlikte ortaya çıkan kapitalist toplumun meydana getirdiği bir ideolojidir. Özellikle monarkların ve arazi sahibi aristokrat sınıfının liberalizm ile olan çatışması sınıfsal açıdan yerleşik yapının dönüşmesini sağlamıştır. Bu dönüşümün en radikal örneği gücünü Tanrı’dan aldığına inanılan hükümdarların monarşik iktidarına karşı meydan okuyan liberal fikirlerin yüksek perdeden seslendirilmesidir. Bu bağlamda liberaller kralın mutlak egemenliğine karşı anayasal metinlerin kralın otoritesini sınırlandırması gerektiğini savunmuştur. Daha sonraları ise temsili demokrasi anlayışını benimsemeye başlamışlardır. Özellikle anayasal devlet fikri üzerinden gelişen temsili demokrasi kavramı liberalizmin bireysel özgürlük başta olmak üzere özünde barındırdığı birçok mefhumu içine alarak siyaset bilimi literatürüne ve liberalizm sonrası gelişen birçok ideolojiye önemli katkılar sunmaktadır. Liberallerin en önemli özelliği şüphesiz, kilise otoritesine karşı bireysel din ve vicdan hürriyetini savunan bir felsefi anlayışa sahip olmasıdır (Heywood, 2013: 41).

Bilhassa demokrasi gibi Batılı değerler üzerinden yükselen liberalizm, sanayileşmiş Batılı ülkelerin hâkim ideolojisi olan kapitalizm ile yakından ilişkilidir. Liberalizm ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi liberalizm karşıtı Marksistlerin yanı sıra liberalizm taraftarları da ele alarak bu ilişkinin doğruluğunu ifade etmişlerdir. Mesela Hayek’e göre iktisadi hürriyetin sağlanabilmesinin koşulu siyasi özgürlüğün tesisi ile mümkündür. Buna ek olarak Hayek, liberal demokratik düzenin ve bireysel hak ve özgürlüklere saygının ancak ve ancak kapitalist bir sistemde var olabileceğini ifade etmektedir. Kısaca söylemek gerekirse, kapitalizm liberal ideolojinin düşünce dünyasını derinden şekillendirmiştir (Heywood, 2013: 42).

Liberalizm ve kapitalizm arasındaki ilişki benzer kavramlar üzerinden serbest piyasaya, bireysel özgürlüğe ve minimal devlete yüklemiş oldukları değerden kaynaklanmaktadır. Yani kapitalizmin özel mülkiyeti kabul eden ve bireysel hakları

tanıyan bir sosyal sistem olması liberalizmin de bu değerleri benimsemesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Özellikle kapitalist sistemde hiçbir hakkın fiziki bir zor kullanma gücüyle elde edilemeyeceği düşüncesi liberalizmin kişi özgürlüğü ve hakkını ifade etmektedir. Böylelikle hiçbir yönetim bireyleri, kişinin kendi iradesi dışında ve bireysel menfaatine aykırı bir tutum ve davranışa zorlamaya muktedir değildir. Aslında bu tür temel değerlerin her iki kavram içinde vazgeçilmez birer unsur olması aralarındaki organik bağın ne kadar kuvvetli olduğunu açıklamaktadır (Yayla, 1994: 164-165).

Liberalizm ortaya çıktığı yıllardan beri devrim içinde olan bir ideolojidir. Özünde geçmişi aramaktan ziyade geleceğe bakışın yer aldığı sürekli değişimi savunan ve sürekli kendini yenileyen bir ideolojidir. Bu yönüyle liberalizm Aydınlanma döneminin hem mirasçısı hem de onu devam ettirmek isteyen bir pozisyonda hareket etmiştir. İlerlemeden yana olan liberalizm, var olan düzeni değiştirmekten hiçbir zaman tereddüt etmemiştir. Yani muhafazakârlığın aksine değişim ve ilerlemeden korkmadan hareket eden bir ideoloji olarak statükonun karşısında durmuştur. Bunu yapmaya çalışırken karşı çıktığı en önemli kavramlar otorite, kilise, monarşi ve aristokrasi gibi statükodan yana olan kavramlardır (Berktaş, 2015: 51).

Liberalizmin özellikle sanayileşmiş Batı'nın ve Aydınlanma düşüncesinin ürünü olarak ortaya çıkan bir ideoloji olması, gerek kültürel gerek toplumsal gerekse de siyasi dönüşümlere ayak uydurarak farklı formlara evrilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu yönüyle liberalizm 18. ve 19. yüzyıllarda farklı ideolojik saiklerle ortaya çıkarken modern çağın başlamasıyla farklı olgular üzerinden kendini yenilemiştir. Özellikle bireycilik, hürriyet ve liberal demokrasi gibi kavramları savunan liberalizm, 20. yüzyılın başlarında ulusların kendi kaderini tayin etme noktasında bir dizi yeniliği de savunmuştur. Çünkü liberalizm değişen dünya düzenini tedrici bir şekilde etkileyen temel nosyonlar üzerinden kendini yenilemeyi başarabilen bir hareket olarak tasvir edilmektedir (Heywood, 2013: 43).

Liberalizmin statükonun karşısında konumlandığı bireycilik fikri bu ideolojinin en temel değeridir. Çünkü bireycilik gerek minimal devlet vurgusu açısından gerekse de serbest piyasa modelinin inşası açısından oldukça önem arz eden bir kavramdır. Liberalizmin otorite isimlerinden John Stuart Mill'in (2018: 55) *"devletin uzun vadede değeri, onu oluşturan bireylerin değerine bağlıdır"* şeklindeki ifadesi konuyu özetlemektedir. Ona göre, (2018: 58) *"iyi amaçlar için bile olsa,*

itaaatkar araçlar haline getirmek amacıyla bireyi cüceleştiren her toplumsal düzen, küçük adamlarla büyük bir başarı elde edilemeyeceğini öğrenmek” açısından liberal felsefenin bireyci anlayışını yansıtmaktadır. Mill’in bu görüşlerinden daha önce John Locke’un bireyin özgürlüğü, eşitlik ve özel mülkiyet gibi kavramlar üzerinden geliştirdiği sosyal sözleşme fikri liberalizmi tüm veçheleriyle açıklamaktadır (Berktaş, 2015: 51).

Liberalizm konusunda entelektüel çevrenin önde gelen isimlerinden Atilla Yayla’ya (2011) göre, liberalizm gerek dünyada gerekse de Türkiye’deki politik yansımalarına bakarak her zaman yanlış anlaşılmıştır. Ona göre, liberalizmi salt iktisadi bir doktrin olarak görme yanlışlığı onun politik yönünü görmezden gelmek demektir. Bu bağlamda serbest piyasa ve eşitlik kavramlarıyla açıklanmaya çalışılan liberal iktisat öğretisi, minimal devlet ve kamusal özgürlük gibi kavramlarla politik bir doktrin olduğu gerçeğini yadsımaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse liberalizmi iktisadi bir felsefe olarak ele alıp politik açıdan ortaya koyduğu düşünce dinamiklerini görmezden gelirsek eksik analiz yapmış oluruz. Çünkü Hayek’e (2014: 9) göre;

Liberalizm prensiplerinde liberalizmin değişmez bir dogma haline gelmesini icap ettirecek hiçbir cihet yoktur; liberalizmin bir defaya mahsus olmak üzere tespit edilmiş sabit kaideleri mevcut değildir. Bir temel prensip vardır: İşlerin idaresinde kendiliğinden doğan (spontane) içtimai kuvvetlere kabil olduğu kadar yer verilmeli ve zorlayıcı, tazyik edici tedbirlerden kabil olduğu kadar kaçınılmalıdır. Fakat bu prensibin, sonsuz derecede çeşitli tatbik şekilleri olabilir.”

Bu bağlamda liberal felsefenin ortaya çıktığı günden bu yana farklı nosyonlarla kendini yenilediği gerçeği oldukça doğru bir ifadedir. Bununla birlikte değişmeyen tek gerçek, kapitalizm ile liberalizm arasındaki iktisadi ilişkinin aynı doğrultuda hareket etmesidir. Yani liberalizm kapitalizmin sürekliliğini sağlayan her dönemin yeni trendi olarak var olmuştur. Bu yönüyle gerek liberalizmi gerekse de mutabakat sonrası ortaya çıkan Yeni Sağ düşüncenin ideolojik bileşeni neo-liberalizmi kapitalizmden ayrı düşünmek onun ruhunu idrak etmek açısından eksik bir yaklaşım olacaktır. Böylelikle sermaye birikimi ve kâr maksimizasyonunu amaçlayan kapitalizm ile liberal öğretinin her formu arasında iktisadi, sosyal ve siyasi açıdan dönüşümler meydana getiren ciddi bir bağlantı söz konusudur.

Bireysel özgürlük ve kişinin serbestliği argümanı üzerinden yükselen liberalizm öğretisini tarihi zaman diliminde üç farklı aşamada ele almak mümkündür. Klasik Liberalizm, Sosyal Liberalizm ve Neo-liberalizm başlıkları altında farklı

ideolojik saiklerle kendini yenileyen liberal öğreti devletin ekonomideki rolü ve fonksiyonu hakkında benzer düşünceler ortaya koymaktadır. 18. yüzyılda Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* isimli eserinde ortaya çıkan liberalizm kavramı klasik liberal öğretinin mihenk taşıdır. İktisadi açıdan klasik liberalizmin temel tezi, bireyin kendi amaç ve faydasına yönelik özgür iradesiyle piyasa sürecine istediği gibi müdahil olmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda klasik liberalizm bireye sınırsız bir özgürlük anlayışı sunmakla birlikte piyasa koşullarına herhangi bir devlet müdahalesinin olmamasını talep etmektedir. Çünkü klasik liberalizme göre devletin piyasaya müdahale etmemesi bireysel özgürlüğün teminatı şeklinde görülmektedir. Sosyal liberalizm ise klasik liberalizme olan tepkinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yani klasik liberalizmin bireysel çıkar ve bireysel özgürlük kavramlarına yaptığı vurgu sosyal liberalizm taraftarları tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Çünkü sosyal liberaller, özgürlük fikrinin sadece bireysel bir kavram olmadığını aynı zamanda toplumsal bir olgu olduğunu savunmaktadır. Bu yönüyle bireysel çıkarların ön planda tutularak toplumsal çıkarı sağlayacağını savunan klasiklere karşı, sosyal liberaller toplumsal faydanın birincil amaç olması gerektiği üzerinde durmuştur. Ayrıca klasik liberaller ile sosyal liberalleri ayıran en temel fark, sosyal liberallerin klasik liberallerin aksine devlet müdahalesinin şart olduğu fikrini savunmasıdır. Son olarak liberalimin tarihsel süreçteki son aşamasını teşkil eden ve Yeni Sağ düşüncenin en temel ideolojik bileşeni neo-liberalizm diğerlerinden birçok açıdan farklılık arz etmektedir. Özellikle Keynesyen refah devleti yılları ile sekteye uğrayan liberal felsefenin yeniden canlanması olarak ifade edilen neo-liberalizm, diğer liberal öğretilerden farklı olarak, devletin eğitim, sağlık ve güvenlik gibi alanlara müdahalesini öngören geniş bir alanda devlet müdahalesi fikri üzerinde yükselmiştir. Ayrıca bireycilik, serbest piyasa ekonomisi, anayasal devlet, minimal devlet ve rasyonalizm kavramları üzerinden yükselen neo-liberalizm ideolojisi bu yönüyle diğer liberal öğretilere benzemektedir (Köse, 2010: 32-33).

Bireysel özgürlük ve serbest piyasa modelinin işlerliği arasında kuvvetli bir korelasyon olduğunu savunan Yeni Sağ iktisatçılardan Milton Friedman'a göre eğer neo-liberal sistem inşa edilecekse ekonomik ve politik özgürlük gerçek anlamda sağlanmalıdır. Ona göre:

“Siyasi özgürlük, diğer bir bireyden baskı görmemesi demektir. Özgürlüğe yönelen en temel tehdit zor kullanma gücüdür ve bu güç, ister bir monarkın, bir diktatörün, isterse bir oligarşinin ya da o anki çoğunluğun elinde

olsun, tehdit olmayı sürdürür. Özgürlüğün korunması için gücün bu şekilde yoğunlaşmasını mümkün olduğu kadar engellemek gerekmektedir. Engellenmenin mümkün olmadığı noktalarda ise gücün dağıtılması ve yayılması gerekir. Bu bir kontrol ve denge mekanizmasıdır. Ekonomik faaliyetlerin organizasyonunun siyasi otoritenin denetiminden çıkarılmasıyla birlikte piyasa, zor kullanma gücünün kaynağını ortadan kaldırır. Böylece piyasa, ekonomik gücün siyasi gücü desteklemek yerine, denetlemesini de mümkün kılar.” (Friedman, 2008: 20).

Yukarıdaki ifadelere göre neo-liberalizmin temel özelliği bireycilik ve bireysel özgürlüğe karşı devlet tarafından gelebilecek her türlü müdahaleye karşı durmaktır. Bu sebepten ötürü neo-liberalizmde ulus, sınıf, toplum gibi olgular söz konusu değildir. Neo-liberalizmde asıl olan bireydir. Bireye karşı olan her türlü düşüncenin düşmanıdır. Ayrıca neo-liberalizm, refah devleti yıllarında devletin artan gücünün sonucu olarak ortaya çıkan yeni sorunlara ve bozulan ekonomik düzenin yeniden tesisi noktasında bazı reçeteler sunması ile 1980 sonrası dönemin egemen iktisadi ve politik ideolojisi olmuştur.

Ayrıca Miton Friedman’dan farklı olarak Hayek neo-liberal felsefenin mihenk taşıını negatif özgürlük diye tarif edilen zorlamaya veya müdahaleye yer vermeyen anayasal düzen içinde özgür insanın ortaya çıkmasını sağlamak olarak tarif etmektedir (Hayek, 2014: 87). Bu bağlamda bireysel özgürlüğün tesisi ancak ve ancak açık toplumlar ortaya çıkar. Böyle bir toplumun ortaya çıkması herhangi bir otoritenin müdahalesiyle mümkün değildir. Hayek’e göre devlet müdahalesi, herhangi bir zorlamaya maruz kalmadan oluşan toplumsal düzende sadece adaleti sağlamak için meşru bir yol olarak görülebilir. Çünkü müdahalecilik otoritelerin ruhunda olan ve bulaşıcı bir etki yaratan büyük bir hastalıktır. Yani devletin her alana yeri geldiğinde müdahale etmesini meşru olarak görmek bu hastalığın başka alanlara da bulaşacağını kabul etmektir (Yayla, 2012: 12-13).

“Hayek’e göre piyasa ekonomisinde bireylerin işgal edeceği yer bilgi, beceri ve şans karışımı bir süreçle belirlenir. Hiçbir insani otorite özgürlüğü öldürmeden bunu değiştiremez. Piyasanın akışı içinde insanların kazançları ve varlıkları arasında farklılıklar bulunması ortada bir adaletsizlik olduğunu göstermez. Ancak, toplumlar bazı talihsizliklere ve sefaletle kayıtsız kalmaz. Piyasa ekonomisinin zenginlik yaratmayı sürdürdüğü bir ülkede devletin herkese bir asgari gelir garantisi sağlaması düşünülebilir... Temel ilke, özel sektörün yapabildiği her şeyin özel sektöre bırakılmasıdır. Ayrıca, işler kamu tarafından yapılacaksa, merkezi idare tarafından değil mahalli idare birimleri tarafından yapılmalı tercih edilmelidir. Bunun rekabetin teşvik edilmesi, kaynak kullanımının etkinliğinin artırılması, devletin büyümesinin engellenmesi gibi faydaları olabilir.” (Yayla, 2012: 20).

Yukarıdaki ifadeye göre Hayek devlet müdahalesinin en aza indirilmesi savunmaktadır. Bunu yaparken özelleştirme ve yerelleşme gibi neo-liberal araçları

kullanmanın gerekliliği üzerinde durmuştur. Çünkü devletin kamusal alandaki etkisini azaltmanın en kolay yolu, özelleştirme yoluyla devlete yüklenen görevlerin daraltılarak özel sektörün teşvik edilmesidir. Ayrıca yerelleşme ile merkezi otoritenin yetki alanı daraltılmış olacak ve yönetim anlayışıyla sivil toplum, temsil ve katılım noktasında yönetme sürecine dahil olacaktır. Bu sayede neo-liberalizmin birey felsefesi oldukça güç kazanacaktır.

Refah devleti krizi ile ortaya çıkan neo-liberal uğrak, kapitalizmin farklı bir formla yeniden yapılandırıldığı ve dünyadaki egemen sistemin bozulan yönlerini sermaye lehine yeniden düzenleyen önemli bir argüman olarak Yeni Sağın birincil ideolojik bileşenidir. Bu bağlamda neo-liberalizm diğer liberal aşamalardan farklı olarak toplumsal rızanın tesisi ve örgütlü işçi sınıfının direncini kırma noktasında daha otoriter bir perspektifle hareket etmiştir. Yani hegemonik bir proje olarak toplumsal meşruiyet kazanma mücadelesini küçük ama güçlü bir devlet anlayışı üzerinde konumlandırmıştır. Buna yaparken bir yandan özelleştirme ve katı bürokratik regülasyonların gevşetilmesi gibi argümanları kullanırken diğer yandan örgütlü işçi sınıfının gücünü kırmak için sendikal faaliyetlerin kısıtlanması noktasında hukuki düzenlemelerin gerçekleştirilmesini savunmuştur. Ayrıca yapılan düzenlemelerin daha hızlı uygulanması noktasında politik karar alma mekanizmasının merkezi bir yapıda toplandığı ve yönetim aygıtlarının güç kazandığı yeni bir siyasal teşekkülün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Özkazanç, 2007: 41).

Neo-liberalizmin en önemli savunucularından Hayek'e (2014: 57) göre, serbest piyasa rasyonalitenin en yüksek olduğu iktisadi bir sistem olduğu için devlet piyasayı bu rasyonalite ile yönetecek yeterli bilgi ve beceriye sahip değildir. Bu sebepten ötürü devlet piyasaya müdahale etmek yerine hukukun işleyebilmesi için gerekli şartları sağlamakla ilgilenmelidir. Ayrıca yasa koyucu devlet tüm bireyleri kapsayan ve kişilik dışı kanuni düzenlemeler ile bireylere anayasal güvence vermek zorundadır. Onun özgürlük anlayışı klasik liberaller gibi negatif özgürlük düşüncesinden gelmektedir. Kısaca neo-liberallerin temel ilkeleri şunlardır (Baydur, 1999: 60-61):

- *Bireyselliğin Değeri ve İnsan Hakları*
- *Piyasa Ekonomisi*
- *Sınırlı Devlet*
- *Hukuk Devleti*
- *Liberal Rasyonalizm (akılcılık ve reformist akılcılık)*

Aslında bu ilkelerin birçoğu klasik liberal öğretiyile benzerlik göstermektedir. Fakat devletin rolü noktasında bazı temel farklara sahiptirler. Özellikle neo-liberalizmin Yeni Sağ düşünceye eklenmesi ile birlikte devletin rolü noktasında muhafazakâr ideolojinin bazı öğelerini barındırdığını görmek mümkündür. Yani liberalizmin “bırakınız yapsınlar” şeklinde nitelendirilen “gece bekçisi devlet” anlayışı neo-liberalizm ile sınırlı ama gerekirse güçlü bir devlet olmalı noktasına evrilmiştir.

İktisadi açıdan neo-liberalizmin devlete karşı bakışı “negatif devlet” kavramı üzerinden şekillenmektedir. Özellikle refah devleti yıllarında artan devlet müdahalesinin sonucu olarak ekonomik büyümeyi engelleyen bir devlet görüntüsü ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda neo-liberalizme göre asıl olan kalkınma değil, büyümedir. Piyasadaki rekabet koşullarının oluşmaması durumunda ve piyasanın kendi kendini domine edecek hukuksal düzenlemelerin gerçekleşmediği durumda devletin hantal bir konuma gelmesi kaçınılmazdır. Bu sebeple neo-liberaller bu problemin devlet müdahalesinin en aza indirildiği serbest piyasa ekonomisinin işlerlik kazanmasıyla mümkün olabileceğini savunmaktadır. Bununla birlikte bireyci felsefeyi ve iktisadi girişim hürriyetinin devlet tarafından yasal düzenlemelerle kurumsallaşmasını savunmaktadır. Dolayısıyla neo-liberalizm, serbest piyasa modelinin ve bireysel özgürlüklerin teminatı olarak hukuk devletinin varlığını olmazsa olmaz olarak ifade etmektedir (Ersoy, 2002: 14).

Neo-liberalizm toplumu homojen bir yapının ürünü olarak değerlendirmemektedir. Aksine toplumun bütün karşıtlıklardan müteşekkil olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda neo-liberaller toplumdaki bu farklılığın olumlu bir anlama geldiğini söyleyerek topluma bütüncül bir perspektifle değil de kimlikler ölçeğinde bakmaktadırlar. Ayrıca ortaya çıkan problemleri de kimlik düzleminde açıklamaya çalışmaktadırlar. Kısaca neo-liberalizmin toplum felsefesi, sivil toplum ve demokrasi kavramları ile ilintili bir perspektiften ortaya çıkmaktadır (Dönmez, 2000: 101).

Neo-liberalizm emek gücüne ve her türlü muhalif fikirlere karşı kapitalist sermaye sürecinin yeniden yapılanmasını amaç edinen projenin tarihsel süreçte farklı bir isimle adlandırılmasıdır. Çünkü neo-liberalizmin amacı meydana gelen iktisadi, sosyal ve politik çıkmazlardan halkın çıkarını değil de, sermayenin çıkarını önceleyerek kurtulmak istemenin en temel ifadesidir. Özellikle 1970 sonrası sermaye krizinin meydana gelmesi ile birlikte ortaya çıkan neo-liberal uğrak kapitalizmin

yaşadığı krize bir çözüm sunma iddiası ile çağın yeni egemen ideolojisi halini almıştır. Bu bağlamda neo-liberalizm devlet müdahalesini, sermayenin çıkarına yönelik bazı politikalara uygulama alanı yaratmak olarak makul karşılamaktadır. Bütün bunlara ek olarak Harvey'in (2015: 27) şu açıklaması konuyu özetlemektedir:

“Dolayısıyla, neoliberalleşmeyi, uluslararası kapitalizmi yeniden örgütlemeyi amaçlayan bir teorik tasarımı hayata geçirmeye yönelik ütopyik bir proje olarak ya da iktidarı ekonomi seçkinlerine iade edip, sermaye birikimi için gereken koşulları yeniden oluşturmaya yönelik siyasi bir proje olarak yorumlayabiliriz... Neoliberalleşme, küresel sermaye birikimini yeniden canlandırmada çok etkili olmadı; ama iktidarı bir ekonomi seçkinleri grubuna iade etmede ve (Rusya ve Çin gibi) bazı yerlerde de o seçkinleri yaratmada dikkate değer ölçüde başarılı oldu.”

Özellikle Yeni Sağın iktisadi felsefesini oluşturan neo-liberalizm, sermaye birikimi için gerekli koşulların sağlanması noktasında üzerine düşün misyonu yerine getirebilmek için birçok kurumsal düzenlemenin temelini oluşturan felsefeyi özünde barındırmaktadır. Bu sebeple neo-liberalizmin politik misyonu iktisadi yapının yeniden yapılandırılması noktasında önemli bir yer işgal etmektedir. Ayrıca neo-liberal düşüncenin özünde barındırdığı bazı temel kavramların pratikte çelişkili bir alan yaratması kapitalist sermaye birikiminin sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçladığının en bariz örneğidir.

“Neoliberalizm her şeyden önce bir politik-ekonomik pratikler teorisidir. Bu teori, insan refahını artırmanın en iyi yolunun güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaretin temel alındığı bir kurumsal çerçeve içinde bireysel girişim beceri ve hürriyetlerini serbest bırakmak olduğunu iddia eder. Devletin rolü, bu pratiklere uygun bir kurumsal çerçeve yaratıp, sonra o çerçeveyi korumaktır. Örneğin paranın kalite ve itibarını korumalıdır. Özel mülkiyet haklarını güvence altına almalı, piyasaların düzgün işleyişini gerekirse zorla garantilemek için gereken ordu, savunma, emniyet ve hukukla ilgili yapı ve işlevleri düzenlemelidir. Dahası, eğer (toprak, su, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ya da çevre kirliliği alanlarında) piyasalar mevcut değilse, gerekirse devlet eliyle, yaratılmalıdır. Fakat devlet bu görevlerin ötesinde bir işe girişmemelidir. Devletin (bir kez yarattıktan sonra) piyasalara müdahalesi en alt sınırdaki tutulmalıdır; çünkü teoriye göre, devletin piyasa sinyallerini (fiyatları) tahmin etmesini sağlayacak yeterli bilgiye sahip olması mümkün değildir, ayrıca (özellikle demokrasilerde) güçlü çıkar gruplarının devlet müdahalesini kendi yararına saptırması ve etkilemesi kaçınılmazdır.” (Harvey, 2015: 10).

Harvey'in yukarıdaki tanımına göre neo-liberalizmin klasik liberal öğretiden farklı olarak politik bir doktrin olması ve bu yönüyle devlet müdahalesini sınırlı da olsa kabul etmesi onun nasıl bir ideoloji olduğunu ortaya koymaktadır. Sadece sınırlı devlet müdahalesini kabul etmesi ile değil, birçok açıdan klasik liberalizmden ayrılan neo-liberalizm toplumun her alanını kuşatan politik ve ekonomik dönüşümlerin mimarı olarak ifade edilmektedir. Çünkü neo-liberalizm aslında politikanın ekonomiyi

belirlediği yeni bir alt/üst yapı karmaşasının gündeme gelmesine neden olmaktadır. Bu yönüyle neo-liberalizmin politik yansımaları ve ortaya koyduğu hukuki regülasyonlar iktisadi yapının dönüştürülme sürecini belirlemektedir. Aslında neo-liberalizm gerek sınırlı devlet müdahalesini kabul ederek, gerekse de piyasanın sermaye lehine hareket etmesinin alt yapısını oluşturmak açısından ortaya koyduğu bazı tezleri ile muhafazakârlık ideolojisine benzemektedir.

ABD ve İngiltere başta olmak üzere 1980’lerin başlarında yükselen Yeni Sağ politikaların ideolojik tabanını oluşturan neo-liberal felsefe sadece ekonomik veya politik bir felsefe olmaktan öte bir tür hegemonya projesi olarak değerlendirilmektedir. Çünkü neo-liberalizm rızaya dayalı ve toplumsal taleplere bir cevap olarak ortaya çıkan ideolojidir. Bu rızanın temel kaynağı şüphesiz, refah devleti yıllarında yaşanan sermaye aleyhine iktisadi problemlerin derin toplumsal huzursuzlara sebep olmasıdır. Neo-liberalizm bu sorunları ortadan kaldırmak için medya, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, dini kurumlar, sermaye şirketleri ve meslek kuruluşlarından meydana gelen büyük bir ideolojik aygıt vasıtasıyla rızaya dayalı meşruiyet elde etmektedir. Özellikle toplum tabanında neo-liberal uygulamalara karşı bir cazibe alanı yaratmak devletin ideolojik aygıtlarını kullanmakla mümkündür. Bu sebeple Reagan ve Thatcher iktidarlarının Yeni Sağ politikalarla uzun yıllar hegemonya kurma başarısı rızaya dayalı neo-liberalizm inşası ile mümkün hâle gelmiştir. Ayrıca ABD ve İngiltere’nin dışında bazı ülkelerde yükselen Yeni Sağ politikaların meşruiyet kaynağı ise askeri darbeler sonrası tesis edilen otoriter yönetimlerin katı uygulamalarına anayasal bir meşruiyet kazandırarak rıza devşirmeleridir (Harvey, 2015: 47-48).

Bütün bu tanımlamalardan farklı olarak, neo-liberalizmi bir tür yönetim akılsallığı olarak tarif etmek Yeni Sağ düşüncenin birbirinden farklı iki ideoloji ile nasıl eklemlenerek hegemon bir güç haline geldiğini idrak etmeyi kolaylaştıracaktır. Bu noktada, neo-liberalizm ne sadece ekonomik ne de sadece politik bir ideoloji olmaktan öte düşünme, hissetme ve yaşama şeklimizdir. Aslında bu düşünme ve yaşama tarzımız diğer bireylerle ve toplumlarla ilişki kurma biçimimizi belirleyen sosyolojik bir kavramdır. Çünkü neo-liberalizm gerek serbest piyasa modeli üzerinden gerekse de bireyci felsefesi üzerinden çağımızın egemen akılsallığı olarak tüm sosyal ilişkilerimizi dönüştürme ve değiştirme rolünü üstlenmektedir. Ayrıca klasik “bırakınız yapsınlar” liberalizminden sınırlı devlet müdahalesini makul gören neo-liberalizme evrilme süreci paradokslar üzerinden var olarak toplumsal

transformasyon sürecinin kilit unsuru konumuna yükselmiştir (Dardot & Laval, 2018: 1-3). Bütün bunlara paralel olarak Dardot ve Laval'ın (2018: 7) şu ifadeleri neo-liberalizmin nasıl bir yönetim akılsallığı olduğunu gözler önüne sermektedir:

“Neoliberalizmin en önemli yeniliklerinden biri piyasanın doğal haline hayali geri dönüş değildir; bütün ülkelerde kamusal kurum ve müdahalelerin ortadan kalkmasını değil dönüşümünü gerektiren mantığıyla, dünya çapındaki piyasa düzeninin hukuksal ve politik olarak yerleşmesidir. Sahneden “devleti yok eden” ideolojik hokkabazlık, devletin genel rekabet ilkesine bütünüyle tabi olan ve piyasaların yaygınlaşması, desteklenmesi ve belli ölçülerde regüle edilmesine yönelik bir tür “büyük şirket”e fiilen dönüşümünü maskeleymektedir. Devlet yok olmadığı gibi, hiç olmadığı gibi şirketlerin hizmetine girmiş, dahası şirket tarzında bir yönetime dönüşmüştür.”

Ayrıca neo-liberalizmi devletin kamusal alandan çekilmesi olarak değil de boyun eğdirme ve disipliner bedenler oluşturma projesi olarak gören Michel Foucault, konuya yönetimsellik kavramı üzerinden yaklaşmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde neo-liberalizmin mevcut iktidar ilişkilerini yeniden tanımlayan bir olgu olarak karşımıza çıktığını söylemek doğru olacaktır. Yani neo-liberalizmin ürettiği gerek ekonomik gerekse de politik uygulamalar, birey ve iktidar arasındaki ilişkileri yeniden belirleyerek kendine toplumsal bir meşruiyet alanı açmayı hedeflemektedir. Bu sayede neo-liberal tahakkümün rızaya dayalı bir hegemonya kurma projesi gerçekleşmiş olacaktır. Bütün bunlara ek olarak; *“Neoliberalizmin bir ideoloji ya da iktisadi politika olmadan önce öncelikle ve temel olarak bir akılsallık olduğu ve bu sıfatla, yalnızca yönetenlerin eylemini yapılandırmaya ve örgütlemeye önlemekle kalmayıp, yönetilenlerin de tutumlarını yapılandırıp örgütlendirdiğidir.”* (Dardot & Laval, 2018: 8) ifadesi Foucault'nun yönetimsellik kavramının doğasını anlatmaktadır.

Michel Foucault *Biyopolitikanın Doğuşu* (2015: 47) isimli yapıtında neo-liberalizmin analizini yönetimsellik kavramından türetilen, yani bireylerin davranışlarının bir iktidar tarafından yönlendirildiğini ve kontrol altına alındığını savunan akılsallık ile açıklamaktadır. Ona göre bu iktidar bir hükümet olmaktan öte toplumun tüm bireylerinin davranışlarını muhtelif aygıtlarla kontrol eden ve yaşamın her alanında kendini hissettiren devasa bir yönetim metodudur. Ayrıca Foucault için “yönetim sanatı” diye ifade edilen bu kavram oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü bireylerin davranışlarını yönlendirme, kontrol altına alma ve tepkilerini sınırlama görevini icra etme sanatı üzerinde titizlikle düşünülmesi gereken bir konudur. Özellikle “ekonomi politik” terimini kullanarak devletin uzun yıllar süren mücadeleler sonunda birey üzerinde kurduğu yönetim sanatının aslında bir yönetim akılsallığı

olarak tezahür ettiğini söylemektedir. Aslında ekonomi politik, devlet aklının çıkarları doğrultusunda bir tür araç olarak varlığını sürdürerek bireyler üzerindeki yönetim şeklini konumlandırmaktadır. Diğer bir ifadeyle ekonomi politik yönetim pratikleri hakkında analizler yaptığı için, ortaya çıkan durumu hukuki açıdan değerlendirmiyor. Kısaca bütün bunları şöyle açılıyor:

“Bu pratiklerin kökenleri değil etkileri üzerinde duruyor. Sorduğu soru mesela hükümlerin vergi toplamasına neyin izin verdiği değil. Sorduğu soru bir vergiyi, belli bir anda, belli bir toplumsal gruptan ve belli ürünler üzerinden topladığınız zaman ne olur? Bu hakkın meşru olup olmadığı fark etmez, esas olan sonuçların nasıl olacağı, olumsuz sonuçlar doğurup doğurmayacağıdır. Çünkü ancak o zaman söz konusu verginin gayrimeşru olduğu, ya da en azından var olması gerektiği söylenebilir. Sonuç olarak ekonomi sorunu her zaman yönetim pratiğinin hareket alanı içinde ve onun sonuçlarına dair olarak soruluyor, hukukun temelinde yatan kökene dair olarak değil.” (Foucault, 2015: 16).

Tam olarak bu noktada Foucault’nun yönetimsellik kavramı ortaya çıkıyor. Daha sonraları *“Başkaları üzerinde uygulanan tahakküm teknikleri ile kendilik teknikleri arasındaki buluşmayı yönetimsellik diye adlandırıyorum.”* diyecektir (Dardot & Laval, 2018: 9). Bununla birlikte toplumsal hayatımızı düzenleyen disiplinler bir iktidar modelinin meydana getirdiği yönetme sanatı ve merkezine nüfusu alan biyopolitikanın inşası liberalizm kavramıyla düşünülmeye başlanmıştır. Özellikle Alman liberalizminden yola çıkarak biyopolitikanın analizini yapan Foucault’ya göre yönetimsel aklı anlamının öncelikli yolu devlet aklına meydan okuyan liberalizmin temel esaslarını çözümlemekten geçmektedir (Foucault, 2015: 23).

Son olarak Michel Foucault, neo-liberalizm ve yönetimsellik kavramı arasındaki ilişkiyi bireysel özgürlük olgusunu bir tür araç olarak kullanan neo-liberalizmin yönetme sanatı olarak ifade eder. Yani neo-liberalizmin sürekliliğini sağlayabilmek için iktidar tarafından bireye sağlanan özgürlük, aslında bir tür yönetim tekniği olarak tahakküme veya zorlamaya dayalı değil rızaya dayalı olarak insanların piyasa koşullarına adapte olmasını sağlamaktadır. Çünkü iktidarlar yönetim akılsallığı vasıtasıyla neo-liberalizmin tüm veçhelerini insan yaşamının her alanında hissettirir. Aslında neo-liberalizm sadece piyasaların ekonomik açıdan dizaynını değil, yönetimsellik vasıtasıyla tüm bireylerin tüketim davranışlarını şekillendiren ve kontrol altına alan çağın egemen akılsallığıdır (Dardot & Laval, 2018: 10-15).

Hayatın her alanını bir ağ gibi saran ve devletin geri dönüşü olarak ifade edilen Yeni Sağ ideolojinin en önemli parçasını oluşturan neo-liberalizm bunu tek başına üstlenmemektedir. Özellikle devlete ve otoriteye yüklediği anlam itibarıyla neo-

muhafazakâr ideolojiden beslenmektedir. Bu bağlamda neo-liberalizmi davranış biçimimizi etkileyen bir tür yönetim akılsallığı olarak değerlendirirken beslendiği ideolojik kaynağın neler olduğunu ve hegemonya kurma noktasında temel meşruiyetinin hangi olgu üzerinden inşa edildiğini anlamak daha faydalı olacaktır.

3.2.2. Yeni Sağın Politik Yaklaşımı: Neo-muhafazakârlık

Günlük hayatta muhafazakârlık kavramı birçok anlamda kullanılmaktadır. Bazıları dindarlıkla aynı anlamda kullanırken, bazıları ise statükodan yana olduklarını göstermek için tutuculuk anlamında kullanılmaktadır. Oysa muhafazakârlık gündelik hayatımızda kullandığımız lügat anlamından çok farklı bir politik görüşü ifade etmektedir. Bu yönüyle muhafazakârlık, ne değişime karşı durmayı önceleyen basit bir statükoculuğa ne de temel dini değerlere haiz bir toplum veya birey yapısını ifade edecek kadar basite indirgenecek bir ideoloji değildir. Bütün bunlardan farklı olarak muhafazakârlık hepsinden önce toplumsal bir mühendislik ile gerek sosyal gerek iktisadi gerekse de politik yapıyı derinden etkileyen güçlü bir ideoloji olarak görülmektedir (Özipek, 2017: 13-14).

Muhafazakâr cenahın önde gelen bazı teorisyenlerine göre ise, muhafazakârlık bir ideoloji olmaktan öte düşünce şekli veya geleneği olarak tanımlanmaktadır. Çünkü İngiltere gibi muhafazakâr ideolojinin beşiği olan ülkelerde hem sağcılar hem de solcular bir anlamda muhafazakâr düşünceye ait bazı temel değerleri savunmaktadır. Bu sebeple bu tarz fikirlere sahip düşünürler muhafazakârlığı toplumsal düşünce geleneğinin bir parçası olarak kabul etmektedir. Aslında bu yönüyle muhafazakârlık hemen hemen her toplumda var olabilecek bir düşünce stili olarak ifade edilmektedir (Özipek, 2017: 17-18).

Muhafaza etmek fiilinden ve değişime karşı direnmek düşüncesinden kaynaklı ortaya çıkan bir kavram olarak muhafazakârlık, bir ideolojik tanım olarak ilk defa 19. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Fransız Devrimi'ne muhalif fikirlerin beslendiği kaynak olması sebebiyle bir tür karşı devrim olarak da nitelendirilmektedir. Bu bağlamda muhafazakâr düşüncenin politik, ekonomik, sosyal ve kültürel kodlarını belirleyen en başat faktör Fransız Devrimi sonrası yaşanan gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Geleneksel toplum düzeninin değişimine direnen muhafazakâr ideoloji, Fransız Devrimi'nin meydana getirdiği yeni düzene karşı şekillenmiştir. Bu

sebeple muhafazakârlık, ideolojik rotasını karşı devrim aforizması üzerinde konumlamaktadır (Heywood, 2013: 83).

Muhafazakâr düşünce sisteminin ideolojik olarak ilk ve en temel ilkeleri şüphesiz İngiliz siyaset bilimci Edmund Burke'nin *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler 1790* isimli çalışmasıyla ortaya konulmuştur. Burke (2019: 114) eserinde, antik rejimi (Fransız İhtilali öncesi rejim) ortadan kaldıran Fransız Devrimi'ni derin bir üzüntüyle karşıladığını anlatmaktadır. Ona (2019: 124) göre, “*Tüm vakalar bir araya gelse bile Fransız Devrimi'nin yerini tutamaz; Fransız Devrimi dünyada şimdiye kadar gerçekleşmiş en şaşırtıcı hadisedir.*” Çünkü Burke'nin sosyal ve siyasal açıdan temel tezleri Fransız Devrimi ile birlikte alt üst olmuştur. Ayrıca Burke eserinde insanın ve siyasetin doğasına değinerek, yenileşmenin bencilce bir ruh halinin ortaya çıkardığı düşüncenin ürünü olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda geçmişteki hatıralara ve bunları düşlemeye derin bir anlam yükleyen Burke için yenileşme geçmişle olan bağın koparılması anlamına gelmektedir. Kısaca Burke eserinde Fransız Devrimi'ne eleştirel bir perspektiften yaklaşarak muhafazakâr ideolojinin temel dinamiklerini teşkil eden karşı devrim aforizması üzerinden kendini inşa etmektedir.

İngiliz muhafazakârlığının temel tezleri Burke'nin düşünce dünyasından beslenmektedir. Bundan dolayı Burke'un değişime karşı ve var olanı muhafaza etmekten yana olduğunu söylemek eksik bir yorum olacaktır. Çünkü İngiliz toplum yapısını derinden etkileyen birçok gelişmenin varlığına şahitlik etmiş olan Burke, statükocu bir düşünceye sahip değildir. Ona göre değişim tedrici olursa makul karşılanır. Bir diğer ifadeyle tarihi tecrübeden, geleneksel kodlardan ve geçmişteki birikimlerden bağımsız olarak ortaya çıkan Fransız Devrimi gibi toplumu tepeden inme bir anlayışla idare etmeye çalışmak, tedrici değişimin ruhuna aykırıdır. Bu sebeple eğer bir değişim olacaksa aşama aşama gerçekleşmelidir (Burke, 2019: 110-115).

Aydınlanma Çağı ile meydana gelen felsefî kopuş, Sanayi Devrimi sonrası yaşanan baş döndürücü gelişmelere paralel ortaya çıkan sosyolojik kopuş ve Fransız Devrimi sonrası gelişen siyasi kopuş muhafazakâr ideolojinin özündeki felsefeyi teşkil etmektedir. Bu bağlamda muhafazakâr ideolojiye dair kesin bir tanımın olmaması yaşanan bu gelişmelerin farklı farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Fakat Yayla'ya (2005: 134) göre ise:

“Muhafazakârlık, modern zamanlarda ortaya çıkan, bireyin kendini gerçekleştirmesinin araçları olduğuna inandığı aile ve din gibi sosyal kurumların korunması duyarlılığından hareket eden, devlete ve siyasete bu doğrultuda sınırlı bir yol biçen bir düşünce geleneği, bir siyasi ideoloji ve felsefi ve edebî bir akım.”

Muhafazakârlığın yukarıdaki tanımına göre, aile, din ve devlet gibi kurumlara yaptığı vurgu oldukça önemli bir yer işgal etmektedir. Bu bağlamda muhafazakâr düşünceyi anlamının yolu bu kurumlara yüklediği anlamı çözümlemekten geçmektedir. Kısaca muhafazakârlık felsefi, sosyal ve siyasi bir düşünce tarzını ifade etmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, muhafazakâr ideolojiyi etkileyen en önemli argüman Aydınlanma aklının ortaya çıkardığı felsefi bir kopuşun meydana getirdiği düşünce sistematiğidir. Avrupa başta olmak üzere zamanla tüm dünyayı etkisi altına alan Aydınlanma aklı, muhafazakârlık ideolojisinin siyasi ve sosyal tezlerinin olgunlaşması noktasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Muhafazakâr ideoloji, kendisini kurarken, Aydınlanmanın insan aklına yaptığı vurgu karşılığını temel almıştır. Bireylerin her şeyi bilmeye ve anlamaya muktedir olduğunu savunan Aydınlanma aklı muhafazakâr ideolojinin insan aklına yüklediği anlamla uyuşmamaktadır. Çünkü Aydınlanma ile birlikte Kartezyen felsefenin doğurduğu “Akıl Çağı” insana bazı şeylerin aklın ötesinde olduğunu gösterme gerçeğinden oldukça uzak bir konumdadır. Bu sebeple muhafazakâr felsefe aklın bu işlevine karşı çıkmıştır (Özipek, 2017b: 27-40).

Muhafazakârlık, bu aklın inşa etmeye çalıştığı siyasal, sosyal ve felsefi sistemi ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Aydınlanmanın meydana getirdiği bu aklın karşısında konumlanarak muhafazakâr aklı inşa etmeyi istemektedir. Çünkü muhafazakâr ideolojiye göre Aydınlanma aklı dini ve metafizik kurumları küçük düşüren bir felsefe ile hareket etmektedir. Oysa muhafazakârlığın dine yüklediği anlam oldukça önemlidir. Ayrıca muhafazakâr düşünce nasıl mükemmel olan bir insanın olmayacağını savunuyorsa mükemmel olan bir aklın da olmayacağını savunmaktadır. Bu sebeple muhafazakârlık, Aydınlanma aklının sadece kibirliliği ön plana çıkardığını ve insan aklının sınırlılığını göz ardı ettiğini ileri sürer. Muhafazakâr akıl bu yönüyle Aydınlanma aklından farklılaşmaktadır (Özipek, 2017b: 42-49).

Muhafazakârlığın inşa etmeye çalıştığı toplum yapısı, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi sonrası Avrupa’da ortaya çıkan Kartezyen aklın savunduğu bireyci ve her şeyi anlamaya muktedir insan aklının bir eleştirisi olarak gelişmektedir. Yani

muhafazakârlığın toplum yapısı da Aydınlanma aklına muhalif görüşlerden beslenerek olgunlaşmaktadır. İnsanın doğası itibariyle eksikliklerle var olduğu gerçeği üzerinden bireysel insanla hareket etmek yerine toplumla hareket etmeyi daha doğru bulur muhafazakâr ideoloji. Bu bağlamda muhafazakârlık, toplumu oluşturan her bir bireyin karşılıklı ilişki içinde olduğunu ve bu ilişkinin dinamik bir toplumu meydana getirdiğini savunmaktadır. Meydana gelen bu toplumun bireyleri aslında amaçlı bir birliktelik için bir aradadır. Muhafazakâr düşünce, bu amaçlı birlikteliğin düzenini tesis eden otoriteye yani devlete ise oldukça güçlü bir anlam yüklemektedir (Özipek, 2017b: 73-83). Ama muhafazakâr düşünce, toplumun dokusunu bozacak ve tepeden bir dayatma ile sosyal yapıda tahribata neden olacak devlet müdahalesini sakıncalı olarak ifade etmektedir (Özipek, 2017: 76).

Ayrıca muhafazakârlık, 19. yüzyılın egemen ideolojilerinden liberalizm hakkında yükselen tartışmaların bir ürünü olarak ortaya çıkması açısından liberal ideolojinin bir tür alternatifi olarak görülmektedir. Birçok benzerliği içinde barındıran bu iki ideoloji arasındaki temel fark, insan doğasına yükledikleri anlamdan kaynaklanan toplum felsefeleridir. Muhafazakârlık, liberal düşünce tarzının aksine insanın doğası gereği iyi ve özgür olmadığı anlayışı üzerinden şekillenen sosyal ve politik felsefeyi savunmaktadır. Buna paralel olarak muhafazakâr düşünce geleneği özgürlük, eşitlik, bireycilik ve demokrasi gibi liberal kavramlara karşı çıkmaktadır (Güler, 2015: 120-122). Muhafazakâr ideolojinin toplum tasavvurunu teşkil eden en önemli olgular kurumlar, normlar ve sembollerdir. Özellikle dini kurumlara yüklenen anlam muhafazakâr toplum yapısının mihenk taşıdır. Bu sebeple muhafazakârlar sadece siyasetin ve hukukun belirlediği kurallardan öte dini ve geleneksel kurumların belirlediği kural ve normları kabul etmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse muhafazakâr ideolojinin beslendiği bir diğer kaynak şüphesiz gelenektir (Özipek, 2017b: 84-86).

Son olarak muhafazakâr ideolojinin siyaseti, Fransız Devrimi sonrası şekillenen toplum yapısını reddeden ve tepeden inme terörünü destekleyerek kendi evlatlarını yiyen devrim savunucularına karşı gelişmiştir. Bu bağlamda devim sonrası toplumun rasyonel felsefesini reddeden bir anti rasyonalist siyaset felsefesini savunmaktadır. Yani muhafazakâr siyaset tarzı, sınırsız insan aklını temel alan Aydınlanma bireyinin meydana getirdiği düşünceden ayrılmaktadır. Bu yönüyle muhafazakâr siyaset aslında bireysel özgürlüğün inşa edildiği demokratik ve serbest

bir yönetim pratiği istememektedir. Ayrıca muhafazakâr siyaseti belirleyen en önemli olgu hiç şüphesiz siyasal otoriteye yüklenen anlamda saklıdır. Çünkü muhafazakâr ideolojinin devlete yüklediği anlam paternal bir düşüncenin izdüşümü şeklindedir. Bu sebeple “baba” figüründe somutlaştırılan devlet, muhafazakâr siyasetin merkezinde yer almaktadır (Özipek, 2017b: 123-135).

Muhafazakâr ideolojinin benimsediği siyaset tarzını kavrayabilmek için onun bireye, topluma ve otoriteye karşı tavrını ele almak gerekmektedir. Yukarıda bu olgulara yaklaşımı irdelenmişti. Bu çerçevede muhafazakârlığın siyaset felsefesini çözümleme noktasında Özipek’in (2017: 92-93) şu sözleri gayet açıklayıcıdır:

“Muhafazakârlara göre insan, mükemmel olmaya, sınırlı bir varlıktır; sınırlı bir akıl kapasitesine sahiptir ve tek başına içinde yaşadığı evrenin ve toplumun gizini çözebilecek bir bilgiye sahip olma kapasitesinde değildir. Dünya tek başına bir insan aklının ihata edebileceğinden daha karmaşıktır... Doğası veya yaratılışı gereği sınırlı bir varlık olarak bireysel insan, ancak bir toplum içinde gerçek anlamını bulabilir. Toplum ve onu oluşturan değer ve kurumlar ise, tek bir bireyin bilinçli dizaynının ürünü olmayıp, büyük ölçüde kendiliğinden bir süreç içinde oluşmuştur ve onlarda beşeri tecrübenin ürünü olan bir “bilgelik vardır. Birey, ancak aile, din gibi kurum ve değerlerle ilişkisi ölçüsünde anlam kazanır.”

Bazı kavramların yeni fenomenlerle tanımlanmaya çalışılması ve önüne “neo” veya “yeni” gibi ifadelerin eklenmesi ile türetilen farklı ideolojiler aslında yeni olmaktan öte eskinin bir takipçisi olarak kendini dönüştürmeyi başaran yeni paradigmalardır. Aynı şekilde neo-muhafazakar ideoloji bu tanımlamadan doğan yeni bir paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır. 18. ve 19. yüzyıldan beri var olan muhafazakâr ideoloji 1970’li yılların sonlarından itibaren önemli bir zihniyet dönüşümüne neden olan farklı bir ideolojik perspektifle kendini yenilemiştir. Bu yönüyle neo-muhafazakâr ideolojinin neo-liberalizm ile bazı ortak değerleri savunması, klasik muhafazakârlıktan ayrılan en çarpıcı özelliğini ifade etmektedir. Bir başka deyişle neo-muhafazakârlık, liberal/kapitalist ideolojinin artan problemlerini çözmeye yönelik bir tür toplum öğretisi olarak ifade edilmektedir. Yani neo-muhafazakâr felsefe liberal politikaların sekteye uğraması ile birlikte ortaya çıkan otorite boşluğunun, yeniden üretilmesini sağlayan reaksiyoner bir ideoloji olarak tanımlanmaktadır. Kısaca yeni olan ideolojik açıdan farklı bir muhafazakârlık değil, yeni olan muhafazakârlığın farklı ideolojik veçheler ile liberal öğretiye eklemlenmesidir (Dubiel, 2017: 7-14).

Klasik muhafazakârlıktan önemli izler taşıyan neo-muhafazakâr ideoloji, özellikle Burke'nin temel muhafazakârlık felsefesinden farklı olarak bazı liberal öğelere sahip ama bireycilik, özgürlük ve demokrasi kavramlarına liberalizmden daha ılımlı bir anlam yükleyen ihtiyatlı bir politik ve ekonomik ideoloji olarak kabul görmektedir. Bu bağlamda neo-muhafazakârlık, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yükselen sosyalist ideolojiye karşı şiddetli nefretinden dolayı liberal öğretinin temel öğelerini içselleştirmeye başlamıştır. Bu yaklaşma ile birlikte klasik muhafazakârlığın birey karşısında toplumu ve otorite karşısında demokratik değerleri savunan anlayışından uzaklaşarak bireysel hürriyetler başta olmak üzere demokratik değerler ve serbest piyasa modelini benimseyen liberal bir perspektife doğru kaymıştır. Ayrıca neo-muhafazakâr ideoloji klasik muhafazakârlığın dini ve geleneksel kurumlara yüklediği anlamdan uzaklaşarak daha seküler bir birey ve toplumun ortaya çıkmasını teşvik etmiştir. Özellikle dini kurumlardan soyutlanan bireyin ideolojik dönüşümü milliyetçi muhafazakâr bir sentez ile sağlamıştır. Bu sentez ile birlikte dine yüklenen anlamın yerini neo-muhafazakâr ideolojide milliyetçilik ideolojisi almıştır. Son olarak 1970'lerin sonunda yükselen Yeni Sağ politikaların politik açıdan otoriter bir hüviyet kazanmasını neo-muhafazakâr ideoloji sağlamıştır (Özipek, 2017b: 164-165).

ABD ve İngiltere başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde büyüyen Yeni Sağ ideolojinin en önemli ideolojik bileşenlerinden biri de şüphesiz neo-muhafazakârlıktır. Fakat muhafazakâr fikirler hiçbir dönem tam anlamıyla Amerikan toplumunda kök salmadı. Bunun en temel sebebi, tarihi birikiminden kaynaklı kapitalist ekonominin itici gücü olmasıdır. Bu sebeple neo-muhafazakârlık ABD'de muhafazakâr liberalizm olarak görülmüştür. Oysa İngiltere'nin muhafazakâr toplum yapısı ve devlet geleneğinin inşa ettiği muhafazakâr kurumlar her dönem yerini korumuştur. Bunlara bakarak neo-muhafazakâr ideolojinin Avrupa'ya ait bir ideoloji olduğunu ve Avrupa tarihinden izler taşıdığını söylemek daha doğru olacaktır. Fakat Reagan iktidarının öncülüğünü yaptığı Yeni Sağ politikaların ABD yönetimine yansımalarında neo-muhafazakâr ideolojiden izler bulmak mümkündür (Beneton, 1991: 85-87).

Kapitalizmin yeniden üretimin sürdürülebilirliği noktasında tüm insani değerleri ve toplumsal kurumları yok eden tüketim kültürüne koordinatlanması liberal/kapitalist ekonominin geleceği konusunda ciddi endişeler meydana

getirmektedir. Bu sebeple 1970’lerde kapitalist birikim stratejisinin yaşadığı ekonomik ve politik krizi aşmanın aracı neo-liberal ekonomi politikaları ile otoriter hükümet programlarını içeren neo-muhafazakârlığın birbirine eklemlenmesi sonucu Yeni Sağ düşünce olarak görülmüştür. Yeni Sağ düşüncenin kapitalizm krizini aşmadaki başarısı neo-liberalizmle neo-muhafazakârlığı büyük ölçüde lehimlemesidir. Ortaya çıkan bu liberal muhafazakâr ideolojinin temel tezi, modern liberal toplumların gelenekten ve kültürden kopuk toplumlar olmamaları gerektiğini şayet olursa yozlaşp çökecekleri endişesini savunmaktadır. Ayrıca liberalizmin ideolojik koordinatını tayin eden bireycilik, özgürlük ve ilerleme gibi temel kavramların ancak toplumun bazı geleneksel ve kültürel değerlerinin korunması ile mümkün olacağını dile getirmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse liberalizmin varlığı muhafazakâr bazı değerlerin varlığına, muhafazakârlığın varlığı da liberal bazı değerlerin varlığına bağlıdır. Mesela neo-muhafazakâr düşünce devletin sosyal alandaki işlevlerinin sınırlanması gerektiğini savunurken liberalizmin minimal devlet ilkesinden yararlanmaktadır. Aynı şekilde neo-liberal ideoloji de toplumsal meşruiyetini güçlendirmek için neo-muhafazakâr ideolojinin otorite olgusundan yararlanmaktadır (Bora, 2018: 69).

Son olarak 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan neo-muhafazakâr ideoloji klasik muhafazakârlıktan farklı bir yol izleyerek ideolojik konumunun merkezine liberal öğretiyi yerleştirmiştir. Neo-muhafazakârlığın bu başarısı uzun yıllar devam eden Yeni Sağ düşüncenin politik ve ekonomik yansımalarında kendini göstermektedir. Ayrıca kazanılan başarılar sadece ekonomik ya da politik değil, aynı zamanda kültürel ve entelektüel bir başarı olarak da görülmektedir. Özellikle topluma, bireye, devlete ve geleneksel kurumlara karşı bakış açısında neo-liberal ideolojinin temel dinamiklerini barındıran neo-muhafazakârlık, entelektüel açıdan kayda değer bir mesafe kaydetmiştir (Güler, 2015: 152).

3.2.3. Neo-liberalizm ve Neo-muhafazakârlık Arasındaki Temel Çelişkiler

Yeni Sağ düşüncenin en önemli yönü, neo-liberalizm ve neo-muhafazakârlık gibi iki farklı ideolojinin temel tezlerini birbirine eklemlenerek çağın egemen ideolojisi olmayı başarmasıdır. Bu yönüyle Yeni Sağ felsefe bu iki ideolojinin temel çelişkileri üzerinden yükselmektedir. 1980’lerin başında gerek ABD ve İngiltere gibi kapitalist ülkelerde gerekse de geç kapitalistleşen Türkiye gibi gelişmekte olan

ülkelerde hakim olan Yeni Sağ söylemi meydana getiren bu ideolojik bileşenlerin farklarını ve benzerliklerini ortaya koymak konunun bütünlüğü açısından oldukça önemlidir.

Tablo 3
Neo-liberalizm ile Neo-muhafazakârlığın Eklemlenmesi

NEO-LİBERALİZM	NEO-MUHAFAZAKÂRLIK
1. En az hükümet	1. Güçlü hükümet
2. Bırakınız yapsınlar	2. Toplumsal otorite
3. Serbest piyasa toplumu	3. Disiplinli toplum
4. Seçme Özgürlüğü	4. Hiyerarşi ve itaat
5. Birey	5. Ulus

Kaynak: (Baltacı, 2004: 364).

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere neo-liberalizm ile neo-muhafazakâr ideolojiyi özgün bir şekilde birbirine eklemlemek oldukça zordur. Çünkü iki ideolojiyi de oluşturan temel öğeler birbiriyle çelişmektedir. Oysa Yeni Sağ politikalar bu çelişkileri içinde barındıran yeni bir ideoloji olarak çağımızın en güçlü politik düşüncesi olarak görülmektedir. Bu politikalar bir yandan birey, özgürlük, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet gibi neo-liberal kavramlar üzerinden yükselirken, öte yandan güçlü devlet, otorite, hiyerarşi, itaatkâr toplum ve milliyetçilik gibi neo-muhafazakâr değerler üzerinden yükselmektedir. Aslında bütün bu öğeler özünde çelişkili tanımlamaları barındırmaktadır. Ama Yeni Sağın en önemli başarısı bu çelişkileri aynı potada eritebilmesidir (Belsey, 1994: 4). Yani 1980'lerin başında ABD ve İngiltere'de iktidara gelen partilerin programlarını oluşturan Yeni Sağ düşünce bir tür liberalizm ve muhafazakârlık sentezi ideoloji olarak dünya gündemine oturmuştur. Aslında hem liberalizme dair hem de muhafazakârlığa dair emareler bulunduran Yeni Sağ düşünce bir tür hegemonya projesi olarak rıza devşirmektedir. Neo-liberalizm ile neo-muhafazakârlığı iç içe geçiren bu sentezin rıza kaynağı şüphesiz toplumsal ve politik bir güç olarak neo-liberal ekonomiyi güçlü kılan neo-muhafazakâr ideolojinin temel öğeleridir (Özkazanç, 1997: 31).

Ayrıca hukuk ve düzen kavramları Yeni Sağın ideolojik bileşenlerini meydana getiren önemli olgulardır. Bu sebeple neo-liberaller serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak için kuvvetli bir hukuk sisteminin “olmazsa olmaz” olduğunu savunurlar ve bunu gerçekleştirmek için otoriter önlemler alınmasını ve güçlü bir hükümet etme mantığının var olması gerektiğini söylerler. Kapitalizmin serbest piyasa düzeninin doğallığından ve hiçbir müdahaleye gerek olmaksızın kendiliğinden oluşmasını ifade eden düzen kavramı ise bir diğer önemli olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Neo-liberallerin doğal piyasa işleyişinin varlığına inanmalarının aksine neo-muhafazakârlar piyasa doğallığına pek inanmazlar. Bu yönüyle neo-muhafazakârlar, düzenin bir otorite tarafından tavandan tabana doğru dayatılmasını öngören bir pratikle oluşabileceğini ifade etmektedir. Bütün bunlara paralel olarak neo-liberalizm ile neo-muhafazakâr ideolojinin iç içe geçen ideolojiler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Baltacı, 2004: 365).

Neo-liberalizmin sınırlı devlet müdahalesi fikri ile birlikte ortaya çıkan boşluğu sivil toplumun doldurması ve Sivil Toplum Kuruluşları aracılığıyla yönetimde karar alma sürecine bireyin dahil edildiği toplumsal bir yapı oluşturma çabası devletin ve toplumun dönüştürülmesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü devletin çekildiği alanı STK’ların doldurması ile birlikte demokrasi kavramı başta olmak üzere birçok kavram bireyle birlikte dönüşüme uğramıştır. Bu sebeple neo-liberalizmin STK’lar lehine birçok gelişmeyi beraberinde getirdiğini söylemenin aksine halkın egemenliğini olumsuz etkileyen birçok gelişmeyi beraberinde getirdiğini söylemek daha doğru olacaktır. Çünkü liberalizmin sınırsız birey özgürlüğü ve siyasal katılım düşüncesi karşısında sınırlı bireyi ve otoriter yönetimi savunan muhafazakâr düşünceden de etkilenen Yeni Sağ ideoloji STK konusunda tamamen neo-liberal bir ideoloji ile hareket edememektedir (İnanç & Demiray, 2004: 170-171).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YENİ SAĞIN YÜKSELİŞİ VE ANAP’LI YILLAR

4.1. 12 Eylül 1980 Öncesi Yaşanan Gelişmeler

Yeni Sağ politikaların bir çeşit dönüşüm aracı olarak ifade edildiği 1980 sonrası neo-liberal dönemi anlamak için şüphesiz 12 Eylül 1980 darbesi öncesi yaşanan gelişmeleri incelemek gerekmektedir. Çünkü 12 Eylül öncesi yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal problemlerin bir anda bıçak gibi kesilmesi ve daha sonraları görece istikrarlı bir sürecin başlaması bir dizi soruyu da beraberinde getirmektedir. Özellikle 1970’li yılların son çeyreğinde derinleşen ekonomik krizin darbe öncesi meydana gelen 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları ile başka bir yöne evrilmesi ve derinleşen ekonomik krizin içinden çıkmak için ekonomik ve finansal liberalleşmeyi öngören bir dizi regülasyonların yürürlüğe girmesi yaşanan sürecin bir darbe olmaktan öte daha farklı bir boyutunu göstermektedir. Bu bağlamda gerek darbeyi hazırlayan 12 Eylül öncesi yaşanan toplumsal huzursuzluklar gerekse de ekonomik problemler 12 Eylül’e giden sürecin kilometre taşları niteliğindedir. Yani devletin toplumsal dönüşüm sürecinin öznesi konumunda olduğu 12 Eylül 1980 sonrası Türk siyasetinde şahit olunan gelişmeler, yeni anayasa sürecinin teşekkülü ve Yeni Sağ politikalar ile çözülmeye zorlanan emek gücünün üzerindeki baskı bu dönemi anlamanın temel dinamikleridir.

4.1.1. İktidar ve Yönetim Krizi

İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra yaşanan siyasi krizin neticesinde 1909 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin Sultan Abdülhamid yönetimine karşı gerçekleştirdiği devrim, Türk darbe geleneğinin mihenk taşıdır. Bu gelenek üzerine kurulan cumhuriyet yönetimi kısa bir aradan sonra 27 Mayıs 1960 ihtilali ile karşı karşıya kalmıştır. Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu 1950-1960 yılları Türkiye’nin demokrasi tarihi açısından oldukça önemli bir dönem olarak ifade edilmekle birlikte demokrasinin tekrar sekteye uğradığı 27 Mayıs ihtilali gerek Türk darbe tarihi açısından gerekse de Türk demokrasi tarihi açısından büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda 27 Mayıs rejimi sonrası oluşturulan yeni anayasa ile birlikte yönetimin sivillere devredildiği 1960’lı yılların başları Türk demokrasisinin yeniden rayna oturması noktasında yeni bir dönemi ifade etmektedir. Özellikle 1961 Anayasası’nın

sosyal haklar başta olmak üzere çoğulcu bir yapıya sahip yönetim anlayışı, fazla özgürlükçü bir anayasa olarak düşünülerek 1971 muhtırasıyla tekrar sekteye uğramıştır. 1970’li yılların başlarında yaşanan bazı anayasa değişiklikleri ile yürütme güçlendirilerek daha merkeziyetçi bir devlet yönetimi inşa edilmeye çalışılmıştır.

TSK ve sağ siyaset içindeki bazı çevreler tarafından 12 Mart 1971 muhtırasına giden sürecin en önemli nedeni şüphesiz 1961 Anayasası’nın yaratmış olduğu özgürlükçü sosyal ve siyasal yapının Türk demokrasisine bir beden büyük gelmesi olarak görülmüştür. Çünkü özgür sendika kurma hakkı başta olmak üzere grev hakkı ve toplu sözleşme hakkı gibi işçinin çalışma yaşamını olumlu yönde etkileyen bir dizi hürriyetin bu dönemde gelişme göstermesi bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle yükselen sol hareketlerin artan etkisi ile birlikte toplumsal huzursuzluğun meydana gelmesinin ve bu dönemde yaşanan siyasi krizlerin nedenini 1961 Anayasası’nın özgürlükçü ruhunda aranmıştır. Bu sebeple insanın insan tarafından sömürülmesine karşı çıkan teziyle yükselen sosyalist harekete 12 Mart 1971’de bir ayar verilmiştir. Bu ayar ile birlikte sola vurulan darbe 1970’li yılların sonuna doğru artan sokak çatışmaları, ekonomik istikrarsızlık, hükümet krizleri ve sosyal huzursuzluklarla beraber 12 Eylül’e giden yolun kilometre taşlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda 12 Eylül rejimin kurduğu ekonomik, politik ve sosyal hegemonyayı anlamanın yolu darbe öncesi Türk siyasal hayatında meydana gelen gelişmeleri 12 Eylül çerçevesinde düşünmekten geçmektedir.

Ayrıca 1970’li yıllar boyunca Türk siyasal yaşamını derinden etkileyen bir dizi gelişmenin meydana gelmesi nihayetinde 12 Eylül 1980 darbesi ile sonuçlanan bir senaryoyu ortaya çıkarmıştır. 12 Eylülden önce 1970’li yılların başlarında yaşanan toplumsal huzursuzluk ve ekonomik problemler başta olmak üzere meydana gelen gelişmeler Türk siyasal hayatını derinden etkileyen 12 Mart 1971 Muhtırasının yayınlanmasına sebep olmuştur. 12 Mart Askeri 1971 Muhtırası, solun yükselen öğrenci hareketlerinin sorunlarını çözmeye yönelik olarak başlayan mücadelesinin giderek siyasal bir kimlik kazanması ve bunun karşısında AP’nin solu baskılamak ve yükselen gücünü pasifize etmek için bir dizi politikalar uygulamak yerine dindar, muhafazakâr ve liberal çevreleri destekleyerek kutuplaşmayı şiddetlendirmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Sonuç olarak şiddet olaylarının ve kutuplaşan grupların artan etkisi karşısında TSK’nin bir bildiri yayınlayarak hükümet başta olmak üzere

muhalafet ve diğer grupları uyarması ile sonuçlanan 12 Mart 1971 olayı 12 Eylül'e giden sürecin aslında ayak sesleri olarak ifade edilmektedir (Kongar, 2007: 172-174).

12 Mart'tan 12 Eylül'e giden süreçte yükselen silahlı mücadele, sıkıyönetim ve sol gruplara karşı gerçekleştirilen operasyonlar şiddetin dozunu arttırmaktadır. Ayrıca 12 Mart sonrası kurulan Nihat Erim hükümeti darbenin gölgesinde kalan bir hükümet olarak artan şiddet olaylarını körükleyen bir dizi gelişmeye imza atmıştır. Daha sonra ise sermaye çevreleri tarafından iyi tanınan Naim Talu'nun kısa süreli iktidarı 1973 Ekim'inde yapılan seçimle son bularak 12 Mart düzeninin bir anlamda sona ermesine neden olmuştur. Siyasetinde yavaş yavaş rayına oturmaya başladığı 1973 yılındaki seçimlerin sonunda yüz güne yakın bir süredir kurulamayan hükümet, siyasi istikrarsızlığın başladığı bir dönem olarak ifade edilmektedir. Yaşanan hükümet bunalımından sonra CHP-MSP koalisyonu 7 Şubat 1974 günü güvenoyu alarak kriz aşılmıştır. Aslında 1970'li yıllar tüm partilerin birbirini kolladığı ve siyasi dansların ülke menfaati dışındaki bütün dinamikleri harekete geçirmesine dönük gerçekleşen politik pazarlıklar dönemi olarak Türk siyasal hayatında yerini almaktadır (Çavdar, 2019: 191-242). Yaklaşık olarak iki yüz gün süren CHP-MSP koalisyonu günlerinde Kıbrıs Barış Harekati'nin gerçekleşmesi ve Nihat Erim hükümeti döneminde ABD tarafından Türkiye'ye konulan haşhaş ekim yasağının kaldırılması Türk dış politikası açısından oldukça önemli bir yer işgal etmektedir. Çünkü hükümet bunalımlarının yoğun yaşandığı bu günlerde dış politikaya yönelik bazı adımların atılması kayda değer gelişmelerdir.

Uzun süren hükümet krizi sonrası sağ partilerin kendi aralarında "Milliyetçi Cephe" diye ifade ettikleri sağ koalisyonlar dönemi başlamıştır. AP-MSP-CGP-MHP'den oluşan Birinci Milliyetçi Cephe hükümeti uzun müzakereler sonunda 1975'te kurulmuştur. Bu hükümetin içinde en dikkat çekici husus MHP'nin üç milletvekili olmasına rağmen üç bakanlık alabilmesi olmuştur. Bunun üzerine Türkeş'in ideolojisi devletin bürokratik ideolojisini oluşturmaktadır tarzında yorumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha sonraları artan çatışma ortamının doğurduğu toplumsal huzursuzluk sağ-sol çatışması diye kategorize edilen bir kaotik ortamın meydana gelmesine neden olmuştur. Özellikle Milliyetçi Cephe hükümetinin mimarı olarak ifade edilen Demirel'in "*bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz*" (Güner, 2003: 42) şeklindeki açıklaması kutuplaşan toplumun temel dinamikleri ile oynamak olarak yorumlanmıştır. Daha sonra ise "... *komünizm ile mücadelemiz devam*

edecektir. Gerekirse bu mücadelede şehitlik mertebesine ulaşırız. Bozguncuları behemehâl bozguna uğratacağız.” (Güner, 2003: 48) şeklindeki açıklaması öfke ikliminin daha da derinleşmesine ve silahlı eylemlerin şiddetinin artmasına neden olmuştur. Bütün bu yaşananların yanında işçi sendikalarının protesto gösterileri sosyal huzursuzluğun çatışma sahası haline gelmesine neden olmuştur. Özellikle 1977 yılının 1 Mayıs’ında yaşanan olayların neticesinde artan kaos ve ekonomik darboğazın gölgesinde Türkiye erken seçime gitme kararı almıştır (Çavdar, 2019: 242-246).

1977’de gerçekleşen erken seçim ile birlikte birinci parti çıkan CHP tek başına hükümet kurma çoğunluğunu sağlayamadığı için Ecevit’in azınlık hükümeti kurulmuştur. O yıllarda henüz güvenoyu alamayan Ecevit’in siyasi meşruiyeti Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel tarafından sürekli sorgulanmıştır. Nihayetinde Ecevit’in azınlık hükümeti meclisten güvenoyu alamadığı için Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk hükümeti kurma görevini Demirel’e vermiştir. Demirel’in koalisyon ziyaretleri sonunda AP-MSP-MHP ortaklığıyla İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti 21 Temmuz 1977’de kurulmuştur. Fakat Demirel’in bu hükümeti kurmakta zorlanması ve koalisyon ortağı MSP’nin bir takım tavizler elde etmesi İkinci Milliyetçi Cephe hükümetinin uzun soluklu olamayacağına işaret etmekteydi. Buna paralel olarak sokak hareketlerinin hız kesmeden devam ettiği bu yıllarda öğrenci gençliğine yönelik artan şiddet olayları ve derinleşen ideolojik bloklar bu hükümetin de sonunu hazırlamıştır (Aydın & Taşkın, 2016: 284-286). Daha sonra AP hükümetinin çözülemeye başlaması ile birlikte partiden ayrılan milletvekilleri ile beraber Güneş Motel’de yapılan pazarlıklar sonucu kurulan 3. Ecevit Hükümeti 1978 yılının Ocak ayında başladığı görevini 1979 yılı Kasım ayına kadar devam ettirebilmiştir (Ayan, 2007: 6).

12 Eylül’e doğru yaklaşırken birçok ekonomik, siyasal ve toplumsal problem etkisini daha fazla hissettirmiş ve artan hükümet krizi 1979’un Kasım ayında yapılan seçimlerle kısa bir süreliğine de olsa kesintiye uğramıştır. MHP ve MSP’nin dışarıdan desteklediği Demirel’in azınlık hükümeti bütün bu yaşananlarının sonunda göreve başlamıştır. 12 Eylül müdahalesi ile son bulacak olan AP azınlık hükümeti geçen bu kısa sürede IMF tarafından sunulan istikrar programını 24 Ocak 1980 günü yürürlüğe koyarak gelecek döneme dair çok önemli bir adım atmıştır. Bu bağlamda 12 Eylül öncesinde alınan bu kararları şüphesiz uygulama imkânı darbe sonrası kurulan askeri yönetim altındaki sivil bürokratlara verilmiştir (Sabuncu, 1998: 133). Türk siyasal hayatı literatürüne 24 Ocak Kararları olarak giren bu istikrar programının mimarı

Başbakanlık Müsteşarı ve DPT Müsteşar vekili Turgut Özal'dır. Bu bağlamda 24 Ocak Kararları sonrası Türk ekonomisinin dümeninde liberal düşünceye sahip Turgut Özal ve darbe sonrası MGK'dan onay alarak Türk siyasetine gözlerini açan ANAP iktidarı olacaktır (Ayan, 2007: 7).

Sonuç olarak Türk siyasal hayatının tarihsel süreç içerisinde pek çok tecrübe ve anti demokratik pratikler ile karşı karşıya kaldığı gerçeğini ifade etmek gerekmektedir. Yaşanan onca tecrübe ve problemler meseleler gerek Türk siyasetinde gerekse de Türk ekonomi yapısında derin sosyal çözümlerin pratik alanına dönüşmüştür. Bu bağlamdan 12 Mart 1971 muhtırasıyla hizaya çekilmek istenen dinamikleri ve öncesinde yaşanan krizleri anlamak için 27 Mayıs 1960 ihtilali sonrası teşekkül eden siyasal, ekonomik ve sosyal yapılarda meydana gelen dönüşümleri irdelenmek gerekmektedir. Aynı şekilde Turgut Özal liderliğinde iktidara taşınan neo-liberal siyaseti, ekonomiyi ve toplumu anlamak 12 Eylül 1980 öncesi ve askeri yönetim altında geçen yaklaşık üç yılı anlamaya benzemektedir.

4.1.2. Sermaye Birikim Stratejisi Krizi

Osmanlı İmparatorluğu'nun en uzun yüzyılı olarak tarif edilen 19. asır, sanayi inkılabı, coğrafi keşifler ve modernizasyon süreçlerine ayak uyduramayıp siyasi çalkantıların yaşandığı ve akabinde ekonomik darboğazın içine sürüklenen bir devlet yapısına şahitlik etmiştir. İlerleyen süreçte yeni kurulan ulus-devlet modeli de iktisadi sorunlarla başa çıkmada kalıcı bir çözüm sağlayamamıştır. Nihayetinde İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve savaş sonunda oluşan yeni bloklar çiçeği burnunda ulus-devletin iktisadi yapısını da derinden etkilemiştir. Bu aşamada savaşın galiplerinden biri olan SSCB'nin yayılmasını ve etkinliğini arttırmasını engellemek için ABD kendi bloğunu güçlendirmeyi hedeflerken Türkiye'yi de yanında görmek istemiştir. Çünkü ABD bu amacıyla, sayıları giderek artan az gelişmiş ülkelerin kontrolünü iktisadi bloklar oluşturarak elinde tutmaya çalışmaktadır. Bu noktada da artan ekonomik gerilemeyle birlikte yoğunlaşan siyasal baskılar Türkiye'de yeni iktisadi dönüşümün gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yani ABD merkezli batı tarzı liberal iktisat politikalarının temeli 1946 yılında siyaset sahnesine çıkan DP'nin parti programına tam anlamıyla uyduğu için Türk iktisat tarihi liberal ekonomi politikaları ile bu dönemde tanışmıştır. Özellikle savaş sonrası mal darlığından yararlanarak yeni oluşan tüccar ve toprak sahibi büyük çiftçi kökenli milli burjuvazi tanzim edilen küresel sistemin bir parçası olarak yerini almıştır. Demokrat Parti sonrası Türk iktisat yapısı

planlı ekonomi modelini benimsemesine rağmen adım adım küresel kapitalist sisteme dahil olmayı hedeflemiştir. Bu hedef aslında Türk ekonomisi için bir dönüm noktasını ifade etmektedir.

DP'nin siyaset sahnesine çıktığı yılların ve iktidar olma döneminin iktisadi bakımdan bir dönüm noktası olarak tarif edilmesindeki göze çarpan özellik; uzun yıllar kesintisiz olarak devam eden kapalı, devletçi, korumacı ve dış dengeye entegre içe dönük ekonomi politikalarının yavaş yavaş gevşetildiği; ithalatın liberalizasyonu ile serbestliğin önemli manada arttırıldığı ve dış yardım, kredi ve uluslararası sermaye fonlarının desteğinin ciddi manada yükseldiği ve buna bağlı olarak yatırımların hız kazandığı bir dönem olmasında yatmaktadır. Ayrıca bu gelişmelerin en büyük katkısı kronikleşen dış açık üzerinde olmuştur (Boratav, 2019: 104). Bu yönüyle DP iktidarı ile başlayan liberalizasyon süreci Türkiye iktisat tarihi açısından ilerleyen süreçlerde de bir kurtarıcı olarak görülmesinden dolayı sürdürülebilir bir ekonomik model niteliği kazanacaktır. Yani Özalp yılların ekonomi modelini oluşturan liberalizm kavramı DP iktidarının ilk yıllarında küresel sermaye sistemine entegre olma girişiminin ilk denemesi olarak ifade edilmektedir.

Daha sonraki yıllarda kalkınma planları ile iktisadi açıdan kayda değer bir büyüme yakalayan Türkiye, 1960'lı yılların sonuna gelindiğinde 1950'li yıllarda olduğu gibi ekonomik dengeyi bozacak gelişmelere sahne olmuştur. Kamu İktisadi Teşekküllerinin Merkez Bankası'ndan borçlanmasının önüne geçilmesine rağmen; hükümetin nelere mal olacağını düşünmeden bütçeden daha fazla harcama yapması ve harcamaların karşılıksız para basma sonucunda giderilebileceğinin düşünülmesi ülke ekonomisini 1950'li yılları aratacak buhrana doğru sürüklemiştir (Yenal, 2017: 113). Bu yönüyle Türkiye'de yaşanan iktisadi problemlerin nedeni dış etkilere daha çok hükümetlerin kısa dönemli iktidar kaygısı için almış olduğu popülist kararların sonucunda gerçekleşmiştir.

Demokrat Parti iktidarının ikinci döneminde meydana gelen 1958 Krizi sonrası yürürlüğe giren istikrar kararlarının bir benzeri 1970 yılı Türk ekonomisi için de kaçınılmaz olmuştur. 1970 yılında yaşanan ekonomik krizin en önemli nedenleri; şüphesiz 1969 yılında yapılan seçimlerin finansmanı ve popülist politikalara kurban edilen bütçe açıklarının ciddi manada artması ve toplam arz karşısında yükselen toplam talebin ekonomi üzerinde meydana getirdiği maliyet baskısının iktisadi çözölmeyi derinleştirmesidir. Bütün bunların yanında TCMB'nin ve ticari bankaların

genişlemeci para politikası uygulamalarıyla para arzının yarattığı fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi ve kamu harcamalarının gerek popülist seçim vaatleri gerekse de seçim giderlerini karşılamaya yönelik artması ile birlikte yaşanan gelişmelerdir. Bu sebeple Türk ekonomisi 1970 yılına gelindiğinde yeni bir istikrar kararıyla derinleşen ekonomik bunalımı öteleyerek ilerleyen süreçte daha ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Doğan, 2021: 43).

10 Ağustos 1970 günü yürürlüğe koyulan istikrar kararları ile birlikte daha önce yapılan Türk lirasının devalüe edilmesi, görece daha müdahaleci piyasa modelinin hâkim olduğu iktisat siyasasından farklı olarak ithalatta daha liberal uygulamalara gidilmesi ve IMF gibi küresel finans kuruluşlarından kredi alınması gibi regülasyonlar kabul edilmiştir. Ayrıca 1970 istikrar kararlarını 1946 ve 1958 istikrar kararlarından ayıran en önemli özellik, kamu gelirlerini arttırmak için uygulanan vergi politikalarının daha geniş bir alana yayılması olmuştur. Bu bağlamda IMF'den alınan 950 milyon dolar kredi ve vergi reformu ile birlikte sağlanan kamu gelirleri kısa bir süre devam edecek olan rahatlamayı beraberinde getirecektir (Demircan & Ener, 2003-2004: 93).

Bütün bu yaşanan gelişmeler paralel olarak, 1970'li yılların başında artan koalisyon hükümetlerinin getirdiği istikrarsız yönetim pratikleri, 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası yaşanan ABD ambargosu, dünya genelinde yaşanan işçi hareketlerinin yükselen popülizminin Türkiye'de 68 kuşağı olarak nam kazanması ile 1970 sonrası sağ-sol çatışmasına zemin hazırlayacak şiddet sarmalının ülkeyi kasıp kavurması ve 1974 yılında dünya petrol fiyatlarının bir anda dört katına çıkması ile sonuçlanan petrol krizi 1960 İhtilali ile çekidüzen verilmeye çalışılan Türk iktisadi yapısını yeniden altüst etmiştir. Özellikle 1970'li yılların sonuna doğru artan sağ-sol çatışması ile bozulan toplumsal düzen beraberinde Türk ekonomisini içinden çıkılmaz bir duruma doğru savurmuştur (Aydın & Taşkın, 2016: 251-300).

Böyle bir kriz ortamında kamu harcamalarının kısılması gerektiğini idrak edemeyen hükümet yetkilileri petrol fiyatlarındaki artışa paralel olarak kambiyo kurundaki dalgalanmayı yeterince ayarlayamadı. Kamu harcamaları ile artan para arzı yeniden ekonomide talep baskısını, özellikle ithalatı arttırdı ve ekonomi yeniden cari açık ve artan dış borç çemberine girdi. Ülkenin dış borç toplamı 1973'te 3.3 milyar dolardan 1977'de 11.3 milyar dolara çıktı (Yenal, 2017: 124). Bu bağlamda ithal ikameci politikaların uygulandığı 1960-1980 arası yıllarda planlı ekonomi modelinin

ilk yıllarda sağladığı görece istikrarlı tablo gün geçtikçe olumsuz bir porte çizmeye başlamıştır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere 1963-1983 yıllarını kapsayan ilk dört kalkınma planının sunmuş olduğu hedefleri gerçekleştirmek ilk dönemlerde sağlanmıştır. Fakat gerek 12 Eylül 1980 darbesi öncesi yaşananlar gerekse de 12 Eylül askeri yönetimi altında geçen üç yılın ortaya çıkardığı problemler Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın en başarısız plan olduğu gerçeğini gün yüzüne çıkarmıştır.

Tablo 4

1963-1983 Arası Uygulamaya Giren Planlarda Hedeflenen Ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (Yıllık Ortalama % Değişimi)

	1.PLAN (1963-1967)		2.PLAN (1968-1972)		3.PLAN (1973-1977)		4.PLAN (1979-1983)	
	Hedef	Gerçekleşen	Hedef	Gerçekleşen	Hedef	Gerçekleşen	Hedef	Gerçekleşen
Tarım	4.2	3.0	4.1	1.8	3.7	1.2	5.3	0.3
Sanayi	12.3	10.9	12.0	9.1	7.7	7.3	8.5	2.6
Hizmetler	6.8	7.2	6.3	6.6	7.7	7.3	8.5	2.6
GSYİH(Faktör Fiyatları)	6.9	6.4	6.8	-	7.5	7.1	-	2.2
GSYİH(Piyasa Fiyatları)	-	6.4	-	5.4	8.0	5.9	8.2	2.0
GSMH(Piyasa Fiyatları)	7.0	6.6	7.0	6.3	7.9	5.2	8.0	1.7

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021).

Tabloya bakıldığında hedeflenen GSMH oranlarına en fazla yaklaşan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı olmuştur. Bu bağlamda planlı kalkınma döneminin en başarılı planı şüphesiz budur. Fakat 1970'li yılların son çeyreğinde yaşanan gelişmelere paralel olarak Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hedeflenen herhangi bir iktisadi gelişmeyi gerçekleştirebildiğini söylemek imkansızdır. Aslında bu planın bu kadar başarısız olmasının en büyük nedeni 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin gölgesinde geçen döneme denk gelmesidir. Bu sebeple darbe öncesi yaşanan gelişmeler bozulan siyasal, ekonomik ve sosyal yapının daha da perçinlenerek derin krizler meydana getirmesine sebep olduğu için, TSK'nin 12 Eylül sabahı Türkiye'deki siyasal yönetimi devralması ile sonuçlanmıştır.

4.1.3. Toplumsal Kriz

12 Eylül 1980'in toplumsal yapısına 11 Eylül'den bakacak olursak derinleşen siyasal, sosyal ve ekonomik çöküntünün gittikçe içinden çıkılmaz bir hâl aldığını söyleyebiliriz. Bu dönemin en temel problemi yaşanan asayiş bozukluğunun yarattığı sosyal huzursuzluktur. 1970'li yılların sonuna gelindiğinde adeta bir cinnet hâli tüm toplumu sarmıştır. Thomas Hobbes'un ifadesiyle "herkesin herkesle savaşı" şeklinde tarif edilebilecek bir toplumsal ruh hâli hâkimde ülke üzerinde. Böyle bir ortamda toplumun her bir üyesi can güvenliğinden emin bir şekilde yaşamaktan uzak bir hayat sürmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse 11 Eylül'den Türkiye toplumuna bakmak, tam anlamıyla bir çıkmazın içinde daha derin savrulmalar yaşayan bir sosyal yapıya işaret etmektedir (Köktürk, 2017: 241-242).

1970'li yıllar itibariyle derinleşen iktisadi bunalım ve hükümet krizlerine paralel olarak 70'li yılların sonuna doğru yaşanan şiddet olayları, cinayetler ve faali meçhuller 12 Eylül 1980'e giden sürecin işaret fişeği olmuştur. Aslında yaşanan bazı gelişmeler, bu dönemde meydana gelen toplumsal kaosu 12 Eylül'ü doğurduğunu değil de 12 Eylül için böyle bir toplumsal kaos ortamının yaratıldığını gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda 16 Mart 1978'de İstanbul Üniversitesi'nin Beyazıt kampüsünde öğrencilere yönelik bombalı saldırı sonucu 7 kişinin hayatını kaybetmesi hadisesi şiddetin dozunu gittikçe arttırmaktadır. Bunun üzerinden bir hafta geçtikten sonra Ankara Cumhuriyet Savcısı Doğan Öz'ün silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmesi artan şiddet olaylarına bir yenisini daha eklemiştir. Daha sonraları alevi-sünni çatışması üzerinden toplumsal kargaşayı arttırmak için Malatya'nın bağımsız Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'na yapılan bombalı paket saldırısı sonrası hayatını kaybetmesi toplumsal krizi iyice derinleştirmektedir. Bütün bunların yanında Sivas olayları, Bahçelievler olayı, Maraş olayı ve Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi cinayeti gibi faali meçhuller 12 Eylül 1980 darbesini çağırmıştır (Aydın & Taşkın, 2016: 295-300).

Günümüzden 12 Eylül 1980 darbesine bakılınca, darbe öncesi yaşananların etkisi ve 12 Eylül'ün yarattığı sosyo-politik gelişmeler gerçekten tartışılması gereken bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda aslında darbe öncesi toplumsal fay hatlarının bu kadar kırılmalı bir hâl alması ve günümüze yansımaları şüphesiz askeri rejim altında geçen dönem ve ANAP iktidarı ile başlayan toplumsal transformasyon süreci ile yakından ilişkilidir. Çünkü Sorokin (1997: 13-14) insan ve toplum

konusunda yapmış olduđu bir çalıřmada; toplumun benimsediđi dűřűnceler ve ideolojik dinamiklerin bunalım, kaos ve felaket gűnlerinden sonra bűyűk bir kırılma yařayarak toplumsal ve tarihsel olaylar neticesinde yeni bir siyasal, ekonomik ve toplumsal teoriyi ortaya çıkardıđı űzerinde durmaktadır.

4.2. Ekonomik Yeniden Yapılanma: 24 Ocak Kararları

12 Eylűl 1980 askeri műdahalesi űncesi yařanan řiddet olayları ile Tűrkiye'nin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısı yeniden tanzim edilmeye zorlanmıřtır. Darbe űncesi atılan bazı adımlar Tűrk ekonomisini toparlamaya yűnelik olsa da yařanan iktisadi buhran Tűrk Silahlı Kuvvetleri'nin yűnetimi devralmasına engel teřkil etmemiřtir. Bu sebeple darbe űncesi Demirel Hűkűmeti'nin Bařbakanlık Műsteřarlıđı gűrevinde bulunan Turgut  zal tarihe 24 Ocak Kararları olarak geçecek ekonomik tedbir paketini açıklamıřtır. Bu karar IMF ile yűrűtűlen gűrűřmeler sonucunda varılan mutabakat çerçevesinde ekonomi siyasasının gűndemine oturmuřtur. Aslında 24 Ocak Kararları ve űncesinde açıklanan bazı ekonomik tedbir paketlerinin ortak özelliđi; artan enflasyona bađlı olarak Tűrk lirasının dolar karřısındaki deđer kaybını önlemek olarak tarif edilmiřtir. űnkű Tűrk toplumu 1970'li yılların sonuna dođru gelindiđinde, műbalađalı bir tabirle “yetmiř sente muhtaç” bir konumda iktisadi problemlerle bođuřmaktadır.

Bu bađlamda Tűrk siyasal yařamının 1980 yılına gelindiđinde toplumsal ve iktisadi anlamda bűyűk bir darbođaza sıkıřtıđını sűylemek yanlış olmasa gerektir. Bu noktada 24 Ocak 1980'de alınan ekonomik tedbir kararlarının Tűrk iktisadi yapısını dizayna çalıřarak, Tűrk ekonomisini kűresel finans sistemine entegre etmenin son merhalesi olarak yorumlanması bazı siyaset bilimciler tarafından 12 Eylűl 1980 darbesinin nedenini 24 Ocak Kararlarının uygulanabilmesi için zeminin oluřturulma sűreci olarak deđerlendirilmesine sebebiyet vermiřtir. Bu bađlamda 12 Eylűl sonrası ekonomik ve sosyal yapının rijit dűnűřűmler yařadıđı o yılların en temel argűmanı, 12 Eylűl darbesinin sađladıđı siyasal, iktisadi ve sosyal kořulların neo-liberal dűřűnce geleneđine zemin hazırladıđı gerçeđidir (Ersoy, 2002: 25-26). Ayrıca 24 Ocak Kararlarının mimarı olarak sayılan Turgut  zal, askeri műdahale sonrası kurulan Bűlent Ulusu hűkűmetinin Bařbakan yardımcılıđı makamında yer almıřtır. Hatta ihtilal sonrası kurulan darbe iktidarının 1982'de yűnetimi sivillere devretme giriřimi ile sonuçlanan 1983 seçimlerinde Turgut  zal'ın kurduđu parti Milli Gűvenlik

Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren tarafından veto edilmeyerek seçimlere girmesi ve sonrasında iktidara gelmesinin önü açılmıştır. Son olarak darbeciler tarafından “takunyalı” olarak nitelendirilen Özal’ın 12 Eylül sonrası konsolidasyon sürecinin mimarı sayılarak MGK ile işbirliğini problemsiz bir biçimde sürdürmesi akıllara farklı soruları getirmiştir (Çavdar, 2019: 264).

24 Ocak İstikrar Kararları yürürlüğe girmeden önce bazı Türk sermaye çevreleri tarafından liberalleşme noktasında söylemlerin yüksek sesle dillendirildiği ve özellikle 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik problemlerin en fazla sermaye çevrelerini rahatsız ettiğini söylemek doğru olacaktır. Hatta bu dönemde örgütlü işçi sınıfının artan sendikal hareketleri noktasında sermaye çevrelerinin baskılandığı iddiası bu rahatsızlığın en temel nedeni olarak gösterilmektedir. Buna paralel olarak Keyder’in (1990: 322) ifade ettiği gibi: *“1970 sonlarının siyasi çalkantıları neredeyse iç savaş boyutlarına ulaşınca yatırımlar fiilen durdu, sanayideki kapasite kullanımı yakıt ve diğer temel girdilerdeki darlığa bağlı olarak düştü.”*. Bu durum karşısında sermaye çevreleri toplantılar ve kongreler düzenleyerek serbest piyasa modelinin inşası için bir dizi programlar açıklamıştır (Topal, 2002: 72).

Sermaye çevrelerinin örgütlü işçi sınıfını kontrol altına alma istekleri ve neo-liberal ekonomi modelini inşa etmeye yönelik talepleri 24 Ocak Kararları alınmadan yaklaşık bir yıl önce dile getirilmeye başlanmıştır. Ocak 1979 yılında gerçekleşen TÜSİAD toplantısında Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanı Vehbi Koç Türk ekonomisinin içine düştüğü darboğazdan kurtulabilmesi için dışa açık bir ekonomi modelinin benimsenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: *“Ben yabancı sermaye hayranı değilim. Fakat şunu iddia ederim ki memleketin kalkınmasında, istihdam yaratılmasında, vergi ödemesi ve ülkeye teknoloji getirilmesinde yabancı sermayenin büyük rolü olmuştur. Bundan sonra da olmaya devam edecektir.”* (Topal, 2002: 73).

Bütün bu yaşananlar ve sermaye çevrelerinin artan baskısı sonunda Türk ekonomisi farklı bir modele entegre olmak için 24 Ocak 1980 günü adına Ekonomik İstikrar Kararları denilen programı açıklayarak serbestleşme yolunda ilk adımı programın mimarı Turgut Özal ve liberal çevreler tarafından atmış oldu. Bu bağlamda 24 Ocak İstikrar Kararları şu maddelerden oluşmaktadır (Çavdar, 2019: 258):

- Türk lirası devalüe edilerek döviz karşısından kontrollü dalgalanmaya bırakılarak serbestleşme sağlanmalıdır,
- İthalatın serbestleşmesine yönelik adımlar atılmalı ve ihracata vergi muafiyeti getirerek ve teşvikler sağlanarak ihracat özendirilmelidir,
- Bir tek dövizin değil diğer bütün iktisadi aktörlerin fiyatlarının piyasada serbest bir şekilde arz ve talebe göre belirlenmesi gerektiği kararlaştırılmıştır,
- Özellikle tarıma yönelik ve bazı mallardaki sübvansiyonların kaldırılması öngörülmüştür,
- Faiz oranlarının piyasa koşullarına göre yükseltilmesi ve daha sonra kademeli olarak faiz oranlarının serbest bırakılarak piyasada belirlenmesi amaçlanmıştır,
- Artan bütçe açıklarındaki kamu kesimi harcamalarının kısılması ve KİT açıklarının zamlarla karşılanmaya çalışılması,
- Yabancı sermayenin teşvik edilmesi,
- Üretimde atıl kapasitenin kullanılarak üretim artırılmasının istenmesi,
- Enflasyonun kontrol altına alınarak fiyatlar genel seviyesinin istikrarlı bir şekilde devam etmesini sağlamak
- Her yönüyle neo-liberal piyasa koşullarının ekonomide etkin olmasını sağlamak

Ortodoks içerikli politikalar ile hazırlanmasına rağmen uygulamada heteredoks politikalar içeren 24 Ocak İstikrar Kararları Türk iktisadi modeline başka bir boyut kazandırmıştır. Bunun en açık örneği ithal ikameci sanayi modelinden ihracata yönelik büyüme modeline geçilmesini öngören serbestleşme anlayışıdır. Bu bağlamda 24 Ocak Kararları ile birlikte Türkiye ekonomisi dış ticaret açıklarını ithalata koyduğu kotalarla değil de, ithalat ve ihracatın serbestleşmesi sonucunda ihracata verilen teşviklerin ihracatı arttırarak dış ticaret dengesini sağlayacağını öngörmektedir. Ayrıca bu kararlar ile birlikte Türk ekonomisi “yapısal dönüşüm”, “dışa açılma” ve “ihracata dayalı ekonomik büyüme” kavramları ile neo-liberal ideolojinin en önemli taşıyıcısı konumuna gelmiştir. Bu noktada 24 Ocak Kararlarının mimarı Özal’da neo-liberal iktisadi düzenin gerekliliğini savunmaktadır (Köse, 2010: 47-48). Hatta Özal 1981

tarıhli İkinci İzmir İktisat Kongresinde yaptığı şu konuşmayla müdahaleci, korumacı ve devletçi ekonomi modeline karşı olduğunu ifade etmektedir:

“Ekonomik hayata devletin müdahaleci rolü yerine tanzim ve teşvik edici ve genel olarak muhtelif menfaatleri telif edici ve bu suretle verimi arttırıcı rolü ağırlık kazanmalıdır. Ekonominin tabi kanunları vardır. Bu kanunların dışına çıkarak nehri tersine akıtmaya çalışmayalım. Ekonomide arz-talep sistemi varken fiyat kontrollerine dayanmak karaborsa ve çifte fiyatı doğurmaktır. Para, döviz ve emtia fiyatlarının serbestçe teşekkül edilebildiği bir vasatta ekonomik sistemleri çökerten bu nevi hastalık görülmeyecektir.” (Özal, 1981: 26).

Özal’ın da ifade ettiğı gibi serbest piyasa düzeninin önündeki tüm engellerin kaldırılması gerekmektedir. Bu sayede IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi küresel finans kuruluşlarının egemen ideolojisi olan neo-liberalizm, yeni bir iktisadi anlayışla sermayenin önündeki tüm engelleri kaldırmayı amaçlamaktadır. Bütün bunları özelleştirme ve minimal devlet perspektifiyle devleti ekonomik alandan uzaklaştırmak üzerine konumlandmaktadır. Çünkü neo-liberal iktisadın gelişmesinin önündeki en büyük engel şüphesiz müdahaleci bir devlet faktörünün varlığıdır. Bu noktada 24 Ocak İstikrar Kararları neo-liberal hegemonyanın savunduğı serbest piyasa anlayışını ve minimal devlet olgusunu savunmaktadır. Devlet müdahalesinin asgari seviyeye indiğı bir iktisadi sistemde Türk ekonomisini dışa açmak ve küresel kapitalist sisteme entegre etmek 24 Ocak Kararlarının en önemli vazifedir. Nihayetinde Türk ekonomisi adım adım küresel sermayeye dahil olmakta ve neo-liberal iktisat modelinin en büyük taşıyıcısı olma yolunda ilerlemektedir (Köse, 2010, s. 49).

Özetle belirtmek gerekirse 24 Ocak Kararları ithal ikameci sanayi modelinin yerine ihracata yönelik büyüme anlayışının hakim olduğu, özelleştirme ve serbest piyasayı savunan, devletin görev alanının oldukça büyüdüğünü ve bu gereksiz büyümenin sonucu olarak hantal ve kamu kaynaklarını etkin kullanamayan bir devletin sınırlandırılması gerektiğini ileri süren bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle devletin siyasal, ekonomik ve sosyal alandan çekilmesi gerektiğini ifade eden neo-liberalizmin Türkiye’de egemen olmasını sağlamaktadır. Aslında bütün bu gelişmeler yapısal uyarılama diye ifade edilen fakat *“kalkınma önceliğinin yerini demokratikleşmenin aldığı, ulusallık vurgusunun yerini küresellik vurgusunun işgal ettiği, devletsizleşme ve özelleştirmenin ön plana çıktığı”* yeni bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Güler, 2016: 29-31).

4.3. 1980 Askeri Darbesi ve 12 Eylül Rejimi

12 Eylül 1980 darbesi birçok açıdan kırılma noktası olarak ifade edilmektedir. Çünkü Türkiye'nin sosyal, siyasal ve ekonomik yapısında yol açtığı büyük değişimleri bugünden bakarak anlamın yolu 12 Eylül darbesini anlamaktan geçmektedir. Bu konuda Milay Köktürk (2017: 260) şöyle der: *“Böylesine önemli bir olay, aynı zamanda sosyolojik, psikolojik, siyasal ve düşünsel bir laboratuvardır.”* 12 Eylül sabahı okunan bildiri sonrası ülkedeki çatışma ortamı adeta bıçakla kesilmişçesine durmuştur. Bunun sonunda parti liderleri başta olmak üzere sürgün ve esaret dönemi başlamıştır. Darbenin vermiş olduğu yetkiye dayanarak sıkıyönetim komutanlıkları kurularak asayiş ve düzenin sağlanmasına amaçlanmıştır. Ayrıca Milli Güvenlik Konseyi'nin oluşturulması ile darbenin görev paylaşımı da yapılmıştır. Bu paylaşım sonunda Milli Güvenlik Konseyi ve Genelkurmay Başkanı Kenan Evren darbenin en önemli ismi olarak tüm yetkileri elinde toplamıştır. 12 Eylül sabahı TSK tarafından yönetime el konulmasının gerekçesi şöyle açıklanmıştır:

“Girişilen harekâtın amacı; ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iş savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.” (Köse, 2010: 60-61).

Askeri yönetimin siyaseti devralması ile birlikte başlayan süreç arka arkaya yayımlanan MGK bildirileri ile meşruiyet zemini oluşturma çabalarıyla devam etmiştir. Evren'in Milli Güvenlik Konseyi'nin başı olarak yayınladığı en dikkat çekici bildiri şüphesiz 1980 darbesinin sonuçlarını özetleyen ve aşağıdaki maddelerden oluşan 7 numaralı Milli Güvenlik Konseyi bildirisi (Resmi Gazete, 1980: 10).

- Siyasi parti faaliyetleri yasaklanmıştır,
- Kamu düzeni ve genel asayiş gereği olarak DİSK ve MİSK gibi sendikaların faaliyetlerine son verilmiştir. Çünkü yaşanan şiddet olaylarının bu kadar tırmanmasındaki sebep işçi hareketlerinin fazla olduğu bu sendikalarda ki örgütlenme olarak görülmüştür.
- Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay hariç bütün derneklerin çalışmaları askıya alınmıştır.
- Halkın her türlü iâşesini temin etmekle belediyeler görevlendirilmiştir
- Bütün fırın ve un üreticilerinin tam kapasite çalışması gerekmektedir. Ayrıca temel gıda ihtiyaçlarının satışlarında stokçuluğa yer verilmeyecektir.

Bildiride yazan bütün bu maddelerin yanı sıra darbenin lideri Evren 12 Eylül süreci hakkındaki vaatlerini ifade eden farklı bir bildiri ile darbenin meşruiyetini sağlamaya yönelik bazı söylemlerde bulunarak TSK'nin darbeye mecbur kaldığını ve en kısa sürede yönetimin sivillere devredileceğini ifade etmektedir. Basına yansıyan bildiri metninde öne çıkan hususlar aşağıda yer almaktadır; (Hürriyet Gazetesi, 1980: 1).

- Geçici anayasanın ve normal rejime geçişin sağlanması tez vakitte sağlanacaktır.
- Ekonomide istikrar sağlayıcı programdan olağanüstü bir durum olmadıkça çıkılmayacaktır.
- Cumhurbaşkanlığı seçimi meselesinde Yunanistan'dakine benzer bir sistem getirilecektir.
- Görevde olan öğretmenler Atatürkçülük ilkesine aykırı davranmadıkça öğrencilere bölücü ve yıkıcı fikirler aşılamadıkça görevlerini icra edeceklerdir.
- Kurucu meclis en kısa zamanda kurulacaktır.

Kenan Evren'in ardı ardına yayınladığı bildirilerden sonra Milli Güvenlik Konseyi'nin asıl gündem maddesi darbe iktidarının başbakanı kim olacak sorusu üzerinden temellenmiştir. Evren'in ilk olarak Emin Paksüt'e teklif götürmesi ile başlayan süreçte daha sonraları Turhan Feyzioğlu ismi ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte Turhan Feyzioğlu önderliğinde kurulacak olan hükümet telefon dinlemelerine takılma sebebi ile rafa kaldırılmıştır. Son olarak başbakanlığa gelecek kişinin asker kökenli sivil birisi olma gerekliliği okları emekli oramiral Bülent Ulusu'ya çevirmiştir (Birand, Bilâ, & Akar, 1999: 308-314).

Böylece 20 Eylül 1980 günü askeri rejimin yönetiminde 1983 yılına kadar devam edecek olan Bülent Ulusu hükümeti göreve başlamıştır. Bu hükümete daha önceleri 24 Ocak Kararlarının mimarı olan Turgut Özal destek olmuş ve ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olmuştur. Evren'in anayasal düzene ve sivil yönetime geçileceği yönündeki vurgusu asker kökenli Bülent Ulusu'nun başbakan olmasına müsaade etmesiyle kamuoyunda ciddi endişe uyandırmıştır. Kamuoyu Evren'in bu kararıyla askeri rejimin uzun süre devam edeceği yorumunu yaparak, sivil siyasetin uzun bir süre askıya alındığını düşünmüştür.

Böyle bir süreçte meydana gelen 12 Eylül darbesi ve onun gölgesinde inşa edilen politik düzen, sağ ideolojinin hâkim olduğu bir düşünce dünyası etrafında şekillenmiştir. Özellikle sol aydınların siyasal, sosyal ve kültürel alanlardaki hegemonyasını bitirmek için oluşturulan Aydınlar Ocağı etrafında kümelenen sağ grupların ortaya koyduğu “Türk-İslam Sentezi” Bülent Ulusu başkanlığındaki askeri rejimin resmi ideolojisini oluşturmuştur. Bu bağlamda darbenin resmi ideolojisi ile Aydınlar Ocağı etrafındaki sağ entelektüellerin düşünce dünyası arasında bir uyumdan söz edilebilir. Bu ideolojinin asıl amacı, 12 Eylül rejiminin sağlamak istediği depolitizasyon sürecini uzun dönemli ve kalıcı kılmak amacıyla toplumsal dönüşümün aracı olarak görev ifa etmesidir. Böylelikle Türk-İslam Sentezi düşüncesi, anayasal düzenlemelerin yetersiz kaldığı noktalarda ve 12 Eylül rejiminin meşruiyetini sorgulanamaz hâle getirmek için disipliner bir toplum yaratma amacı taşımaktadır. Ayrıca Türk-İslam Sentezi, radikal olmayan Milliyetçilik ile İslamcılığı bütünleştirerek muhafazakâr bir terkip ortaya koyarak 12 Eylül askeri rejiminin ideolojisini oluşturmuştur. Bu ideoloji ile toplumu yönlendirme ve yönetme amacı taşıyan apolitik bir Türkiye toplumu yaratılmak istenmiştir. Böyle bir görevi icra edecek ve bu ideolojinin kuramsal çerçevesini oluşturacak yapı şüphesiz 1970 yılında İbrahim Kafesoğlu tarafından kurulan Aydınlar Ocağı olmuştur. (Köse, 2010: 61-62).

Aydınlar Ocağı’nın inşa etmeye çalıştığı siyasal ideoloji gerek askeri rejim ile gerekse de 1983 yılında iktidara gelen Özal’ın Anavatan Partisi ile yakın düşüncelere sahip olmuştur. Bu noktada 12 Eylül rejiminin uzun süre devam etmesinin bir diğer sebebi, Türk-İslam Sentezi ile sağlanmaya çalışılan ideoloji konsolidasyon sürecinin 24 Ocak Kararlarının uygulanmasına alan açmak ve Özal’ın Yeni Sağ politikalarına işlerlik kazandıracak ekonomik konsolidasyon süreciyle tamamlanmasını sağlamaktır. Yani 12 Eylül darbesi 24 Ocak İstikrar Kararlarının uygulanması için meydana gelen bir dikta rejimi olarak ifade edilmektedir (Köse, 2010: 62). Hatta bu konuda Korkut Boratav (2019: 166) askeri yönetim altında geçen üç yıl içerisinde alınan kararlar ekonomide liberalleşme diye ifade edilen 24 Ocak Kararlarının uygulanmasına zemin hazırlayan bir dizi uygulama ile sonuçlandığını ileri sürer. Özellikle sendikal faaliyetlerin askıya alınması, DİSK gibi işçi sendikalarının yöneticilerinin yargılanması ve grev yasağı gibi uygulamalar örgütlü işçi sınıfının etkisini kırmaya yönelik alınan önlemler olarak tarif edilmektedir. Bu bağlamda sermaye-emek arasındaki ilişkinin açık bir şekilde emek aleyhine politik düzenlemeler ile karşı

karşıya kaldığı bu süreçte 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan uygulama zemini bulmuştur.

Bütün bunlara paralel olarak 12 Eylül rejimi Türkiye’de sermaye birikimi stratejisinin yaşadığı problemleri hafifletmek için alınan 24 Ocak Kararlarının uygulama zemini önündeki engelleri kaldırmaya yönelik yapısal uyum paketi olarak ifade edilmektedir. Özellikle 12 Eylül rejiminin doğurduğu olağanüstü devlet yetkisi ve merkeziyetçi yönetim anlayışı doğrultusunda alınan kararlar ithal ikameci birikim rejiminden ihracata dayalı birikim stratejisine geçişin önündeki en büyük engelleri kolaylıkla ortadan kaldırmıştır. Neo-liberal ekonomiye dayalı yeni birikim rejimine paralel olarak teşekkül eden iktisadi, politik ve sosyal yapı mevcut alt-üst yapı ilişkilerini bu birikim rejiminin sürdürülebilirliği doğrultusunda köklü olarak dönüştürmüştür. Özellikle neo-liberal hegemonyanın hazırlık süreci olarak ifade edilen 1980-1983 arasındaki askeri yönetim gerek aldığı kararlar doğrultusunda gerekse de toplumsal yapıda meydana getirdiği depolitizasyon noktasında Türk ekonomisini yapısal dönüşüm kararları ile küresel sermaye sistemine dâhil etmiştir. Bu bağlamda IMF tarafından hazırlanan 24 Ocak Kararları, imzalanan stand-by anlaşmaları ve Dünya Bankası ile gerçekleşen Yapısal Uyum Kredileri askeri yönetimin Türk ekonomisini dünya kapitalizmi ile bütünleştirme çabasının bir yansıması olarak ifade edilmektedir (Özçelik, 2011: 77-78).

Son olarak 12 Eylül rejiminin neo-liberal uygulamalar açısından önemli bir yere sahip olduğunu savunan Özal ve sermaye çevreleri darbenin gerekliliği noktasında bazı açıklamalarda bulunmuşlardır. Turgut Özal 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararlarını kastederek; *“12 Eylül olmasa bu ekonomik programın neticelerini alamazdık. Anarşi yükseliyordu. İkinci neticeden de vergi kanunları meclisten geçmiyordu. Çok şayanı şükrandır ki, vergi reformu yapılmıştır, bunlar olmasaydı bütçeyi denkleştiremezdik.”* şeklinde bir açıklama ile 12 Eylül rejiminin meşruiyetini temellendirmektedir (Köse, 2010: 63).

4.3.1. Politik Yeniden Yapılanma: 1982 Anayasası’nın Teşekkülü

Kenan Evren liderliğinde ülkeyi yeniden yapılandırma sürecinin bir diğer adımı olarak ifade edilen yeni anayasanın oluşturulma evresi Kurucu Meclisin teşekkülü ile başlamıştır. Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi adında ikili bir yapıdan oluşmaktadır. Fakat bu ikili yapı arasındaki ilişki eşitlik

ilkelerinden ziyade hiyerarşik ilişkiye dayanmaktadır. Yani Danışma Meclisi üyelerini belirleme yetkisine sahip MGK, yeni anayasa yapım sürecinin nihai karar ve onay makamı olarak ifade edilmektedir. 180 üyeden oluşacak Danışma Meclisi her ilin valisi tarafından önerilen isimler arasından MGK'nin seçeceği isimlerden oluşturulmuştur. Ayrıca Meclisin üyesi olabilmek için bir diğer önemli şart ise, darbe öncesi herhangi bir siyasi partinin üyesi olmamaktır. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Danışma Meclisi ve MGK tarafından oluşturulan anayasa taslağı demokratik ilkelerden uzak vesayetçi bir anlayışla inşa edilmiştir (Tanör, 2014: 41-42).

Danışma Meclisi ile MGK'nin kurulması ile birlikte siyasi partilerin politik arenadan silinmesini öngören 16 Ekim 1981 tarihli ve 1553 sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun'un yürürlüğe girmesi 12 Eylül öncesi faaliyette bulunan bütün partilerin kapatılmasını ve para dâhil tüm mal varlıklarının hazineye intikalini hükme bağlamıştır. Ayrıca 1982 Anayasası başta olmak üzere Siyasi Partiler Kanunu ve Milletvekili Kanununda yapılan değişiklikler restorasyon sürecinin en önemli parçasını oluşturmaktadır. Özellikle Evren'in şu ifadeleri yeni anayasa metninin ruhunu açıkça anlatmaktadır: *"O Anayasa (1961 Anayasası) bize bol geldi, içinde oynamaya başladık, oynaya oynaya 12 Eylül'e geldik."* (Birand, Bilâ, & Akar, 1999: 66). Böylelikle 1982 Anayasası 1961 Anayasasının dayandığı temel özgürlük ilkelerine hedef alan bir anlayışla oluşturulmaktadır. Ayrıca yeni Anayasanın teşekkülü sırasında sivil ve asker bürokratların istekleri ve sermeye çevrelerinin talepleri dikkate alınırken, işçi sınıfı ile öğrenci gruplarının taleplerinin temsili noktasında herhangi bir düzenleme görülmemektedir. Kısaca belirtmek gerekirse sivil toplumun tamamen dışlandığı yeni anayasa süreci oldukça anti demokratik uygulamalarla oluşturulmuştur (Aydın & Taşkın, 2016: 332-334).

Bütün bu gelişmeler ışığında Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı başkanlığında oluşturulan anayasa hazırlama komisyonu çalışmalarını tamamladıktan sonra, son şeklini alan 1982 Anayasası 7 Kasım 1982 tarihinde referanduma sunularak demokratik meşruiyet kazanmıştır. Referandum sonucunda % 91,4 kabul oyu ile yürürlüğe giren yeni anayasa ayrıca MGK başkanı Kenan Evren'i de Çankaya'ya yollamıştır. Çünkü bu referandum 1982 Anayasasını oylamakla birlikte Evren'in Cumhurbaşkanlığını da onaylamıştır. Askeri vesayet yönetimine demokratik bir meşruiyet kazandırmak için millet iradesine başvurma anlayışı demokratik bir

uygulama olmasına rağmen seçimin anti demokratik uygulamaların gölgesinde gerçekleşmesini değiştirmemiştir (Köse, 2010: 64).

1982 Anayasası siyasi yasakların getirilmesi, sosyal hakların askıya alınması ve anti demokratik uygulamalara anayasal bir güvence sağlaması açısından oldukça problemli bir alan yaratmıştır. Bütün bunların yanında devletçi bir bakış açısıyla hazırlanan yeni anayasanın en çok üzerinde durduğu konu, devlet otoritesinin güçlendirilmesi olmuştur. Bununla beraber devlete yüklenen kutsiyet, devletin üzerinde hiçbir şeyi olmadığını göstermektedir. Çünkü 1982 Anayasasında yer alan bazı maddeler gerek bireylerin düşünce dünyasında gerekse de devletin ideolojik aygıtları vasıtasıyla toplumun dimağında dokunulmaz, üstün ve kendisine hesap sorulamayan bir olgu olarak devletin konumlanmasını sağlamıştır (Erdoğan, 2001: 121).

Bir diğer ifadeyle 1982 Anayasası'nın amacı askeri rejim tarafından askıya alınan demokrasiye yeniden işlerlik kazandırmaktan öte, otoriter bir yönetim mantığıyla ve devlet eliyle kalıcı ve sağlam bir demokrasi inşa etmektir. Bu noktada Türk Anayasacılık tarihine bakıldığında en kazuistik anayasanın 1982 Anayasası olduğu görülmektedir. Bu perspektifle 1982 Anayasası temel hak ve ödevler başta olmak üzere devlet ve birey arasındaki tüm ilişkiyi düzenleyen ve madde sayısı itibarıyla Türkiye tarihinin en uzun anayasasıdır. Ayrıca 1982 Anayasası'nı 1961 Anayasası'ndan ayıran bir diğer önemli mesele, yürütmenin ve Cumhurbaşkanı yetkilerinin 1961 Anayasası'na göre daha güçlü bir konumda olduğu gerçeğidir (Köse, 2010: 64). Bütün bunlara ek olarak Tanör (1994: 154), *"1982 Anayasası her ne kadar Yeni Sağ düşünce felsefesinin liberal ilkelerini uygulamak için hazırlanmışsa da demokrasi ve özgürlük gibi ilkelerden uzak otorite ve devlet olguları üzerinde yükselmiştir."* diyerek 1982 Anayasası'nın ruhunu özetlemektedir.

4.3.2. Örgütlü İşçi Sınıfının Çözülüşü

İthal ikameci büyüme modelinin egemen olduğu 1960'lı yıllardan 1970'li yılların sonuna kadar geçen sürede örgütlü işçi sınıfı ve sendikal faaliyetler emekçi sınıfın hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. İşçi sendikalarının üstlendiği grevler ve sendikal hareketler bu dönemde ciddi oranda artarak hükümet politikalarının teşekkülünde kapsamlı bir görev icra etmiştir. Fakat 1970'li yılların son çeyreğinde işçi sınıfının artan talepleri ve mücadelesi sermaye çevrelerinin önünde büyük bir

engel olarak görülmeye başlanmıştır. Çünkü burjuvazinin daha fazla kâr elde etmek için emek gücünü değersizleştiren uygulamalarının karşısında ciddi oranda bir güce sahip olan sendikal hareketler sermaye çevreleri tarafından hoş karşılanmamıştır (Savran, 1990: 101).

Türkiye'nin küresel sermaye ile bütünleşme sürecine girdiği 1980 sonrası yıllar emek ve sermaye arasındaki ilişkiyi emek aleyhine bir dizi regülasyonun uygulamaya konulması ile derinden etkilemiştir. Özellikle 12 Eylül 1980'nin yarattığı baskı ve şiddet olayları ardından gelişen 1982 Anayasası'nın emek, sendikal faaliyetler, işçi hakları ve toplumsal muhalefet düşüncesini baskılamak adına uygulamaya koyduğu siyasal düzenlemeler neo-liberal Yeni Sağ politikalara alan açmıştır. Güçlü devlet ve serbest piyasa anlayışından oluşan 1982 Anayasası yeni sermaye birikim stratejisinin işlerlik kazanması noktasında örgütlü işçi sınıfının çözülmesini amaçlamıştır. Bu bağlamda 12 Eylül askeri yönetimi, devleti dönüştüren bir araç olarak emek ve toplumsal muhalefetin yanında yer alan örgütlü işçi sınıfını baskı altına almaya yönelik yeni bir yönetim anlayışı olarak ifade edilmektedir (Ercan, 2004: 20-21).

Özellikle 24 Ocak Kararları sonrası gelir dağılımında işçi sınıfının aleyhine gelişen düzenlemeler ve devletin bölüşüm sürecinde oynadığı etkin rol 1982 Anayasası'nın otoriter ve baskıcı ruhuyla birleşerek örgütlü işçi sınıfının baskılanması sağlanmıştır. Bununla birlikte neo-liberal iktisat politikalarının tamamen sermaye sınıfının çıkarlarını öncelemeye yönelik sağlamış olduğu imkânlar emek aleyhine bir dizi dönüşümün gerçekleşmesine sebep olmuştur. Üretici/emekçi sınıfın artık ürününe el koyan sermaye sınıfı, zamanla emek gücünü üretim sürecinin sürdürülebilir kılınmasına yönelik bir meta olarak görmeye başlamıştır. Bu süreç içerisinde işçi sınıfı, egemen sınıfların sermaye birikim stratejilerinin sürdürülebilirliğini sağlayan grup olarak kabul görmüştür. Kısaca neo-liberal uygulamalar ile çözülmeye başlayan işçi sınıfının 1983 sonrası ANAP iktidarı ile daha büyük problemler yaşadığı ve zamanla sermaye çevrelerinin çıkarlarına entegre olmaya zorlandığı bir gerçektir. Bu bağlamda Boratav (2016: 33-34) neo-liberalizmi "*Sermayenin sınırsız tahakkümünü hayata geçirme programı*" olarak ifade etmektedir.

İşgücü ve sermaye ilişkilerinin tamamen emek aleyhine geliştiği 12 Eylül rejimi ve sonrası idari ve hukuki düzenlemeler ile birlikte sendikal örgütlenmeyi, işçi haklarını ve sosyal güvenlik politikalarını baskılayan neo-liberal uygulamalar emeğin

aşırı değersizleşmesine sebep olmuştur. Diğer bir ifadeyle emek arz eğrisinin aşağı yönlü hareket etmesine sebep olan bu uygulamalar emeğin değerini azaltmanın yanı sıra örgütlü işçi sınıfının taleplerini susturmanın bir diğer yolu olarak görülmüştür. 1989 yılına kadar toplu iş sözleşmelerinde sadece enflasyon oranına ve emek verimi oranına göre ücret artışlarının sağlandığı ve örgütlü işçi sınıfı aleyhine yeni bir yapının olduğu görülmektedir (Boratav, 2016: 52).

Cunta yönetiminin gölgesinde tahkim edilen 1982 Anayasası, emekçi kesime karşı sermaye sınıfının çıkarlarını korumaya yönelik neo-liberal hegemonyanın manifestosu olarak nitelendirilebilir. Çünkü bu Anayasa ile birlikte gerek 24 Ocak Kararlarının uygulanmasına dair hukuki zemin sağlandı gerekse de merkezîyetçi bir devlet formülasyonu ile bütün muhalif seslerin bastırılması için yasal düzenlemeler devreye girdi. Bir diğer ifadeyle 12 Eylül sonrası cunta düzeninin görevi, hem askeri yönetimin yapılandırmaya çalıştığı yeni devlet nizamını sekteye uğratacak tüm engelleri ortadan kaldırmak hem de sermaye lehine atılacak adımlara yasal bir boyut kazandıracak düzenlemelerin uygulanmasına meşru bir zemin hazırlamak olarak ifade edilmektedir. Bütün bunları yapmaya muktedir 12 Eylül rejimi, sıkıyönetim yasaları çerçevesinde yargı yetkisini dahi elinde bulundurarak birçok demokratik sivil toplum örgütlerini kapatmıştır. Bunun amacı, ülkede yaşanan emek aleyhtarı yasal düzenlemeler karşısında örgütlü işçi sınıfının direncini kırmak ve oluşan yeni neo-liberal düzeni tahkim etmektir (Mücek, 2009: 126-138). Kısaca söylemek gerekirse örgütlü işçi sınıfı ve Türk toplumu 12 Eylül askeri rejimi tarafından şu şekilde dönüştürülmüştür:

“...Apolitik bir kitle yaratmayı hedefleyen cunta bunun tabanını alınan ekonomik kararlarla oluşturmaktaydı. Tüm insani değerler aşındırılıp her tür bireyciliğin yaygınlaştırıldığı, toplumun kolektif olarak birlikte bir şey yapacaklarına dair inançlarının kırıldığı bir atmosfer yaratıldı. Cunta, toplumun gündelik yaşamını da denetleyecek, her şeyi zapturapt altına alan bir yaklaşım içerisindeydi. Sonuçta bütün bir toplum sakatlandı.” (Mücek, 2009: 139).

Tekelci sermaye çevrelerinin neo-liberal iktisadi modelin önündeki en büyük engel olarak sendikal faaliyetlerin güçlü etkisini görmesinin bir sonucu olarak, 12 Eylül rejiminin sendikal hak ve özgürlükleri askıya alan yasal düzenlemeleri ile örgütlü işçi sınıfı karşısında önemli bir galibiyet elde edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye’deki sermaye sınıfı 12 Eylül öncesi yaşanan iktisadi problemleri ve 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararlarının uygulanma imkânının önündeki en büyük engeli grev ve örgütlü işçi direnişlerinin yükselen gücünde görmüştür. Dolayısıyla bu engelin

ortadan kaldırılması askeri yönetimin ilk başarısı olarak ifade edilebilir. Bütün bunların yanında 12 Eylül rejimi sosyal barışı sağlamak ve işçi sınıfı karşısında meşruiyet elde etmek için grev ve toplu iş sözleşmesi askıya alınan kurumlarda işçilerin ücretlerine %70'lik bir zam uygulayarak ve işten çıkarmaları yasaklayarak askeri yönetim karşısında örgütlü işçi sınıfının baskılarını hafifletmeyi amaçlamıştır. Fakat kısa bir süre sonra bu yasakların geçersiz olduğunu beyan eden 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasası çerçevesinde 1981'in ilk altı ayında işten atılan KİT işçisi sayısı yaklaşık olarak 15-20 bini bulmuştur (Mücek, 2009: 142-143).

İthal ikameci sanayileşme döneminde artan oranda gelişme gösteren sendikacılık faaliyetleri ihraca dayalı neo-liberal politikaların inşasında büyük bir engel olarak görülmektedir. Bu sebepten sendikal faaliyetleri denetim altına alarak, sermaye birikim rejimi lehine yapılandırılan ve sendikaların faaliyet alanını daraltan yasal regülasyonlar örgütlü işçi sınıfı karşısında Yeni Sağ politikaların en temel başarısıdır. Bununla birlikte 1980 öncesi sol çevrelerin hâkim olduğu işçi sendikaları zamanla taşradan yeni gelen, eğitimsiz, deneyimsiz ve muhafazakâr düşünce dünyasına sahip işçilerle ikame edilerek sol düşünceye yakın işçi sınıfının gücü kırılmaya çalışılmıştır. 12 Eylül rejiminin 1980 öncesi yükselen sol sendikacılığa karşı vermiş olduğu bir tepkinin ürünü olarak ifade edilen bu gelişmeler, 1983 sonrası yükselen Yeni Sağ politikaların politik, ekonomik ve sosyal zeminini oluşturmak açısından oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca 1984 sonrası sendikal faaliyetler konusunda yeni yasal düzenlemelerin yürürlüğe girmesi ile birlikte oluşan sendikal canlanma şüphesiz sol sendikacılık lehine önemli bir gelişme göstermemiştir. Çünkü faaliyetleri askıya alınan muhafazakâr sendikacılığın temsilcisi konumundaki HAK-İŞ altı ayın sonunda, milliyetçi argümanlara sahip MİSK ise dört yıl sonra faaliyetlerine başlamıştır. Oysa 1980 öncesinin en çok üyeye sahip işçi sendikası olan DİSK, 1991 yılına kadar askeri mahkemede yargılanmış ve 1991'in Aralık ayında Genel Kurul toplantısı sonrası yeniden faaliyetlerine başlamıştır (Akkaya, 2004: 151-152).

İşçi sınıfı ve sendikal faaliyetlerin ithal ikameci büyüme yıllarına oranla daha da pasifize edildiği 1980'li yıllar, sermaye birikimi stratejisinin emek aleyhine olan düzenlemeler ile dönüşüme uğradığı bilinçli bir transformasyon süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda askeri cunta rejiminin transformasyon sürecinin hukuki ve politik sınırlarını belirlediği dönemin akabinde iktidara gelen ANAP, gerek

aldığı iktisadi kararlar gerekse de ideolojik düşüncesini oluşturan neo-liberal felsefe ile bu sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanmasına yardımcı olmuştur. Çünkü Özal liderliğindeki ANAP'ın temel siyasası, sermaye çevrelerinin çıkarlarını korumaya yönelik ihracata dayalı neo-liberal büyüme modelidir. Bu modelin önündeki en büyük engel şüphesiz özgür sendikal faaliyetlerin egemen olduğu örgütlü işçi sınıfının kolektif ruhudur. Bu ruhu devletin denetiminde ve güdümünde şekillendirerek kontrol altına alınmış bir emekçi sınıfı meydana getirmek ilk olarak 12 Eylül rejiminin görevi iken, 1983 sonrası ANAP iktidarı bu sürece daha farklı bir işlerlik kazandırmıştır.

Özellikle 1980 sonrası sendikacılık hareketlerinin seyrine bakacak olursak sendikal örgütlenmenin temel özellikleri Mücek (2009: 154) tarafından aşağıdaki biçimde özetlenmiştir:

- *Kamu ağırlıklı sendikalaşma nedeniyle tüm hükümetlerle iyi geçinmeyi gerektiren kolay ve siyasal manevralara dayalı bir sendikacılık yapmakta zorlanılmıştır.*
- *Ücret ya da toplu sözleşme sendikacılığı yapılarak, tek boyutlu politikalar izlenmiş ve bunun dışında ücretli çalışanların sorunlarına uzak kalınmıştır.*
- *İşçi sınıfının siyasal gücü ve etkisi yeterince ve iyi kullanılamamıştır.*
- *Sendika içi demokrasi işletilmemiş, delege yoluyla seçimler kötüye kullanılmış, üye tabanının bilinçlenmesi için gereken sendika içi eğitim ihmal edilmiş, sendikal bürokrasi daha da güçlendirilmiştir.*
- *Sendikalar akademisyenlerden ve aydınlardan uzak durmuştur.*
- *Sendikalar işçi sınıfını kontrol aracına dönüşmüş; işçilerin eylemleri, öfkeleri, tepkileri sendikalar aracılığıyla ılımlaştırılarak dillendirilmeye çalışılmıştır.*

Ayrıca örgütlü işçi sınıfının güçlü olduğu 1970'li yıllarda greve katılan işçi sayısının bir hayli fazla olduğu; fakat 12 Eylül sonrası kurulan otoriter yönetim altında işçi sınıfının oldukça zayıfladığı bir gerçektir. Özellikle 24 Ocak Kararları sonrası grevdeki işçi sayılarının ve grevde geçen işgünü sayısının oldukça arttığı bir dönem yaşanmıştır. 24 Ocak İstikrar Kararlarının kabul edildiği gün 101 işyerinde 6414 işçinin grevde olduğu ve işçilerin çoğunluğunun sendika üyesi kişilerden oluştuğu bilinmektedir. Fakat 12 Eylül sonrası sıkıyönetim komutanları tarafından sol ve sağ sendika ayrımı gözetilmeksizin birçok işçinin gözaltına alınarak disipline edilmek istenmesi örgütlü işçi sınıfının gelişimini olumsuz etkilemiştir. Hatta sendikal faaliyetleri baskılayan 2766 sayılı yasa ile işçi sınıfına yönelik aşağıdaki önlemler alınmıştır:

“Sıkıyönetim komutanlarının; bölgelerinde genel güvenlik, asayiş veya kamu düzeni açısından çalışmaları sakıncalı görülen veya hizmetleri yararlı olmayan kamu personelinin statülerine göre atanması veya işine son verilmesi,

mahalli idarelerde çalışanların görevden uzaklaştırılması veya işlerine son verilmesi hakkındaki istemleri ilgili kurum ve organlarca derhal yerine getirilir. Bunlar hakkında, tabi oldukları 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu veya diğer sosyal güvenlik kurumları hakkındaki kanun hükümleri uygulanır. Bu şekilde işlerine son verilen memurlar, diğer kamu görevlileri ve kamu hizmetlerinde görevli işçiler bir daha kamu hizmetinde çalıştırılmazlar.” (Koç, 2010: 57-59).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere 12 Eylül rejiminin uygulamaya koyduğu gerek hukuki düzenlemeler gerekse de gözüaltına alma ve anti demokratik uygulamalara maruz bırakma gibi baskıcı politikalar vasıtasıyla işçi sınıfı ve sendikal hareketler zamanla etkisini kaybetmiştir. İşçi sınıfının çözülmesi ile birlikte emek aleyhtarı Yeni Sağ politikalara kolay uygulanabilir bir alan yaratılmıştır. Çünkü herhangi bir mukavemet gösterecek yapının olmayışı ve hatta sermaye birikim stratejisinin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik dönüşmüş bir işçi sınıfının oluşması neo-liberal hegemonyanın varlık nedenidir.

Yeni Sağ düşüncenin savunduğu minimal devlet ve hantallaşmış geniş bürokrasisi ile sermaye akışını yavaşlatan merkezîyetçi devlet fikrinin ortadan kaldırılması gerekliliği zamanla kült bir inanca dönüşmüştür. Bütün bu olumsuzluklar ve zorluklar karşısında Yeni Sağ düşüncenin hegemonya kurma çabası, onun toplumsal gereksinimlerden kaynaklı ortaya çıkmadığını aksine küresel etkilerin ve bazı eklemlenme çabalarının baskısıyla oluşturulan bir ideoloji olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Yeni Sağ söylemin temel amacı, sermaye birikim koşullarının tahrip edilmesi ile ortaya çıkan kapitalizmin krizini aşmaya yönelik ekonomi politiği üretmektir. Özellikle bu ekonomi politik emek ve sermaye arasındaki ilişkiyi emek aleyhine bazı düzenlemeler ile sermaye çevrelerine nefes aldırma girişimi olarak ifade edebiliriz.

Ayrıca Yeni Sağ politikaların yükselişi ile birlikte gelişen sermayenin küreselleşmesi dünyada ve Türkiye’de emek hareketlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Yani küreselleşmeye koşut olarak teknolojik gelişmenin önemli ölçüde hız kazanması sermaye hareketlerini serbestleştirirken, emeğe fayda sağlamamıştır. Bu bağlamda ileri teknoloji kullanımının emeğin yerini alması ile birlikte istihdamda yaşanan daralma örgütlü sınıfın çözülmesini hızlandırmıştır. Bu da işçi sınıfının sendikalaşma düzeyini ciddi oranda aşağılara taşımıştır. Ayrıca ileri teknolojinin kullanımı kalifiye iş gücünü ön plana çıkardığı için çoğu işletme ve fabrikada mavi yakalıların yerini beyaz yakalı emek gücü almıştır. Bu bağlamda da beyaz yakalıların sendikalaşma düzeyinin; mavi

yakalı emek gücüne göre daha örgütsüz bir yapıya dönüştüğü gözlenmiştir. İşçilerin örgütlenmesini olumsuz açıdan etkileyen bu gelişmeler hem mavi yakalı kesimin toplu sözleşme düzenine yabancılaşmasına hem de sendikasız işçi sayısında ciddi artışa sebep olmuştur. Kısaca ifade etmek gerekirse sermaye, örgütsüz bir işçi sınıfı yaratmak için küreselleşme olgusuyla birlikte büyüyen ileri teknolojik gelişmeleri teşvik etmiştir (Kansu, 1997: 12-13).

Bütün bu yaşananlar karşısında işçi sınıfının çözülmesi ve sendikal çalışmaların giderek etkisinin azalması 1984-1992 yılları arasındaki ücretli emek ve sendikalaşma düzeyi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 5
1984-1992 Döneminde Ücretli Emek ve Sendikalaşma Düzeyi

YIL	TOPLAM ÜCRETLİ SAYISI (I)	SİGORTALI İŞÇİ SAYISI (II)	RESMİ VERİLERE GÖRE SENDİKALI İŞÇİ SAYISI (III)	GERÇEK SENDİKALI İŞÇİ SAYISI (IV)	TİS'DEN YARARLANAN İŞÇİ SAYISI (V)	V/II	IV/II
1984	6.801.695	2.439.016	1.247.344	1.428.668	340.095	13.9	58.5
1985	6.978.000	2.607.865	1.594.577	1.519.584	910.810	34.6	58.2
1986	7 138 494	2 815 230	1 937 120	1 582 101	707 230	25.1	56.2
1987	7 302 679	2 878 925	1 977 066	1 600 779	923 093	32.0	55.6
1988	7 470 641	3 140 071	2 120 667	1 589 867	629 303	20.0	50.6
1989	7 642 466	3 271 013	2 277 898	1 579 397	829 341	25.3	48.2
1990	8 991 000	3 446 502	1 921 441	1 563 880	483 852	14.0	45.3
1991	9 242 748	3 598 315	2 076 679	1 533 867	1 089 549	30.2	42.6
1992	9 501 545	3 796 702	2 190 792	1 472 886	450 906	11.8	38.7

Kaynak: (Akkaya, 2004, s. 156)

Yukarıdaki tabloya göre ücretli emek ve sendikalaşma düzeyinin küreselleşme dönemine paralel olarak büyük ölçüde çözülme yaşadığını söylemek doğru bir yargı

olacaktır. Çünkü küreselleşme her şeyden önce sermaye özgürlüğünü temin etmekte ve sermayeye garanti sağlamaktadır. Bununla birlikte emeğe kolay ulaşılması ve ucuz emek gücünün sermaye lehine yeniden tanımlanması, sendikasılaşma olgusuna hizmet etmiştir.

4.3.3. Yeni Sağ Hegemonyanın Meşruiyeti

Ortodoks Marksistler siyasetin ekonomi gibi alt-yapıya bağımlı bir olgu olduğunu dile getirmesi neo-marksistler tarafından bazı noktalarda eleştirilmiştir. Çünkü siyaseti ekonomiden bağımsız bir olgu olarak düşünmek onun ideolojik gücünü görmezden gelmek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda üst-yapının bir unsuru olan siyaset, gerek iktidarın ideolojik aygıtları vasıtasıyla gerekse de toplumsal rızaya dayalı hegemonya düşüncesi ile alt-yapı unsuru olan ekonomiyi dönüştürme gücüne sahiptir. Fakat ekonominin üst-yapı ilişkilerini belirlediğini söylemek ne kadar eksik bir yorum ise, siyasetin de tek başına üst-yapı ilişkilerini belirlediğini söylemek o kadar eksik bir ifadedir. Bu noktada Gramsci (1986: 73-76) alt-yapı ve üst-yapı arasındaki ilişkileri değerlendirirken, toplumun hem ekonomik dinamiklerin hem de siyasal dinamiklerin belirlediği bir ilişki ağı etrafında şekillendiğini ifade etmektedir. Ona göre, siyaset ve ideoloji gibi üst-yapı olgularının etkileme gücü o kadar büyük ki, ekonomi gibi alt-yapı unsurlarının dönüştürülmesini kolayca sağlayabilmektedir (Vergin, 2015: 84-85).

Siyaseti ekonominin basit bir yansıması olarak görmek Ortodoks Marksistlerin en büyük eksikliği olarak ifade edilmektedir. Bu yönüyle Gramsci'nin "hegemonya" kavramı siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkide önemli bir araç olarak görülmektedir. Onun hegemonya kavramına yüklediği anlamı aşağıdaki ifadelerden daha açık bir şekilde görebiliriz.

"Hegemonya, kapitalist toplumda belirli bir egemen sınıfın başka sınıf fraksiyonlarıyla (kesimleriyle) kurduğu ittifaklar ve siyasal uzlaşmalar sayesinde egemenliğini topluma kabul ettirebilmesini ve yönetici konumunu sürdürebilmesini, dolayısıyla da işçi sınıfı devriminin engellenmesi ya da ertelenmesini ifade etmektedir. Bu itibarla da, hegemonya kavramı siyasal analiz için önemli bir araç oluşturmaktadır." (Vergin, 2015: 86).

Gramsci hegemonya kavramı üzerine incelemede bulunurken politik toplum ve sivil toplum kavramlarını ele alarak işe başlar. Ona göre politik toplum; zora (baskı/tahakküm) dayalı ilişkiler bütünü olarak tarif edilirken, sivil toplum uzlaşmaya dayalı toplumsal konsensüsün yapısını teşkil eden ilişkiler ağı olarak politik toplumun

karşısında konumlanır. Yani hegemonya kavramının ana omurgasını oluşturan esas mesele sivil toplum ve onun inşasında en önemli işlevi üstlenen ideolojidir. Bu sebeple Gramsci'nin siyasal terminolojiye kattığı bu kavram, sivil toplum olgusu ile rıza ve uzlaşmaya bağlı yeni bir toplumsal meşruiyet sağlıyorken, ideoloji olgusu ile zora ve tahakküme bağlı baskı unsurunu da içinde barındırmaktadır. Örneğin, ordu gerektiğinde hegemonik yapıyı yeniden tesis etme misyonu ile buna direnenleri yola getirmek ve kendisini ilerleyen süreçte siyasal alana dahil etmek için kamufle etmektedir. Yani Gramsci'nin hegemonya kavramının uygulayıcısı niteliğindeki anahtar unsuru şüphesiz hukuktur (Dural, 2012: 314-316). Ona göre hegemonyanın tehlikeye girdiği durumlarda egemen güçlerin hukuk kurallarına ve özellikle de cezalandırma fonksiyonuna başvurarak direnenleri baskı ve zora dayalı tahakküm altına alma girişimi hukukun en önemli işlevidir. Aslında hukuk yoluyla rıza, tahakkümü meşrulaştırmaktadır (Tünay, 2002: 179-184).

Bu bağlamda Yeni Sağ politikaların yükselişi ile birlikte neo-liberalizm ve neo-muhafazakâr ideolojinin birbirine eklemlenerek ortaya çıkardığı yeni hegemonyaya Gramsci perspektiften bakıldığında devlet oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Gramsci, klasik Marksistlerden farklı olarak devleti sadece bir baskı aracı olarak görme yanlışından kaçınmıştır. Devleti, baskı ve tahakküme işlerlik kazandıran bir aygıt olarak görmenin yanında, ikna vasıtasıyla toplumun rızasını kazanmayı ve bu rızayı yönlendirmeyi başaran bir aygıt olarak ifade etmektedir. Gramsci'nin bu ifadesi şu anlama gelmektedir:

“Devlet, toplumu örtük, zımnen ifade edilen bir ideoloji vasıtasıyla yönetmektedir ve bu ideolojide toplumu oluşturan bireylerin çoğunluğu tarafından içselleştirilmiş değerlere dayanmaktadır. Başka bir deyişle, devlet sadece bir baskı aygıtı değildir. Bastırıcı yönünün ve siyasal iktidar yoluyla sağladığı egemenliğin yanı sıra, devletin göz ardı edilmesi mümkün olmayan kültürel iktidarı aracılığıyla ideolojik bir hegemonyası da vardır. Devletin bu ideolojik-kültürel hegemonyası, ayakta kalması ve kendini idame ettirebilmesi için çok büyük bir önem taşımaktadır, çünkü bu hegemonya sayesinde bireylerin onu güçlendiren ve sağlamlaştıran bir dünya görüşü geliştirmeleri mümkün olmaktadır.” (Vergin, 2015: 88).

Ayrıca Yeni Sağ hegemonyanın meşruiyetini anlamak için, Gramsci'nin hegemonya kavramına verdiği anlamın yanında Althusser'in iktidarın bastırıcı aygıtları ve iktidarın ideolojik aygıtları tasnifini de çözümlemek gerekmektedir. Bu bağlamda Althusser, klasik Marksist öğretiden farklı olarak devletin egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eden bir baskı aygıtı olduğu fikrini eksik bulmaktadır. Ona göre hükümet, bürokrasi, yargı erki ve silahlı kuvvetler gibi devletin birçok bastırıcı aygıtı

vardır. Devlet, bu tür araçları kullanarak gerek fiziki gerekse de manevi şiddet tekeline sahip bir aygıt olmasından dolayı tahakküme ve baskıya dayalı rıza üretme aracı olarak ifade edilmektedir. Bunun yanında egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eden ve ona güç sağlayan devletin birçok ideolojik aygıtı da mevcuttur. Basın, yayın, gazete, televizyon, internet gibi birçok iletişim aracı, okullar ve dini kurumlar devletin en önemli ideolojik aygıtlarından biri olarak ifade edilmektedir. Althusser'in bu tasnifine göre hem devletin bastırıcı aygıtları hem de devletin ideolojik aygıtları salt olarak baskı ve tahakküme dayalı değildir. Yani bu aygıtlar sadece şiddet veya ideoloji üretmemektedir. Aslında devletin ideolojik aygıtlarının en önemli görevi egemen sınıfın egemen ideolojisini üretmek ve onu idame ettirmektir. Ona göre egemen sınıfın egemen ideolojisini üretmek ve idame ettirmekteki amaç, *“üretim ilişkilerinin yani kapitalist toplumsal formasyonun sınıf ilişkilerinin yeniden-üretimini sağlamaktır”* (Vergin, 2015: 93-94).

Gramsci ve Althusser'in bu tasniflerinden yola çıkarak 12 Eylül sonrası asker-bürokrat ikilisinin tanzim etmeye çalıştığı ve Türk siyasal hayatında ANAP'ın tamamlamayı başardığı Yeni Sağ hegemonya bir anlamda egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eden düşünce olarak nitelendirilebilir. Bu hegemonya toplumun farklı kesimlerindeki insanları bir araya getirerek tek bir ideolojiyi herkese benimsetebilme başarısı olarak okunmaktadır. Bunu yaparken devletin bastırıcı aygıtı olarak ifade edilen ordu, büyük bir görev icra ederek Yeni Sağ hegemonyanın hukuki zeminini oluşturmuştur. Daha sonra ise farklı kesimleri Türk-İslam Sentezi başlığı altında toparlamayı başaran Aydınlar Ocağının üstlendiği eğitim ve kültür çalışmaları diye tasnif edilen iktidarın ideolojik aygıtları devreye girmiştir. Bu bağlamda 1983 sonrası iktidara gelen ANAP Yeni Sağ hegemonyanın meşruiyetini oluşturarak toplumsal rızaya dayalı yeni bir tahakküm inşa etmiştir.

Ayrıca işçi sınıfı ve sendikal hareketlerin yasaklanması gibi katı kararların alınmasının önünü açan hukuki düzenlemeler Yeni Sağ hegemonyanın başka bir meşruiyet aracı olarak ifade edilmektedir. Özellikle 12 Eylül sonrası askeri rejim tarafından yönetilen yıllar başta olmak üzere 1982 Anayasasının emek ve işçi sınıfı aleyhtarı yasal düzenlemeleri Yeni Sağ hegemonyanın meşruiyetini sağlamaya yönelik adımlar olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda egemen sınıfın egemen ideolojisi olan neo-liberalizmin sürdürülebilirliğini sağlamak için 24 Ocak İstikrar Kararlarının alınması ve bu kararlar doğrultusunda sermaye çevrelerinin çıkarlarını

korumaya yönelik atılan adımlar Yeni Sağ hegemonyanın inşa sürecinde bir başka dönüm noktası olarak görülmektedir. Ayrıca sendikasılaşmış bir işçi sınıfı yaratmak için sendikal düzenlemelerin emek aleyhine geliştiği bir zemin yaratmak ve bununla birlikte kontrol altında olan bir işçi sınıfı oluşturmak Yeni Sağ hegemonyanın kurulmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

“Yeni Sağın kuramsal çıkış noktası liberalizmdir. Serbest Pazar ekonomisini, özel girişimciliği ve bireyciliği yeniden fetiş haline getiren Yeni Sağ, sosyal haklara, kamu girişimciliğine, toplumsal çıkar kavramına ve toplumsal dayanışmaya karşıdır. Dolayısıyla, bunları temsil eden kuruluşlar olarak sosyal devlete ve sendikalara da karşıdır. Dahası 19. Yüzyıl liberalizminden farklı olarak, ulusal bağımsızlık ve egemenliğin taşıyıcısı olan ulusal devlete ve devletin sosyal görevler üstlenmesini, sosyal hakların genişlemesini ve işçi sınıfının sömürsünün bir ölçüde azalmasını sağlamış bulan sendikaların işlevlerini sürdürebilmeleri için zorunlu olan demokrasiye de karşıdır.” (Kansu, 1997: 41).

Son olarak toplumsal dönüşümün önündeki engelleri kaldırmaya yönelik birçok düzenlemeye imza atan 12 Eylül 1980 darbesi yeni kurulacak hegemonyayı sağlamlaştırma görevini kendine amaç edinmiştir. Bu yönüyle siyasal sistemin yeniden düzenlenmesi, ücret artışlarını engelleyen bir dizi emek aleyhtarı politikaların oluşturulması, hukuki regülasyonların kalıcı bir uygulama alanı bulması için güçlendirilen merkeziyetçi devlet yapısı ve sıkı güvenlik politikalarının devreye girmesi gibi birçok alanda yapılan reformlar devletin birer bastırıcı ve ideolojik aygıtı olarak Yeni Sağ hegemonyayı sağlamlaştırmıştır. Daha sonra ANAP iktidarı ile birlikte geleneksel ideolojilerin bütün çelişkili öğelerini uyumlu bir zeminde buluşturma başarısı, Yeni Sağın hegemonya kurma mücadelesinde toplumsal çimento vazifesi gördüğünü göstermektedir (Tünay, 2002: 189).

4.4. Yeni Sağ ve Devletin Dönüşümü: Turgut Özal’lı Yıllar

Askeri rejimin gölgesinde geçen 1980-1983 yılları, devletin yeniden yapılandırılması noktasında MGK’nin ve Aydınlar Ocağı’nın güdümünde şekillenen resmi ideolojiye önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Bu katkı ile birlikte devletin yeniden yapılandırılma süreci, 1983 yılında siyasetin sivil ANAP iktidarına devredilmesi ile kısmen tamamlanmış sayıldı. Bu bağlamda 12 Eylül rejimi, burjuvazinin yeni kurulan ekonomik ve siyasal yapılanmada kendini güçlendirmesini sağlamıştır ve bu güç şüphesiz ANAP iktidarı tarafından sağlanmıştır. Özellikle Yeni Sağ politikaların öncülüğünü yapan ANAP’a sermaye çevreleri tarafından yüklenen en temel görev, burjuvazinin genel çıkarlarını korumak ve bozulan sermaye rejimini yeniden sürdürülebilir kılmaktır. Bu sebeple ANAP’ın temel ideolojik bileşenlerinden neo-

liberalizm, bu amaç doğrultusunda devlet müdahalesinin sınırlandırılmasından daha çok müdahalenin biçimini değiştirmeyi amaçlamıştır (Çaylak, 1999: 480).

Ekonomik ve siyasal yeniden yapılanma süreci olarak tarif edilen 1980 sonrası ANAP'lı yıllar, Yeni Sağ politikaların ivme kazandığı ve devletin ciddi bir dönüşüm sürecine girdiği ve bir dizi uygulamaların yaşandığı önemli bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Bu bağlamda gerek neo-liberal uygulamalar ile dışa açık bir ekonomi yaratmak gerekse de muhafazakâr felsefe ile güçlü devlet algısına anayasal bir meşruiyet kazandırma gayreti neticesinde ortaya çıkan otoriter-merkeziyetçi bir devlet olgusunun teşekkülü Turgut Özal'ın Yeni Sağ politikalarının ana omurgasını oluşturmaktadır. Özellikle 12 Eylül müdahalesi öncesi 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararlarının alınması ve darbe sonrası oluşturulan yeni Anayasa'nın yaratmış olduğu siyasi meşruiyet Özal döneminde uygulanan Yeni Sağ politikalarla zemin hazırlamak açısından oldukça önemlidir. Bütün bu yaşanan gelişmeler sonrasında 1983 yılında yönetimin sivilleri devredilmesi ile birlikte Özal'ın ANAP'ı meşru siyasal yollardan iktidara gelerek 24 Ocak Kararlarının mimarı ve 1982 Anayasası'nı oluşturan Milli Güvenlik Konseyi'nin uyumlu bürokratı olarak Yeni Sağ iktidarın lideri olmuştur.

1982 Anayasası'nın referandum aracılığıyla ezici bir çoğunlukla kabul edildiği dönemin ertesinde bazı siyasetçiler demokratik düzenin yeniden oluştuğu kanısına varmıştır. Fakat Evren'in 30 Nolu MGK Bildirisi ile siyasi yasakların devam ettiğini deklare etmesi bu düşüncenin uzun süre devam etmesini engellemiştir. Bütün bu yaşananlardan kısa bir süre sonrası yönetimin sivillere devredileceği seçimli ve partili hayata geçişin önemli adımları atılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda yeni düzenin yeni partileri yavaş yavaş Türk siyaset sahnesine çıkmaya başlamıştır. İlk olarak 12 Eylül rejiminin desteklediği Em. Org. Turgut Sunalp'in Milliyetçi Demokrasi Partisi yeni düzenin siyasal partisi olarak yerini almıştır. Ardından kurulan Büyük Türkiye Partisi, Anavatan Partisi, Halkçı Parti, Yüce Görev Partisi, Sosyal Demokrasi Partisi ve Refah Partisi 1983 yılında yapılacak olan seçimlere hazırlanmaya başlamıştır (Tanör, 2014: 55-56). Bu bağlamda Turgut Özal 37 kişi ile 20 Mayıs 1983 günü kurduğu Anavatan Partisi'nin gerek Türk siyasetindeki rolünü gerekse de Yeni Sağ politikaların mihmandarı olma misyonunu şu şekilde özetlemektedir:

“Anavatan Partisi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, İnsan Hakları Beyannamesi, Siyasal Partiler Kanunu ve diğer kanunların esas sınırları içerisinde faaliyet gösteren bir siyasal teşekküldür. Partinin sembolü bal petekleriyle donatılmış Türkiye haritası ve bal arısıdır. Arı, çalışkanlığı; petek,

aziz vatanımızın en ücra köşesine kadar mamur hale getirilmesini ifade etmektedir. Milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir partiyiz. Bundan önceki eğilimleri ne olursa olsun, programımıza inananları birliğe, beraberliğe davet ediyoruz.” (Taşar, 1991: 6).

Fakat askeri rejimin oluşturduğu MGK’nin süzgecinden geçerek seçimlere katılmaya hak kazanan sadece Turgut Sunalp’in MDP’si, Necdet Calp’in HP’si ve Turgut Özal’ın ANAP’ı olmuştur. Bütün bu vesayet yönetimi altında gerçekleşen 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçim sonuçlarına göre; ANAP % 45,15 oy oranı ile birinci parti, HP % 30,46 Oy oranı ile ikinci parti ve MDP ise % 23,27 ile üçüncü parti olmuştur. Yani 1983 seçimlerinin galibi olarak ifade edilen Turgut Özal liderliğindeki ANAP 6 Kasım 1983 günü sonrası Türk siyasetinde yeni bir dönemin başladığı bir dizi politikalara imza atabilecek temsil olanağına sahip olmuştur (Tanör, 2014: 55-61). Meclis aritmetiğini daha iyi anlayabilmek için 6 Kasım 1983 genel seçim sonuçları şu şekildedir:

Tablo 6
1983 Genel Seçimleri Oy Dağılımı

PARTİLER	OY ORANI	MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI (yüzde)
ANAP	45,1	212	53,0
HP	30,5	117	29,2
MDP	23,3	71	17,8
BAĞIMSIZ	1,1	-	-
TOPLAM	100,0	400	100,0

Kaynak: (Aydın & Taşkın, 2016: 347).

1983 seçimleri sonrası 17. Dönem TBMM hükümeti 24 Kasım günü en yaşlı milletvekili Fahri Özdilek başkanlığında toplandı ve meclis üyeleri ant içtiler. TBMM başkanlık divanının teşekkülünden sonra ANAP lideri Turgut Özal bakanlar kurulunu kurmakla görevlendirildi. Daha sonra bakanlar kurulunu oluşturan Özal nihai listeyi Cumhurbaşkanı Evren’e sunarak onay aldı. Bu süre zarfında Turgut Özal’ın meclis başkanlığı için darbe iktidarının başbakanı Bülent Ulusu’yu seçmemesi sivil bir iktidarın oluşması açısından oldukça önemli bir gelişme olarak ifade edilmektedir. Ayrıca 1983 seçimlerinden yaklaşık üç yıl sonra milletvekili ara seçimlerine giden

Türkiye ANAP aleyhine bir tabloyla karşı karşıya kalmıştır. Çünkü ANAP'ın 1983 seçimlerinde ki % 45'lik oy oranı büyük bir düşüşle % 32 seviyelerine gerilemiştir (Tanör, 2014: 62-63).

6 Kasım 1983 milletvekili seçimlerinde büyük bir başarı elde eden ANAP, Mart 1984'te yerel seçimlere gitme kararı aldı ve bu seçimlerde de ezici bir sonuçla zafer kazandı. Özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerin belediye başkanlıklarını kazanan ANAP Türk siyasal hayatında önemli siyasi zaferlere imza atmıştır. Bu bağlamda Özal'ın girdiği her seçimde başarılı olmasının sebebi, 12 Eylül 1980 darbesinin yarattığı hegemonya boşluğunu ANAP gibi dört eğilimi aynı potada eriten bir partinin temel ideolojik söylemleri ile doldurma başarısıdır (Çavdar, 2019: 277).

Yerel yönetimler alanında iş bitirici sıfatıyla ün kazanan ANAP belediyeciliği birçok ilde mühendis kökenli adaylar göstererek 55 il belediye başkanlığını kazanmayı başarmıştır. ANAP'lı belediyeler ayrıca yerel yönetimler aracılığıyla yaratılan ekonomik rantın önemli ölçüde büyümesine sebep olmuştur. Bu vesileyle çoğu ANAP'lı iş insanı ve parti paydaşı sebepsiz zenginleşerek yaratılan rantın katmerleşmesine neden olmuştur. Ayrıca ANAP'ın liberal kimliğinin bir sonucu olarak “bırakınız yapsınlar” mantığı, kentlerde yaşayan insanların konut problemine sistemli bir çözüm üretmediği için hâlihazırda var olan çarpık kentleşme ve gecekondulaşma sorununun derinleşmesine yol açmıştır. Son olarak kentlerde yaşayan yoksul kesimin oy deposu haline geldiği şehirler zamanla suç üreten bir kent haline gelmeye başlamıştır (Aydın & Taşkın, 2016: 355). Diğer bir ifadeyle ANAP'ın liberal politikalarının yerel yönetimlere yansımalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan kent problemleri zamanla siyasi, iktisadi ve sosyal birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bunun en bariz kanıtı şüphesiz 1989 yılında yapılan yerel seçimlerde ANAP'ın yaşadığı oy kaybı ve Yeni Sağ belediyeciliğin iflas etmesidir.

12 Eylül rejimi ile meydana gelen siyasi yasaklar ve siyasi parti liderlerinin sürgün edilmesi süreci 1987 yılında yapılan halkoylaması ile kaldırılmıştır. Bu süreçte halkoylamasının 1982 Anayasasını onaylayan % 92'lik bir oy oranı ile kabulünün çok altında bir oranla kabul edilmesi 1982 Anayasasının geçen beş yıllık süre zarfında halkın güvenini yitirdiğinin kanıtı olarak görülmektedir. Fakat siyasi yasakların kalkmasını isteyen çoğunluğun demokrasi yanlısı bir siyasi tercihte bulunması

demokrasinin yeniden tesisi açısından oldukça kararlı ve inançlı bir politik atmosferin varlığına işaret etmektedir. Bu sonuçların sandığına yansımaları şu şekildedir:

Tablo 7
6 Eylül 1987 Halkoylaması Sonuçları

SEÇMEN SAYISI	26.095.630
SANDIK SAYISI	96.501
KULLANILAN OY	24.436.821
GEÇERLİ OY	23.347.856
KATILIM ORANI	%93.64
EVET OYLARI	11.711.461
HAYIR OYLARI	11.636.395
EVET ORANI	%50.16
HAYIR ORANI	%49.84
EVET-HAYIR OY FARKI	75.066
EVET-HAYIR % FARKI	%0.31

Kaynak: (Çavdar, 2019: 278-279).

Halkoylaması sonucunda siyasi yasakların kalkması ve ardından gelen yeni partiler Türk demokrasisinin yeniden rayına oturması açısından oldukça önemli bir gelişme olarak ifade edilmektedir. Yasakların kalkması ile birlikte İnönü'nün Sosyaldemokrat Halkçı Parti'si ve Ecevit'in Demokratik Sol Parti'si birleşme kararı almış fakat Ecevit'in DSP çatısı altında birleşme teklifi İnönü tarafında kabul edilmediği için birleşme sağlanamamıştır. Ayrıca yasakların kalkmasının ardından 1987 yılının son aylarında Süleyman Demirel Doğru Yol Partisi, Bülent Ecevit Demokratik Sol Parti, Alparslan Türkeş Milliyetçi Çalışma Parti'si ve Necmettin Erbakan Refah Parti'si Genel Başkanlığına seçilmiştir. Bu süreçte birçok parti lideri yeni seçimlerde ANAP ile yarışma imkânı yakalamıştır.

Bu bağlamda 1987 yılı sadece referandum yılı olmamakla birlikte halkın 29 Kasım 1987'de erken seçim kararı ile yeniden sandık başına gittiği bir yıl olmuştur. Fakat seçimden önce seçim çevrelerinin küçültülmesi ve kontenjan vekil adıyla diğerlerin bir oy fazla alan partiye ek milletvekili sağlayan yeni yasa bu dönemde meclisten geçerek ANAP lehine bir tablonun ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Fakat gerek seçim sisteminin ANAP lehine olması, SHP ve DSP gibi parti mensuplarını bir

arada tutabilecek tutarlı bir sosyal demokrat ideolojinin olmaması ve ciddi bir dinamizme sahip solu bir araya getirememe başarısızlığı 1987 seçimlerinde ANAP'ın güç kaybetmesine rağmen yarıştan birinci parti olarak çıkmasına sebep olmuştur.

Tablo 8
29 Kasım 1987 Genel Seçim Sonuçları

OY KULLANAN SEÇMEN SAYISI	24.603.541
GEÇERLİ OY SAYISI	23.971.629
SEÇİME KATILMA ORANI	%91.82
ANAP OY ORANI	%36.31
ANAP MİLLETVEKİLİ SAYISI	292
SHP OY ORANI	%24.74
SHP MİLLETVEKİLİ SAYISI	99
DYP OY ORANI	%19.14
DYP MİLLETVEKİLİ SAYISI	59
DSP OY ORANI	%8.53
RP OY ORANI	%7.16
MÇP OY ORANI	%2.93
IDP OY ORANI	%0.82

Kaynak: (Çavdar, 2019: 280).

Tabloya göre DSP, RP, MÇP ve IDP seçim kanununda yer alan % 10'luk barajı geçemedikleri için temsil yetkisine sahip olamamıştır. Bunun aksine seçimlerden önce yapılan yasa değişikliğinin katkısı ile ANAP oyların sadece % 36'lık bir kısmını almasına rağmen 292 milletvekili ile meclis içinde % 65'lik bir temsil oranına sahip olmuştur. Böylece seçim sisteminin kimin lehine değiştiği açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca SHP ve DYP'nin yüksek oy oranlarına sahip olması ve meclis aritmetiğinde yaklaşık olarak % 35'lik bir temsil yetkisini elinde bulundurması mevcut sistem açısından hiçbir anlam ifade etmemektedir.

1987 genel seçimlerinde de birinci parti olarak çıkan ANAP, 25 Mart 1989 yerel seçimlerinde ağır bir yenilgi alarak siyasi meşruiyetini sarsan olaylarla karşı karşıya kalmıştır. 1989 yerel seçimlerinde % 28.69 oy oranı ile 652 belediye kazanan SHP, % 25.13 oy oranı ile 550 belediye kazanan DYP, % 21.80 oy oranı ile 570 belediye kazanan ANAP, % 9.80 oy oranı ile 74 belediye kazanan RP, % 9.03 oy oranı ile 37 belediye kazanan DSP, % 4.14 oy oranı ile 24 belediye kazanan MÇP ve % 0.94

oy oranı ile 7 belediye kazanan IDP yerel yönetim aritmetiğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda ANAP'ın oy oranına göre üçüncü parti olması geçmiş yıllara göre seçmen desteğinin hızla eridiğini göstermektedir. Bunun sebebi ise; artan enflasyon, büyüme oranlarında yaşanan ciddi düşüş ve istikrar kararlarının başarılı olamamasından kaynaklı ekonomik bozulmalardır. Ayrıca ANAP'ın 1983 yılından 1989 yerel seçimlere kadar geçen sürede önemli bir oy oranına sahip olmasının sebebi, herhangi bir alternatifinin olmamasıdır. Bu yönüyle ANAP kurulduğu günlerde dört eğilimi bir araya getiren ideolojik söylemi ile birlikte farklı kesimlerin oylarını kendi hanesine yazdırmayı başarmıştır. Fakat 1989 yerel seçim sonuçlarına göre ANAP'ın kurduğu hegemonya yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır (Köse, 2010: 82-83).

1989 yerel seçimleri sonrası ANAP'ın gerileyişi, Turgut Özal'ın Çankaya'ya çıkmasına sebep olmuştur. ANAP'ın kurulduğu yıllarda dört eğilimi bir araya getirme politikası zamanla herkesin kendi ideolojik düşüncesini yansıtan partiye geçmesi ile sonuçlandı. Bu yönüyle ANAP kendini tanımladığı liberal muhafazakâr bir ideolojinin etrafında kümelenen kesimlerce temsil yetkisine sahip oldu. Ayrıca toplumda ANAP karşıtı havanın giderek derinleşmesi ile birlikte Turgut Özal'ın alternatif bir siyaset üretmesi sonucunda Cumhurbaşkanlığına aday olması yeni bir dönemin başlamasına işaret etmektedir. Özal partisinin meclis içindeki çoğunluğu sayesinde üçüncü tur seçimlerinde Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak Çankaya'ya çıktı. Bunun üzerine Özal, başbakanlığına Yıldırım Akbulut'u atayarak ANAP'tan kopmadığı ve hâlâ denetimi altında olduğu mesajını vermekteydi. Böylece parti içerisinde artan güdümlü başbakan tartışmaları oy kaybı yaşayan ANAP'ın çözülme sürecini daha da hızlandırdı (Aydın & Taşkın, 2016: 370-372).

Son olarak 1991 yılında kurulan Mesut Yılmaz hükümeti ile birlikte hem ANAP içindeki huzursuzluklar hem de ülkenin ekonomik problemleri hızla artmıştır. Bu sebeple güven tazelemek isteyen yeni ANAP lideri Mesut Yılmaz 21 Ekim 1991'de erken seçime gitme kararı aldı. Bunun öncesinde 500 bin kamu işçisine %141 oranında ücret zammı yapılması Yılmaz'ın erken seçim kararının en açık kanıtıdır. Şüphesiz 1991 yılı genel seçimleri ANAP'ın adım adım siyaset sahnesinden çekildiği yıl olarak hafızalarda yer edinmiştir. Bu bağlamda 1991 genel seçim sonuçlarına bakılırsa tablo ANAP aleyhine yeniden değişmiştir. Bütün bu yaşananlar karşısında Turgut Özal'ın Çankaya'ya çıkması ve ANAP üzerindeki otoritesini yavaş yavaş kaybetmesi partinin

ilerleyen süreçte politik arenadan silinmesine neden olmuştur. Çünkü ANAP, lider sultasına dayanan bir parti olmasa bile Özal’la kimlik kazanmış bir partidir.

Tablo 9
1991 Genel Seçim Sonuçları

PARTİ	OY ORANI	MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI (YÜZDE)
DYP	27.0	178	39.5
ANAP	24.0	115	25.6
SHP	20.8	88	19.5
RP	16.9	62	13.8
DSP	10.8	7	1.6
SP	0.4	0	0
BAĞIMSIZ	0.1	0	0
TOPLAM	100	450	100

Kaynak: (Aydın & Taşkın, 2016: 380).

1991 seçimleri sonucunda ANAP’ın güç kaybetmesi ve meclisin çok sesli bir yapıya dönüşmesi demokratik kültür açısından oldukça önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Fakat ülkede artan enflasyonun ve negatif yönlü büyüme rakamlarının yaratmış olduğu iktisadi huzursuzluk kayıp yıllar diye ifade edilen yeni bir sürecin başlangıcı olarak tarif edilmektedir. Cumhurbaşkanı Özal’ın hükümeti kurma görevini DYP lideri Süleyman Demirel’e vermesi ile birlikte ülkede ardı arkası kesilmeyen koalisyonlar döneminin başlamasıyla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda DYP-SHP koalisyonu Demirel ve İnönü liderliğinde kuruldu. Kurulan bu koalisyon ülke siyasetinde ANAP’ın olmadığı yeni bir politik arenanın varlığına işaret etmektedir.

4.4.1. ANAP’ın İdeolojisi ve Uygulamaları

Anavatan Partisi’nin programında yer alan milliyetçi, muhafazakâr, serbest piyasa modeline dayalı liberal ekonomi anlayışını benimseyen ve sosyal adaletçi ilkeler partinin ideolojisi hakkında önemli ipuçları vermektedir. Turgut Özal’ın dört eğilimi aynı potada eritme fikrinin ortaya çıkardığı bu mozaik, aslında ANAP’ın ideolojisini meydana getiren özellikleri yansıtmaktadır. Ayrıca Özal’ın partisini oluşturan kadronun ve hitap ettiği kitlenin genel anlamda sağ cenah diye ifade edilen kişilerden oluşması partinin hem ideolojik tabanını hem de partiyi iktidara taşıyan

politik söylemlerin ruhunu şekillendirmiştir. Tam olarak ANAP'ın Yeni Sağ düşüncenin önemli taşıyıcısı olma noktasındaki başarısı bu dört eğilimi içinde barındırma başarısından kaynaklanmaktadır. Çünkü ANAP ideolojik söylemlerden ziyade konsensüsten yana bir siyasal duruş sergilemeyi başardığı için birbirinden farklı ideolojik grupları aynı çatının altında kolayca toplayabilmiştir. Ayrıca Özal'ın muhafazakâr kimliği ile geleneksel değerleri benimseyen tavrı ve liberal düşüncenin getirdiği özgürlük, çoğulculuk, serbest piyasa ve hür teşebbüs gibi olgular üzerinden yükselen demokratik tavrı ANAP'ı ideolojik bir parti tanımlamasından uzaklaştırmıştır (Köse, 2010: 72).

Türk siyasal yaşamında kurulduktan sonraki ilk seçimlerde tek başına iktidara gelen ilk siyasal partinin ANAP olması ve bir askeri darbenin gölgesinde politik arenaya gözlerini açması bu partiyi oldukça değerli kılmaktadır. Çünkü ideolojik olarak öyle bir fikre sahip olmuş ki toplumsal meşruiyetini inşa edip demokratik seçimler karşısında başarılı olabilmıştır. Ayrıca bu başarı on yıla yakın bir süre devam etmiştir. ANAP'ı Türk siyasetindeki diğer partilerden ayıran bir diğer önemli özellik ise, onun daha önce var olan herhangi bir partinin devamı niteliğinde olmaması ve ideolojik olarak Türkiye'deki tüm grupları temsil etme çabası içinde olmasından kaynaklı uzlaşmacı tavrıdır.

4.4.1.1.Muhafazakârlık

Yeni Sağı oluşturan ideolojik bileşenlerden muhafazakârlık, gerek dünya siyasetinde gerekse de ANAP dönemi Türk siyasetinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Batıda Fransız Devrimi'ne karşı gelişen bu ideoloji, Türk siyasetinde statükodan yana olma ve güçlü devlet felsefesi ile 1980'li yılların Yeni Sağ politikalarını şekillendiren güçlü bir ideoloji olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda muhafazakârlık aslında Türk sağını oluşturan birçok ideoloji ile organik bağa sahip bir düşünce sistemi olarak görülmektedir. Çünkü 1950 yılında siyaset sahnesine çıkan DP, 1960'ların güçlü partisi AP, 1970'lerin milliyetçi cephesini oluşturan Milliyetçi Hareket Partisi ve Milli Selamet Partisi 1980'lerin yükselen partisi ANAP gibi birçok siyasi partinin kimliğini muhafazakârlık ideolojisi şekillendirmiştir. Bu bağlamda muhafazakârlık, birçok ideolojiyle eklemlenen politik bir felsefe olarak düşünülmektedir.

Erken cumhuriyet döneminde muhafazakâr ideoloji dini vurguları yüksek İslamcılıkla aynı anlama gelen ve aynı ideolojik nüvelere sahip bir düşünce ekolu olarak ifade edilmektedir. Fakat muhafazakarlık o yıllarda bir ideoloji olmaktan öte restorasyon hamlesi olarak yani modernliği gelenekle terbiye etme düşüncesi şeklinde ifade edilmektedir. Bu bağlamda erken cumhuriyet yıllarında Dergah dergisi etrafında kümelenen grup, muhafazakar düşünce dünyasının izlerini taşımaktadır. Hatta bu grup içinde yer alan muhafazakârların ideolojik dünyasında dinin oldukça önemli bir yeri vardır. Böylelikle din muhafazakâr ideolojinin en önemli argümanı olarak bu çevrede kabul görmüştür. Fakat çoğu muhafazakâr kendisini İslamcılığın uzağında konumlandırıyordu. Sadece dinin katı laikliğin yarattığı maneviyat boşluğunu dolduracağını ve içtimai restorasyonu sağlayacağını düşünmektedirler. Bu bağlamda muhafazakâr düşünce, erken cumhuriyet döneminde öze dönüş veya toplumsal yozlaşmayı engelleyebilecek bir ideoloji olarak ifade edilmektedir (Bora, 2018: 341-346).

Muhafazakâr ideolojinin temel bileşenlerini oluşturan öğeler; seçkincilik, nostaljizimi melankoli ve tarihi hamaset gibi kavramlardır. Bu noktada nostaljizm diye ifade edilen temel bileşenin arkasında hamasi tarih anlayışının beslendiği milliyetçi ruh hali yatmaktadır. Yani muhafazakâr düşünüşün tarih anlayışı, Osmanlı Devleti'nin ihtişamına ve Sultan Abdülhamid'in gök sultanlığa yükseltilmesini konu edinen hamasi ruhun pınarlarından beslenen bir tarih anlayışıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse *"tarih başlı başına muhafazakâr dünya görüşünün delili, dayanağı, sevgilisidir. Ezelinin mührü, geleneğin ve hikmetin haznesidir."* (Bora, 2018: 361-365).

ANAP'ın siyasal söylemini şekillendiren muhafazakârlık ideolojisi erken cumhuriyet dönemi sonrası gelişen muhafazakârlıktan farklı bir perspektif sunmaktadır. ANAP lideri Turgut Özal muhafazakârlığa yüklediği anlamı şu şekilde dile getirmektedir: *"Bizim muhafazakârlığımız, bazılarının tanıdığı, düşündüğü gibi bir tutuculuk değildir. Bizim muhafazakârlığımız adetlerimize, tarihimize ve inançlarımıza saygıdır. Ve bu adet ve ananelerimizden devire uyan en iyilerini, en iyi şekilde muhafaza etmektir."* (Taşar, 2001: 25). Bu bağlamda ANAP'ın muhafazakarlık ideolojisi geleneği korumak adına örf ve adetlere yüksek değer veren ve bu geleneği çağa uygun bir şekilde yorumlayan restorasyon ideolojisi olarak ifade edilebilir. Ayrıca Taşar'a (2001: 27) göre ANAP'ın muhafazakârlık anlayışı, statükodan yana veya tutucu bir düşünce dünyasına sahip olmayan yapıya sahiptir. Bu yönüyle ANAP

muhafazakârlığı birçok yeniliğe açık olması sebebiyle esnek bir ideolojik söyleme sahip olmuştur.

Ayrıca ANAP'ın hem yenilikçi hem de geleneğe bağlı tutumu karşısında dini değerlere verdiği önem bazı cemaat ve tarikat gruplarının güçlenmesine neden olmuştur. Bu düşünce sayesinde İslami kesimin örgütlenmesi ve güç kazanması oldukça kolay olmuştur. Zaten Özal'ın ANAP'ta siyasete başlamadan önce MSP gibi İslamcı bir partide milletvekili adayı olması ve Nakşibendi Tarikatı ile yakın ilişkiler içinde olması ANAP'ın muhafazakârlık ideolojisinin İslami kesimin düşünce dünyasından etkilendiğini kanıtlamaktadır. Hatta muhafazakâr tarih anlayışının beslediği bir düşünce ile İslam coğrafyasının siyasal birliğini hedefleyen bir çaba içerisine girmiştir. Bütün bunların sonucu olarak 1990'larda yükselen Siyasal İslamın kökleri, ANAP'ın muhafazakâr ideolojisinin bir ürünü olarak ortaya çıktığı gerçeğinde saklıdır (Köse, 2010: 74-75).

Son olarak ANAP'ın muhafazakârlık ideolojisinde devlete yüklediği anlam Yeni Sağ politikaların tesisi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü Yeni Sağı oluşturan neo-liberal iktisat politikalarının işlerlik kazanabilmesi için güçlü bir devlet olgusuna ihtiyaç vardır. Şüphesiz 12 Eylül 1980 sonrası kutlu devlet ve korkunun temsili olarak ifade edilen devlet ululaması ANAP'ın muhafazakârlık ideolojisini besleyen en önemli kaynaktır. Özellikle milliyetçi-muhafazakâr bir terkip ile inşa edilen Yeni Sağ düşüncenin güçlü devlet algısı, neo-liberal hegemonyayı kurmak açısından kilit role sahiptir. Bu bağlamda 12 Eylül rejiminde devletin resmi ideologluğunu üstlenen Aydınlar Ocağı'nın Türk-İslam Sentezi başlıklı ideolojisi dönüştürülen toplumun Özallı yıllara hazırlanmasında önemli bir rol üstlenmiştir (Bora, 2018: 400-403).

4.4.1.2. Liberalizm

ANAP'ın ideolojisini oluşturan ve ekonomik uygulamalarını şekillendiren bir diğer önemli kavram liberalizmdir. ANAP'ın liberal felsefesi siyasi liberalizmin aksine ekonomik liberalizm olgusuyla örtüşmektedir. Çünkü ANAP'ın siyasal politikalarını şekillendiren ideoloji muhafazakârlıktır. Bu bağlamda ANAP'ın siyasal liberalizm kavramı genellikle demokratikleşme olgusuyla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca ekonomik liberalizm kavramı, serbest piyasa ekonomisi, hür teşebbüs, devletin ekonomik alana sınırlı müdahalesi ve iktisadi özgürlük gibi olgularla ifade

edilmektedir. Bu yönüyle ANAP'ın liberal ideolojisi parti programına; asıl olan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olması şeklindeki ifade ile yansımıştır. ANAP'ın iktisadi liberalizmi benimseyip siyasi liberalizmden yana olmamasının asıl sebebi, kendine alternatif farklı bir siyasi partinin varlığını istememesi ve 12 Eylül rejiminin yasakçı zihniyeti ile inşa edilen uygulamaları kaldırmaktan yana olmamasıdır (Köse, 2010: 75).

1980'lerin başlarında kapitalizmin yaşadığı sorunları çözmeye yönelik gelişen Yeni Sağ düşünce gerek ekonomik alanda gerekse de politik alanda bir dizi liberal dönüşüm pratiğini içinde barındırmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin içinde bulunduğu iktisadi krizi aşmaya yönelik liberal ağırlıklı Yeni Sağ politikalar Özal'ın ANAP'ı ile birlikte oldukça kapsamlı bir alanda kendini hissettirmeye başlamıştır. Özal'ın liberal ekonominin gerekliliğini dile getirdiği 2. İzmir İktisat Kongresi'ndeki şu konuşması ANAP'ın ekonomi siyasasını özetlemektedir:

“Ekonomik hayata devletin müdahaleci rolü yerine, tanzim ve teşvik edici ve genel olarak muhtelif menfaatleri telif edici ve bu suretle verimi artırıcı rolü ağırlık kazanmalıdır... Ekonominin tabi kanunları vardır. Bu kanunların dışına çıkarak nehri tersine akıtmaya çalışmayalım. Ekonomide arz-talep sistemi varken fiyat kontrollerine dayanmak karaborsa ve çifte fiyatı doğurmaktadır. Para, döviz ve emtia fiyatlarının serbestçe teşekkül edebildiği bir vasatta ekonomik sistemleri çökerten bu nevi hastalıklar görülmeyecektir.” (Aktan, 1994: 116-117).

İnsanların varlık sebeplerini, yaşama şekillerini ve toplumsal değerlerini belirleyen, sosyal yapı üzerinde bir tür tahakküm inşa ederek, bireyleri ödev ve sorumluluk üzerinden tanımlayan bir devlet düşüncesi ANAP'ın liberal ideolojisiyle taban tabana zıttır. Bu bağlamda ANAP'ın devletin sınırsız yetkilerinin anayasal düzenlemelerle sınırlandırılması gerekliliği fikri liberal ideolojisinin mihenk taşıdır. Yani Özal liderliğinde kurulan ANAP'ın parti programında yer alan liberalizmin asıl gayesi devletin sınırlandırılması ve devletin yeniden tanımlanması gerekliliği üzerinden şekillenmiştir. Özal'a göre modern toplumlarda devlet baba figürü ile ifade edilmez. Ayrıca bu düşünceye sahip toplumlarda demokrasinin kurumsallaşması da mümkün değildir Özal'a göre. Bu konuda Özal şöyle der:

“Biz esas itibarıyla devleti, milletin kurduğu, milletin hizmetinde olan müessese olarak görüyoruz ve bunun böyle görülmesinde de ilerisi ve demokrasi için büyük faydalar var... Eğer devleti baba olarak görürseniz, bazen devletin sizi dövebileceğini de kabul etmeniz icap eder ki, bu demokrasi ile çelişir.” (Duman, 2017: 205-206).

Özal, 1980 sonrası sermaye birikiminin yaşadığı krizi aşmaya yönelik kapitalizmin alternatif yollar aradığı yıllarda Yeni Sağ politikaların iktisadi açıdan

neo-liberal savunucusu olarak siyaset sahnesine çıkmıştır. Ayrıca Özal, demokrasi ile serbest piyasa ekonomisi arasında düz çizgisel bir bağlantı kurmaya çalışan ideolojik söylemin teorisyeni olarak önemli bir yere sahiptir. Sosyal alanda meydana gelen gelişmeleri doğrudan ekonomik meselelere bağlayan teknokratik düşüncenin temsilcisi olarak 1980 sonrasının Türkiye siyasetine Yeni Sağ politikalar ile yön vermiştir. Uluslararası ekonomi kuruluşları ve küresel kapitalizmin yapısal dönüşüm sürecinde önerdiği programların uygulayıcısı olarak Özal, liberal düşünce dünyasına sahip kişiliği ile politik arenada önemli bir konumdadır. Bu yönüyle Özal'ın dış politika dahil olmak üzere birçok meseleye liberalizm zaviyesinden bakması onun devleti yönetme konusunda işadımı kimliğiyle hareket etmesine neden olmuştur (Bora, 2018: 550).

Özal'ın serbest piyasa modelini benimseyen liberal iktisat öğretisi, Türkiye ekonomisini 1980 sonrası hızlı büyüme imkânına kavuşturdu. Bu bağlamda devletin mal ve hizmet piyasalarına yönelik sınırsız müdahalelerini ortadan kaldıran bir perspektifle ekonomi siyasasına yön veren uygulamaları devreye soktu. Daha sonra Türk lirasının devalüe edilmesini ve 1989 yılında Türk lirasının konvertibl hâle getirilmesini sağladı. Ayrıca döviz hareketleri başta olmak üzere faiz ve para politikası gibi birçok makroekonomik enstrümanı kontrollü dalgalanmaya bırakarak liberal ekonomiye işlerlik kazandırdı. Özal'ın liberal ekonomi politikalarını şekillendiren bir diğer önemli gelişme KİT'lerin özelleştirilmesine dair çalışmaların başlamasıdır. Bu bağlamda özel sektörün gelişmesine yönelik bir dizi adım attı (Aktan, 1999: 459).

Son olarak Özal liderliğindeki ANAP'ın ideolojisini oluşturan bir diğer liberal gelişme, bazı alanlardaki bürokratik işlemlerin azaltılması ve kaldırılmasına yönelik kararların uygulanmasıdır. Bu bağlamda Özal, devletin statükocu bürokratlar tarafından idare edilmesini ve katı bürokratik sistemin mevcut olduğu ülkelerde kalkınmanın imkansızlığını dile getirmiştir. Böylelikle Özal'ın serbest piyasa modeline işlerlik kazandırmak için yaptığı en önemli uygulama katı bürokratik devlet yapılanmasının küçültülmesidir. Özal katı bürokratik devlet yapılanmasını şu sözlerle eleştirmektedir: *“Ülkemiz idare sistemini seçerken yanlış tercih yapmış ve Fransız sitemini kopya etmiştir. Fransız modeli maalesef bugünkü dünyamızda bürokrasisi en ağır olan sistemdir.”* (Allahverdiyev, 2015: 36).

4.4.1.3. Milliyetçilik

ANAP'ın ideolojisini oluşturan ve parti programında yer alan bir diğer kavram ise milliyetçiliktir. Fakat ANAP'ın milliyetçilik anlayışı ırkçılıktan farklı olarak herhangi bir etnisiteye veya azınlığa dayalı olmayan milliyetçilik olarak tarif edilmektedir. Bu bağlamda ANAP'ın milliyetçilik ideolojisini şekillendirmede en büyük rolü şüphesiz Aydınlar Ocağı'nın resmi ideolojisi olarak kabul edilen Türk-İslam Sentezi oynamıştır. Böylelikle erken cumhuriyet döneminde yükselen hukuksal-kültürel ve etnik temele dayalı milliyetçilik anlayışı 1980 sonrası Özal iktidarı ile birlikte daha uzlaşmacı, rekabete açık ve liberal değerler üzerinde yükselen bir pratiğe dönüşmüştür. Buna paralel olarak Özal milliyetçiliği şu ifadelerle özetlemektedir: *“Milliyetçilik, etnik veya ırk temelinde yükselen bir değer/ideoloji olmaktan ziyade, ekonomik açıdan diğer toplumlarla, rekabet edebilme, onlarla bu anlamda mücadele edebilme çabası olarak görülebilir.”* (Duman, 2017: 272-273).

Görüldüğü gibi ANAP'ın milliyetçilik anlayışı iktisadi temelli bir perspektifle Türk ekonomisinin gelişmiş dünya ekonomileri ile rekabet edilebilir seviyeye ulaşmasını hedefleyen bir düşünce dünyasından neşet etmektedir. Bu yönüyle Özal milliyetçiliği Türk ekonomisinin makul büyüme seviyelerine ulaşamadığı ve kalkınmanın sürdürülebilir olamadığı bir düzende milliyetçilikten bahsetmenin kuru bir hamaset olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle ANAP'ın ideolojik söylemini şekillendiren milliyetçilik olgusu, 1980 öncesi şovenist milliyetçilikten farklı olarak Batı ekonomi sistemi içinde ileri büyüme seviyelerini yakalamak ve Batı'yı yakalama ilerlemeciliği olarak tarif edilen iktisadi temelli bir ideolojik söylemden beslenmektedir.

Ayrıca ANAP'ın milliyetçilik ideolojisine karşı bakış açısı diğer birçok sağ partiden farklı bir düşünce geleneğine sahiptir. Özellikle Özal'ın kendine has milliyetçilik tanımlaması partinin milliyetçilik ideolojisine yüklediği anlamı şekillendirmiştir. Dolayısıyla Özal'ın şu cümlelerinden milliyetçiliğe karşı bakışını çok rahat anlayabiliriz; *“Bizim milliyetçiliğimiz Avrupa'dan geri kalmama milliyetçiliğidir, onunla yarış etme milliyetçiliğidir. Ben milliyetçiliği böyle anlıyorum. Yoksa Komünistler Moskova'ya diye bağırarakla milliyetçilik olmaz.”* (Duman, 2017: 274).

Son olarak Özal'ın milliyetçilik kavramına yüklediği anlam doktriner, politik veya ideolojik manalardan uzak bir perspektif sunmaktadır. Aksine onun milliyetçilik anlayışı ekonomizm felsefesinin bir izdüşümü olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda Nuray Mert (2007: 134), Özal'ın milliyetçiliğini şöyle anlatmaktadır;

“Özal, milliyetçiliği ekonomik liberalizmle ilintilendiriyor, toplum içinde, Batılılaşmış seçkin kesimlere karşı duyulan ezikliğin yarattığı tepkinin millilik veya milliyetçilik çerçevesinde ifadesine paralel olarak, Batı karşısındaki eziklik hissi ve milliyetçilik üzerinden kendi ekonomik politikasını popüler kılma yolunu buluyordu.”

4.4.2. ANAP'ın Yeni Sağ Politikaları

Türk ekonomisinin uzun yıllar boyunca kapitalistleşme yolunda attığı adımlar gerek ülkenin iç dinamikleri yüzünden gerekse de güvenlik kaygılarının yarattığı problemler yüzünden sekteye uğramıştır. Ülke ekonomisinin küresel sermaye sistemine tam anlamı ile dâhil olamamasının hem yapısal hem de tarihi açıdan birçok nedeni bulunmaktadır. Bu bağlamda Özal ile birlikte dünya ekonomilerine yön veren Yeni Sağ politikalar ANAP'ın politikalarını şekillendiren hegemon ideoloji olarak Türk ekonomisinin gündemine oturmuştur. Ekonomik reformların yaşandığı bu dönemde Yeni Sağ ideoloji ANAP'ın tüm politikalarını belirleyen temel argüman olarak ifade edilmektedir. Hatta Özal'ın ekonomi politikalarının haricinde, dış ve iç politikaya dair güvenlik stratejileri bile Yeni Sağ perspektifle şekillenmiştir. Fakat tüm gücünü ekonomik büyümeye harcayan ANAP zamanla yükselen enflasyona ve ülke içinde yaşanan ekonomik problemlere bir çözüm üretemediği için istikrarın bozulmasından sorumlu tutulmuştur.

4.4.2.1. ANAP'ın Ekonomi Politikası

ANAP'ın Yeni Sağ ideoloji çerçevesinde uygulamaya koyduğu ekonomi politikalarının başında serbest piyasa ekonomisinin tesisi için devlet müdahalesinin sınırlandırılması fikri gelmektedir. Ayrıca liberal ekonomi politikalarının uygulama alanı bulabilmesi için, kamu harcamalarının azaltılması, denk bir bütçe politikasının izlenmesi, vergi oranlarının indirilmesi, istikrarlı bir para politikasının uygulanması, finansal serbestleşme rejiminin tesisi ve en önemlisi de özelleştirme uygulamalarının yürürlüğe konulması gerekmektedir. Bu bağlamda ANAP'ın parti programında yer alan aşağıdaki ifadeler Yeni Sağ ideolojinin şekillendirdiği ekonomi politikalarının ruhunu yansıtmaktadır (Aktan, 1994: 118-119):

- *İktisadi gelişmenin güvenli ve sürekli bir şekilde yapılabilmesi için devletin başlıca rolü istikrarın teminidir. Bu maksatla yurt savunması, yurt dışında memleketin ve vatandaşların haklarının korunması, adaletin en iyi şekilde tevzii devletin asıl görevidir.*
- *İktisadi kalkınmada devletin esas fonksiyonu tanzim edici olması, fertlerin ve kuruluşların iktisadi münasebetlerini düzenleyici, ihtilafların halli, iktisadi istikrarın sağlanmasına matuf sık sık değişmeyen kaideler koyması, engellerin kaldırılarak verimin yükseltilmesidir.*
- *Devletin tanzim edici ve yönlendirici fonksiyonu genel seviyede olmalı, detaylara müdahale edilmemelidir.*
- *İktisadi kalkınmada devletin doğrudan yürüteceği faaliyetler genel olarak bütün millete hizmet veren, esas itibariyle altyapı mahiyetindeki işlerin yapılmasıdır.*
- *Devlet sanayi ve ticarete ana prensip olarak girmemelidir. İstisnai olarak geri kalmış bölgelerde sınai tesisler kurabilirse de, bu teşebbüsler kısa sürede millete devredilmelidir.*

Yeni Sağın iktisat politikalarını belirleyen neo-liberal ideoloji, mümkün olan en az devlet müdahalesinin ülke ekonomisi için faydalı olduğunu savunur. Bu bağlamda devletin küçültülmesi gerekliliği üzerinde durur. Çünkü piyasaya müdahaleler piyasanın doğal işleyişine zarar vererek ekonomik düzeni altüst etmektedir. Böylece neo-liberal iktisat öğretisi piyasaya devlet müdahalesinin sınırlı ölçüde olmasını savunur. Kısaca ifade etmek gerekirse düzenleyici, koruyucu ve teşvik edici devlet ilkesi Yeni Sağ ekonomi politikalarını şekillendiren neo-liberal iktisat öğretisinin temel argümanı olup, ANAP iktidarı tarafından uzun yıllar benimsenmiştir (İnsel, 2015: 215).

Bu bağlamda ANAP'ın iktidarından önce Turgut Özal'ın müsteşarlığı zamanında alınan 24 Ocak Kararları Yeni Sağın ekonomi politikasını oluşturan temel ilkeleri kapsamaktadır. Çünkü 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları devlet müdahalesinin sınırlandırılmasını, transfer harcamalarının azaltılmasını, kamu işletmelerinin özelleştirme yoluyla serbest piyasa aktörlerine devredilmesini ve özel işletmelerin kâr oranlarını arttıracak regülasyonları yürürlüğü koyulması gerekliliğini savunmaktadır. Ayrıca Özal'ın 1980 yılında almış olduğu bu kararlar birlikte ülke ekonomisi adım adım küresel kapitalist sisteme entegre olma sürecine girmiştir. Yani Yeni Sağın ekonomi politikalarını belirleyen temel dinamik, 1980 yılında alınan 24 Ocak Kararlarının sağladığı neo-liberal iktisadi zemindir (Allahverdiyev, 2015: 40).

ANAP kurmaylarına göre; 1980 öncesi siyasi arenadaki hükümetler, Türkiye'nin etrafını çepeçevre sararak Türkiye'yi uluslararası toplumdan ve küresel sermaye sisteminden soyutlayarak kapalı bir ekonomi modeline hapsedmiştir. Bu sebeple, ANAP gerek iktidara gelmeden önce Özal liderliğinde 24 Ocak Kararlarını

olarak gerekse de iktidara gelmesinin ardından dış ticareti serbestleştirmek amacıyla bir dizi regülasyon uygulamaya başlamıştır. Bu regülasyonların yanı sıra ithal ikameci politikalardan dolayı verimsiz bir konuma gelen ve iç piyasaya yönelik çalışan yerli sanayi üretimine, artan rekabetten dolayı önemli ölçüde işlerlik kazandırılmıştır. İthalat ve ihracat rejimindeki değişikliklere paralel olarak, aşırı değerlenen Türk lirası yabancı para birimleri karşısında devalüe edilerek yerli ürünler, yabancı para birimleri karşısında büyük ölçüde ucuzlaştırılmıştır. Ayrıca 1989 yılında alınan 32 Sayılı Kararla Türk Parasını Koruma Kanunu revize edilerek döviz alım – satımı serbest hâle getirilmiştir (Köse, 2010: 85).

Sermaye piyasasının kurulmasına ciddi ölçüde önem verildiğinden 1985 yılında İMKB kurulmuş, kontrollü faiz politikasından serbest faiz politikasına entegre olmaya yönelik ilk kararlar alınmaya başlanmış ve bankalara kendi faiz oranlarını belirleme noktasında serbestlik tanınmıştır. Borsa ve sermaye piyasalarına yönelik düzenlemelerin amacı ekonomik sistemin liberal uygulamalar ile şekillendirilmesi ve kurumsal pazar ekonomisinin oluşturulmasıdır. Ekonomik sistemin gerçek anlamda liberalleşmesine en büyük katkı, 1989 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu hakkında alınan 32 sayılı kararın sağlamış olduğu finansal serbestliktir. Bu karar ile birlikte yabancıların Türk ekonomi sistemine girmesini kısıtlayan yasal düzenlemeler kaldırılarak, kısa vadeli yabancı sermayenin ülkeye giriş çıkışı tam olarak serbestleşmiştir. Bu karar doğrultusunda aşağıdaki gelişmeler yaşanmıştır (Doğan, 2021: 52).

- Türk lirası konvertibl para statüsü kazanmıştır.
- Türkiye’de yaşayan kişilere döviz bulundurma ve satın alma izni verilmiştir.
- Türkiye’de yaşayan kişilere yurt içinden ve yurt dışından döviz kredisi olma izni verilmiştir.
- Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarına Türk menkul kıymetlerini alma ve satma izni verilmiştir.
- Yurtdışındaki Türklerin elde ettikleri kârı başka ülkelere transfer etmelerine izin verilmiştir.

Böylelikle 1980-1990 arasındaki süreç ekonomik liberalleşme kararlarının alındığı ve uygulama imkânı bulduğu dönem olarak ifade edilmektedir. Döviz kurları,

ithalatla liberalleşme, özelleştirme, ihracata dayalı büyüme modelini benimseme, faiz oranları, yabancı sermayenin teşviki, üretim artışının sağlanmasına yönelik bir dizi önlem alınmış ve son olarak 1989 yılında alınan 32 sayılı karar ile Türkiye ekonomisi 1980 yılında başlamış olduğu süreci tamamlamış ve finansal liberalizasyona tam geçiş sağlamıştır. Fakat finansal liberalizasyon sürecinin ekonomiye düşük maliyetli borçlanma imkânı olarak yansması olumlu bir sonuç ortaya çıkarmasına rağmen, 1990’larda yaşanan ekonomik krizlerin en temel nedeni bu dönemde ortaya çıkan borçlanmadır.

Tablo 10
1980’lerde Temel Ekonomik Göstergeler

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
GSMH Reel Artış Hızı	-1.1	4.1	4.5	3.3	5.9	5.1	8.1	7.5	3.6
Enflasyon Oranı	107.2	36.8	27.0	30.5	50.3	43.2	29.6	32.0	70.5
Cari İşlemler Açığı	-3408	-1936	-952	-1923	-1439	-1013	-1465	-806	1596
Toplam Yatırımlar/GS MH	21.9	21.9	17.7	19.8	19.3	20.8	24.4	25.3	24.0
Cari İşlemler Açığı/GSMH	-5.8	-3.3	-1.8	-3.7	-2.9	-1.9	-2.5	-1.2	2.3
Kamu Kesimi Finansmanı Gereği/GSMH	10.5	4.9	4.3	6.0	6.5	4.6	4.7	7.8	6.4

Kaynak: (Aktan, 1994: 127).

Tablodaki ekonomik verilere göre;1980 yılı başındaki negatif yönlü büyüme hızı ileriki yıllarda pozitif olarak gerçekleşmiştir. Özellikle 1984 yılından sonra büyüme hızı önemli ölçüde yükselmiştir. Bunun aksine 1980 yılında %107 olarak kaydedilen enflasyon oranı ilk üç yıl içinde azalma eğiliminde olmasına rağmen 1984 yılından sonra tekrar yükselmeye başlamıştır. Böylelikle Türkiye ekonomisi 1990’lar başta olmak üzere kronik enflasyonla iç içe yaşamak zorunda kalmıştır. Ayrıca 1980 sonrası yaşanan bir diğer olumlu gelişme ise ödemeler bilançosunda ortaya çıkan cari işlemler açığının ciddi oranda azalması olmuştur. Son olarak kamu kesimi borçlanma

oranı 1980'den 1983'e kadar önemli ölçüde azalma göstermiştir. Fakat 1983 yılından sonra tekrar artış eğilimi yaşamıştır.

ANAP'lı yılların Yeni Sağ ekonomi politikalarını şekillendiren en önemli liberal araç şüphesiz özelleştirmedir. KİT'lerin Türkiye ekonomisi üzerinde ciddi sorunların kaynağı olarak görülmesi 1980 sonrası ANAP iktidarında özelleştirme yoluyla çözülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda özelleştirmeye dair ilk yasal düzenlemenin 1984 yılında yapılması ve 1985 yılında Kars Süt Ürünleri Müessesinin özelleştirilmesi ANAP iktidarının özelleştirme furyasının başlangıcı olarak değerlendirilmektedir.

Serbest piyasa ekonomisinin varlık nedeni olarak ifade edilen devletin küçültülmesi ve devlet tekelinde bulunan işletmelerin özel sektöre devredilmesi anlayışı Özal'ın savunduğu özelleştirme politikasının nüvelerini taşımaktadır. Bu yönüyle Özal iktidarı ile birlikte özelleştirme olgusu devletin resmi ideolojisi haline gelmiştir. Yeni Sağ ekonomi politikaların savunduğu gibi Özal'da eğitim, altyapı, sağlık, tarım, sanayi, sosyal güvenlik hizmet sektörü gibi alanlarda devletin müdahaleci ve belirleyici konumdan destekleyici ve yönlendirici konuma evrilmesini savunmuştur. Bu bağlamda özelleştirme çabaları ile Türk ekonomisinde verimliliği arttırmak ve serbest piyasa modelinin rekabete dayalı sisteminde kalitenin artırılması düşünülmüştür. Bütün bunlara ek olarak Duman'ın (2017: 327-328) ifadesiyle Turgut Özal özelleştirme politikası ile aşağıdaki hedeflere ulaşmayı amaçlamıştır:

- Ekonomik kararların piyasa tarafından verilmesini sağlamak,
- Sermayeyi tabana yaymak, halkın altın ve gayrimenkule yaptığı pasif yatırımları doğrudan ekonomiye kanallandırmak,
- Devletin kaynaklarını KİT yatırımları yerine halkın öncelikli ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde altyapı yatırımlarına ayırmak,
- Şimdiye kadar mevduat, tahvil gibi tasarruf araçlarıyla verdiği borç karşılığı gelir elde eden ya da bir yatırımın gelirine ortak olan halka, mülkiyette ortaklık imkanı tanımak,
- KİT'leri daha verimli olacak biçimde anonim şirketler haline getirerek ekonomiye katkılarını daha da arttırmak,
- Piyasada kurulacak rekabet ortamıyla, KİT'leri kendine rakip görmeyen firmaları daha kaliteli ve ucuz üretime yönlendirmek,

- Satılacak hisse senetlerinden elde edilecek geliri, yeni yatırımlara ve hizmet sahalarına harcamak ve dolayısıyla işsizliği azaltmak, hayat standardını yükseltmek,
- Ekonomiye yeni bir dinamizm kazandırmak, atalet, verimsizlik gibi kavramları ekonomi gündeminden silmek, halka daha kaliteli ürün ve hizmet vermek.
- Ülkeye yeni teknoloji transferini hızlandırmak, dış rekabet gücünü ve ihracatını arttırmak suretiyle halkın mülkiyete ortaklığını ve demokrasiyi güçlendirmek.

Kısaca ifade etmek gerekirse bu amaçlar doğrultusunda, Özal devletin ekonomi üzerindeki müdahalesini sınırlandırmayı ve devletin ekonomideki belirleyici aktör sıfatını kırmayı hedeflemiştir. Bu düşünceye paralel olarak, devletin küçülmesinden doğan boşluğu özel sektörün doldurması gerektiğini savunmuştur.

Son olarak ihracata yönelik büyüme modelini benimseyen Yeni Sağ ideolojinin neo-liberal iktisat politikaları, vergi yükünün azaltılması, ihracatı teşvik etmeye yönelik alınan kararlar ve kamu harcamalarına borçlanma yoluyla finansman sağlanması gibi uygulamalar ile rantiyeci sınıfın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu konu hakkında Yılmaz (1998: 35) şu ifadelerle bu durumu özetlemektedir:

“Yetmiş beş yıl öncesinin işletmeci, baba devleti, bugün devlet olmanın en bilinen gereklerini yerine getirmek için bile yeterli kaynağı bulamaz durumlara düşmüştür. Adalet, eğitim, kültür, sağlık, iletişim, hatta güvenlik gibi gereksinimler için yapılması gereken harcamaların en aza indirildiği, hayırsever vatandaşlardan bağış beklendiği, buna karşılık her bütçe yılında trilyonlarca borç faizinin, parasını devlet tahvillerine yatan bir kısım rantiyeye aktarıldığı bir mekanizma, zenginleşmeyi daha çok üretmek olarak değil, birtakım kağıtlardan rant sağlamak olarak algılayan bir toplumsal ahlakın yerleşmesine neden olmuştur. Böyle bir toplumda kuşkusuz, enflasyonu tahtından indirmek mümkün olamamaktadır.”

4.4.2.2.ANAP’ın Güvenlik ve Dış Politikası

ANAP’ın iktidara geldiği 1980 yıllarda, dünya siyasetinde yeni bir dönem başlamıştır. Özellikle refah devleti modelinin güç kaybetmesi ile dünya düzenine Yeni Sağ politikaların yön verdiği bu dönemde gerek güvenlik politikaları gerekse de devletlerin dış politikalarında yaşanan değişiklikler yeni bir dönemin başlangıcı olarak ifade edilmektedir. Özal’ın iktidara gelmesinden önce, Rusya’nın Afganistan’ı işgali ile başlayan çatışma ortamı, İran-İrak savaşı ve ardından Lübnan’da yaşanan iç çatışmalarla devam etmiştir. Böyle bir konjonktürde Türkiye’nin yaşananlara karşı

kayıtsız kalması mümkün değildir. Bu bağlamda Türkiye, bu yaşananlar karşısında 1983 yılında iktidara gelen ANAP'ın yeni dış politika hamleleriyle tanışana kadar dünya siyasetinden soyutlanmıştır. Türkiye'nin dünya siyasetinden izole edilmeye çalışıldığı böyle bir ortamda, ANAP lideri Özal bu kötü imajı değiştirmek için proaktif bir dış politika hamlesi gerçekleştirmiştir. Diğer bir ifadeyle Özal, ekonomi politikalarında olduğu gibi dış politikada da dışa açık bir siyaset izlemiştir (Duman, 2017: 331-332).

1978 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesinde kurulan PKK, 1984 yılında kanlı bir eylem ile Türkiye'nin iç güvenliğini tehdit eden bir terör örgütü haline gelmiştir. Fakat PKK'nın o yıllarda sayılı militan gücüne rağmen böyle bir eylemde bulunması ve giderek PKK'nın güç kazanması Özal'ın en büyük hatası olarak ifade edilebilir. Çünkü Özal bu konuda, "baldırı çıplak eşkıya için devletin seferber olduğu izlenimini" vermemek için terör örgütüne gerekli hassasiyeti göstermediği ileri sürülmektedir. Ayrıca Özal'ın dış politikada Türkiye'nin bozulan imajını düzeltme çabası, iç politikada yaşanan bu güvenlik tehdidini göz ardı etmesine neden olmuştur. Zamanla bölgede güç kazanan PKK'ya karşı Özal'ın kalkınma ve güvenlik hamleleri yaşanan bu sıkıntılara pek çare olamamıştır. Özellikle Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Kilis, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak ve Siirt illerini kapsayan Güneydoğu Anadolu Projesi, bu dönemin en önemli kalkınma projesi olarak ifade edilmektedir. Sulama ve hidroelektrik enerji üretimi gibi kapsamlı projeleri içine alan GAP, bölgedeki birçok ekonomik ve sosyal problemlere büyük katkılar sağlamıştır (Köse, 2010: 89-90).

ANAP'ın iç güvenlik politikalarına yönelik almış olduğu kararlar, ne yazık ki ülkenin doğusunda meydana gelen şiddet olaylarına bir çözüm sunamamıştır. Bu bağlamda 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü Hal Uygulaması ilan edilerek bölgedeki çatışmalar kontrol altına alınmaya çalışıldı. Fakat bu dönemde ortaya çıkan soruna kalıcı bir çözüm üretilmediği için günümüzde hâle devam etmektedir.

Türk siyasal yaşamını izlediği politikalarla derinden etkileyen ANAP iktidarı, dış politikada önemli gelişmelere imza atarak 1980'lerin siyasetini şekillendirmiştir. Bu anlamda politikada ekonomik serbestleşmeyi öngören liberal bir düşünceye sahip olması, herkesi kucaklayan uzlaşmacı siyaseti ve Yeni Osmanlılık fikri çerçevesinde model ülke olma düşüncesi gibi hedefleri ile Türk siyasal hayatında önemli

değişiklikler meydana getirmiştir. Ayrıca Özal'ın ekonomik alanda liberal merkezli dış politikayı benimsemesi Türk ekonomisinin dünya ticaretine açılması noktasında oldukça önemli bir gelişme olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda Özal'ın Türkiye'yi yabancı sermayeye açan politik yaklaşımı ticaretin gelişmesi başta olmak üzere Avrupa Ekonomi Topluluğu gibi uluslararası Batılı kurumlarla işbirliğinin oluşmasına hizmet etmiştir. Çünkü Özal, Türk ekonomisinin istikrarlı bir şekilde büyümesinin ve güçlü bir Türkiye'nin Batılı devletlerle iyi ilişkilere sahip olmaktan geçtiğine inanmaktadır. Bütün bu çabalar Batılı ülkeler tarafından olumlu olarak karşılanmış ve Türkiye-Batı ilişkileri bu dönemde hiç olmadığı kadar iyi seyretmiştir. Avrupa Ekonomi Topluluğu'na üye olmak gibi bir amacı olan Özal, AET ile durma noktasına gelen ilişkileri yeniden canlandırarak 1986 yılında yeniden başlamasına neden olmuştur. Bunun üzerine Özal, AET yolculuğuna önemli bir adım atarak 1987 yılında tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bütün bu gelişmeler ANAP'ın politikalarına yön veren neo-liberal ideolojinin Batı ile olan ilişkilerde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Daban, 2017: 84-86).

Türkiye'nin AET yolculuğu bütün çabalara rağmen sürekli bir engel ile sekteye uğramıştır. Bu anlamda Avrupa Parlamentosu bir dizi gerekçe göstererek Türkiye'nin AET'ye üye olma girişimini bir türlü onaylamamıştır. Bu bağlamda Özal, Avrupa ile olan ilişkilerde Türkiye'nin olumlu bir sicile sahip olabilmesi için ülke ekonomisinin dış pazarlara rekabet edebilecek konuma gelmesi gerektiğini savunmuştur. Bu yüzden de AET ile olan ilişkilerin uzun zaman alacak bir çabadan sonra mümkün olabileceğine inanmaktadır. Yani Özal, AET'ye kısa ve orta vadede üye olunamayacağını biliyordu. Çünkü bir konuşmasında *“AET uzun ince bir yoldur. Aceleci olmayalım, bu yol üzerinde engeller vardır, birçok problemler vardır. Gayet tabii sabırlı olmamız lazım, dikkatli olmak lazım.”* diyerek AET ile ilişkilerin uzun bir sürecin sonunda nihai olarak tamamlanabileceğini düşünmüştür (Duman, 2017: 347-348).

Özal'ın dış politikasında önemli bir yere sahip olan AET'ye üyelik meselesi, Türkiye'nin döviz sıkıntısı yaşamasından dolayı Avrupa ülkelerine ihracat yaparak yeni bir pazar kurmak istemesinin bir sonucu olarak gelişmiştir. Türkiye'nin ihracatının büyük bir bölümünü Orta Doğu pazarı oluşturduğu için Özal bu pazara alternatif bir Avrupa pazarı yaratmak istemiştir. Bu sebeple de AET ile 1987'den sonra yeni bir ilişki başlatmak istemiştir. Ayrıca Özal, AET ile bütünleşmenin Türkiye ekonomisine katkılarından ziyade Avrupa toplumuna da önemli ölçüde katkı

sağlayacağını ifade etmektedir. 1986'ın Eylül ayında Viyana'daki bir toplantıda şunları söylemiştir:

“Türkiye'nin Avrupa ile entegrasyonu her iki tarafa da, fakat özellikle Avrupa'ya önemli siyasi yararlar sağlayacaktır. Batı savunmasına olan bağlılığımız daha da kuvvetlenecek ve bir bakıma, daha Avrupalılaşacaktır. Avrupa, kendisi bakımından ekonomik, ticari ve jeopolitik açıdan hayati olan bir bölgenin hudutlarına vasıl olacaktır. Hiçbir siyasi entegrasyon, hayati menfaatlerini korumaya dair asli yükümlülüğünü üstlenmezse bir mana ifade etmez. Türkiye, yalnızca fiziki olmayıp psikolojik olarak da Avrupa'yı Orta Doğu'ya bağlayan ve aynı zamanda kuzeyden de tecrit eden yegâne tabii bir köprü teşkil etmektedir.” (Duman, 2017: 349).

Özal'ın komşu ülkelerle kurduğu ilişkiler Türk dış politikası açısından yeni bir döneme işaret etmektedir. Çünkü İran-Irak arasında çıkan Körfez Savaşı esnasında aktif tarafsızlık ve dostluk siyaseti güden Özal, dış politikada daha önceki dönemlere kıyasla daha aktif bir politika izlemiştir. Ayrıca son otuz yıl içinde Suriye'yi ziyaret eden ilk başbakan Özal, komşu ülkelerle olan ilişkilerde ekonomi eksenli bir dış politika izlemiştir. Fakat Özal'ın Suriye'ye yönelik dış politika geliştirmesindeki en önemli konu, Suriye'nin kuzeyinde yapılanan PKK'nın etkisini azaltmak ve onu yok etmek üzerine kurulu bir ilişkiden ibarettir. Bütün bunlara ek olarak Özal öncesi hükümetlerin Orta Doğu ülkelerine yönelik ekonomik, siyasal ve sosyokültürel açıdan kayda değer bir ilişki içinde olmadığı söylenebilir. Fakat Özal İran, Irak ve Suriye başta olmak üzere birçok komşu ülke ile diplomatik temasta bulunarak dış politika üretmiştir (Köse, 2010: 92-93).

Ayrıca Özal'ın çok yönlü bir dış politika tezinden hareketle komşu ülkelerle ve Arap-İslam coğrafyasıyla yakın ilişkiler içinde olması o güne kadar ihmal edilen Orta Doğu politikasına yeni bir boyut kazandırmıştır. İktidarı boyunca birçok kez buralara ziyaretler düzenleyerek bölge ülkeleri ile stratejik ortaklık ve müttefiklik hukuku geliştirmeyi istemiştir. Böylece Özal, hem İslam ülkelerinin lideri konumunda olmayı hedeflemiş hem de Avrupa ile bütünleşmeyi sağlayabilmek istemiştir. Bu bağlamda hem NATO, OECD, AET ve Avrupa Konseyi gibi Batılı kurumlardan kopmamayı hem de İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi gibi İslam ülkelerinin kuruluşlarına üye olmayı vurgulamıştır (Duman, 2017: 354).

1980'lerin başında dünya siyasetinde yaşanan gelişmeler ABD'nin Türkiye'yi stratejik ortak olarak görmesine sebep olmuştur. Bilhassa 1979'da İran'da yaşanan İslam Devrimi, SSCB'nin Batı rejimlerine karşı sergilediği düşmanlık ve SSCB'nin Afganistan'ı işgali gibi gelişmeler Amerika'nın Türkiye ile yakınlaşmasını olumlu

açından etkilemiştir. Bu bağlamda ABD’de Reagan’ın iktidara gelmesi ve Türkiye’de aynı ideolojik söyleme sahip Özal’ın iktidara gelmesi ikili ilişkilerin önemini bir kat daha arttırmıştır. Ayrıca Özal’ın gerek iç politikada gerekse de dış politikada ABD yanlısı bir söylem geliştirmesi onun şu ifadelerinde açıkça görülmektedir: *“Amerika’da ne gördüysem onu ülkemde uygulamaya çalıştım.”* Son olarak Özal’ın Amerika ile olan ilişkilerini belirleyen bir diğer önemli veri, Özal’ın ABD finans çevreleri tarafından çok iyi tanınmasıdır. Böylece ABD’li birçok sermaye sahibi Türkiye’ye yatırım yapma konusunda tereddüt yaşamamıştır (Duman, 2017: 342).

Türkiye’nin liberal ekonomi sistemini benimsediği Özallı yıllarda, bu politikanın ABD tarafından olumlu karşılanması ve desteklenmesi Türkiye-ABD ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Aslında Özal’ın ABD ile yakın ilişkiler kurması ANAP öncesi dönemde de kendini göstermiştir. Bu bağlamda ANAP’ın iktidara gelmesi ile Türkiye-ABD ilişkileri olumlu yönde etkilenmiştir. Çünkü ABD’nin aradığı; liberal ekonomiyi benimseyen bir dünya görüşüne sahip olma, pragmatist bir siyaset izleme, barışçıl bir ortam inşa etmeye çalışma, ılımlı İslam kimliğine sahip olma ve ihracata yönelik stratejiler geliştirme gibi özellikler Özal’da tam anlamıyla mevcuttur. Ayrıca Özal, Türkiye-Yunanistan arasındaki Kıbrıs sorunu da ABD’nin yardımı ile çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Fakat bu sorun günümüze kadar hâlen tam anlamı ile çözülememiştir (Daban, 2017: 89).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte müdahaleci, korumacı ve devletçi iktisat politikalarının egemen olduğu yıllarda refah devleti diye ifade edilen yeni bir dönem başlamıştır. Bu yıllarda yaşanan iktisadi problemlerin çözümü devletin piyasa başta olmak üzere toplumun her alanında etkin rol almasıyla mümkün kılınmıştır. Devlet aslında kapitalist sermaye birikim sürecinin yaşadığı krizi ortadan kaldırmaya yönelik bir dizi müdahaleci pratikle hareket etmiştir. Çünkü asıl olan kapitalizmi içine düştüğü krizden kurtarmaktır. Bu sebeple de kapitalizm, kısa bir süreliğine sosyal devlet politikaları çatısı altında bazı tavizler vermek zorunda kalmıştır. Kapitalizmin bilinçli olarak vermiş olduğu bu tavizler aslında refah devleti anlayışına ait bir iktisadi model olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Şüphesiz kapitalizm ile refah devleti arasındaki ilişki sermaye birikim stratejisinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kapitalizmin yaşadığı krizi emek ve işçi sınıfına verilen küçük tavizlerle aşmaya çabalayan refah devleti modeli görece başarılı olmuştur. 1970’li yılların sonuna kadar devam eden bu süreçte refah devleti uygulamaları gerek iktisadi açıdan gerekse de politik açıdan istikrarlı bir süreç yaşamıştır. Fakat dünyada patlak veren petrol krizi ve refah devleti modelinin çöküşü Keynesyen iktisat politikalarının tartışılmasına sebep olmuştur. Nihayetinde 1970’li yılların sonlarına doğru refah devletine alternatif bir iktisadi model, ABD ve İngiltere başta olmak üzere bazı ülkelerde iktidara gelen Yeni Sağ hükümetler ile yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur.

Türkiye’nin 1970’lerin sonlarında yaşadığı siyasi, ekonomik ve sosyal huzursuzluklar dış dinamiklerin etkisiyle içinden çıkılmaz bir hâl almaya başlamıştır. Artan enflasyon ve negatif yönlü büyüme karşısında ekonomik olarak toparlanma çabasında olan Türk ekonomisi, 6 Kasım 1983 yılındaki seçimlerde iktidara gelen ANAP ile yeni bir dönemin başlamasına şahitlik etmiştir. Böylelikle kapitalizmin neo-liberal doğrultuda yeniden yapılandırılmaya çalışıldığı ve bozulan sermaye düzeninin devlet eliyle burjuvazi lehine dönüştürüldüğü Yeni Sağ politikalar bu dönemde alternatif bir yol olarak kabul edilmiştir. Bu anlamda Yeni Sağ ideoloji yeni bir iktidar tarzı olarak, toplumsal rızanın üretilmesinde ve sermaye birikimi stratejisinin sürdürülebilirliği noktasında önemli bir hegemonik proje görevini üstlenmiştir. Ayrıca neo-liberalizm ile neo-muhafazakârlık ideolojilerini birbirine ekleme başarısından

kaynaklanan Yeni Sağ hegemonya, iki ideolojinin çelişkileri üzerinden yükselen bir düşünce sistematigi olarak 1980 sonrası Türkiye'nin temel ekonomi siyasasını teşkil etmiştir.

1980 sonrasında Türkiye'de devletin yapısında ve devlet-toplum ilişkilerini belirleyen ideolojik söylemlerde ve iktidar pratiklerinde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşüm sürecinin sürükleyici unsuru şüphesiz Yeni Sağ düşüncenin neo-liberal ideolojisi olmuştur. Yaşanan krizi aşmaya yönelik ortaya çıkan Yeni Sağ alternatif, toplumu yeniden kurmaya ilişkin bir müdahaleyi içinde barındıran ve siyasi iktidar tarzının yeniden şekillendiği bir süreci anlatmaktadır. Bu bağlamda 1980 sonrası ortaya çıkan iktidar pratiğinin en önemli görevi, birikim stratejileri ve hegemonik projelerin teşekkülü noktasında devlet ve toplum arasındaki ilişkilere yeni bir pencere açarak, bu iktidar pratiğine rıza devşirmek olarak ifade edilebilir. Aslında bu rıza, Yeni Sağ hegemonyanın meşruiyet kazanması, sermayenin çıkarlarının yeniden tanımlanması ve sermaye birikim stratejilerinin sürdürülebilir kılınması açısından en etkili olgu olarak ifade edilebilir.

Ayrıca Yeni Sağın, küreselleşen sermayenin ideolojisi olduğu şüphesiz en büyük gerçektir. Dolayısıyla Yeni Sağ iktidar pratiklerinin ve Yeni Sağ düşüncenin en temel fonksiyonu küreselleşen sermayenin önündeki tüm engelleri kaldırmaktır. Bu yönüyle Yeni Sağ düşüncenin neo-liberal ideolojiden aldığı serbestleşme ve sınırların ortadan kaldığı bir ticaret modeli sermayenin küreselleşmesi noktasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü sermayenin önündeki en büyük engel sınırları belirli ulus devlet modelidir. Bu bağlamda Yeni Sağ düşünce 1970'lerin sonunda ulus devleti bir engel olarak görmeye başlamıştır. Özellikle ulus devletin bürokratik yapısı ve ekonomik alanda etkin rol oynaması sermaye hareketlerini engelleyen bir durum olarak görülmüştür.

1980 sonrası ortaya çıkan Yeni Sağ iktidar pratiği, devletin dönüşüm sürecinin belirleyici ideolojisi olarak kendini üretmiştir. Bu bağlamda devletin toplumsal tabanını oluşturan neo-liberal ekonomi modeli ile uyum içinde olan çevreler ve askeri bürokrasi ve yeni sağcı siyasi kadrolar, Yeni Sağ ideoloji çerçevesinde devleti dönüştürme görevini üstlenmiştir. Ayrıca bu dönüşüm ile birlikte bazı avantajlı kentli sınıfın yanında sermaye kesimleri Yeni Sağ iktidar bloğuna eklemelenirken, taşralı ve düşük gelirli ücretli sınıf bu iktidar bloğunun dışına itilmiştir. Bu yönüyle Yeni Sağ iktidarın neo-liberal retoriğinin iddiasının aksine devletin topluma ve ekonomiye

müdahalesinin azaldığı değil, artarak biçim değiştirdiği bir süreç yaşadığı gerçeğidir. Yani devlet sadece ekonomiye değil, bir bütün olarak topluma ciddi anlamda bir müdahalede bulunarak neo-liberal toplum ve piyasa koşullarını yaratmayı amaçlamaktadır.

Yeni Sağ söylem 1980’li yılların başında geniş bir yayılma alanı ve takipçi bulmuştur. Bu yayılmanın nedeni ise, kitle iletişim sistemini elinde bulunduran küresel sermayenin etkili bir şekilde sürdürdüğü propaganda sürecinin başarısıdır. Yeni Sağ söyleme karşı gelişen görüşlerin rahatça yayılmadığı bu süreçte; globalleşme, refah devletinin çözülüşü, ulus devletin parçalanması, devletin ortadan yok olması, yapısal uyarılama, ideoloji ve siyasetin sonu gibi kavramlar sürekli gündemde tutularak neo-liberal hegemonyanın inşası noktasında etkili bir söylem oluşturulmuştur.

Yeni Sağ ideolojinin söylemi, neo-liberallerin sınırlı devlet, özelleştirme, serbest piyasa ve bireysel özgürlük gibi talepleriyle, neo-muhafazakârların güçlü devlet, otorite, geleneksel kurumlar ve toplum gibi taleplerini aynı potada eritme mücadelesinden kaynaklı bir nitelik arz etmektedir. Bu bağlamda ANAP’ın Yeni Sağ politikalara uygulama zemini yaratmak için yaptığı ilk şey, örgütlü işçi sınıfının çözülmesini hızlandıracak yasal düzenlemelerin yürürlüğe konmasıdır. Çünkü bu hedef doğrultusunda özelleştirme gibi neo-liberal politikaların işlerlik kazanmasının önünde direnecek bir gücün kalmaması amaçlanmıştır. Yani kamusal alanın parçalanarak yok olması ve sermaye aleyhine faaliyette bulunacak örgütlü işçi sınıfının çözülmesi Yeni Sağ ideolojinin temel amacı olarak ifade edilmektedir.

1980 sonrasında Türkiye’de de neo-liberal iktidar modeli gelişmeye başlamış olmasına rağmen, Batı’da gelişen neo-liberal iktidar pratiklerinden en önemli farkı, bu yönetim modelinin otoriter yönetimlere eklemlenmiş ve onun altında ezilmiş olmasıdır. Çünkü Türkiye’de Batı’dan farklı olarak, Yeni Sağ politikalar bir tür askeri müdahale sonucu uygulama alanı bulmuştur. Özellikle 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında otoriter devletçiliğe özgü egemenlik ve disiplin teknikleri açık bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Çünkü Yeni Sağın siyasi rasyonalitesi neo-liberal ve milliyetçi-muhafazakâr öğelerin bir sentezinden oluşmaktadır. Bu yönüyle Yeni Sağın her iki ögesi de otoriter yönetimin içinden çıkmıştır. Bu noktada, 1980 sonrası gelişen Yeni Sağ politikaların ideolojik bileşenlerini oluşturan bu öğeler, yasaklama, baskılama, disiplin altına alma ve gözetleme gibi bazı otoriter iktidar pratiklerinin yönetim

zihniyetiyle hareket ederek, toplumu baştan aşağı devlet eliyle yeniden düzenlemeyi amaçlamıştır.

Özellikle 12 Eylül 1980'nin yarattığı disipliner yönetim modeli ve baskı rejimi gerek askeri rejimin gölgesinde geçen sürede gerekse de 1983 sonrası ANAP iktidarı sonrası dönemde Yeni Sağ politikaların hegemonik meşruiyetini oluşturma açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü 12 Eylül sonrası muhalefetin baskı ve zora dayalı sindirilme projesi, sendikal hareketlerin askıya alınma süreci, emek aleyhine alınan kararların örgütlü işçi sınıfının çözülmesini hızlandırması gibi bir dizi restorasyon çabası Yeni Sağ ideolojinin önünü açan uygulamalar olmuştur. Bu bağlamda 1982 Anayasası'nın teşekkülü neo-liberal Yeni Sağ politikalar açısından politik yapılanma sürecinin ilk adımı olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle 1982 Anayasası'nın getirdiği hukuki düzenlemeler gerek sendikasızlaşmayı gerekse de muhalefeti yok etmeyi hedefleyen bir anlayışla inşa edilmiştir.

Türkiye'deki siyasi iktidar tarzının dönüşümünü ifade eden ANAP, Yeni Sağ ekonomi ve siyasi politikalarıyla yeni bir dönemin mihenk taşı olarak görülmektedir. Fakat Yeni Sağ ideolojinin uygulayıcısı olarak sadece ANAP'ı görmek, 24 Ocak 1980'de alınan Ekonomik İstikrar Kararlarının mimarı Özal ve Demirel hükümetini görmezden gelmek anlamına gelir. Ayrıca 24 Ocak Kararlarının uygulanmasına alan açan askeri rejimin gölgesinde yaşanan üç yıllık süreç Yeni Sağ ideolojinin olgunlaşma dönemini ifade etmektedir. Son olarak 1983 sonrası ANAP iktidarı ile başlayan Yeni Sağ politikaların yükselişi bu ideolojinin meyve verdiği dönemi ifade etmektedir.

Gerçekten de Özal, uyguladığı politikalarla; kendi içinde kapanan devletçi ve merkeziyetçi bir yapısı olan ve ithal ikameye dayalı gelişmeyi esas alan bir Türkiye'yi; ekonomik ve sosyal açıdan küreselleşen dünyanın kapitalist sistemine eklemlenmeye ve politik düzeyde de Batı ile bütünleştirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Özal'ın bu ekonomik ve politik duruşu, Türkiye'nin uzun süre muhafazakâr kalan bürokratik ve politik serencamını derinden etkilemiştir. Bu bağlamda modernleşmeye ideolojik ve politik düzeyde Batı ile gerçekleştirilecek bir bütünleşme olarak değil, teknik ve ekonomik açıdan Batı ile rekabet edebilecek seviyeye gelme gayreti olarak bakmıştır. İşte bu noktada, Özal'ın modernleşme olgusu, Yeni Sağ politikaların temel dinamiklerini oluşturan ve devletin bürokratik ve politik yapısını dönüştüren en önemli argüman olarak ifade edilebilir.

Güç ilişkilerinin, sermayenin ve yönetim erkinin yeniden tanımlandığı, devletin işlevinin en az düzeye indirgenerek yeni tanımlamaların meşruiyet kazandığı, bireyciliğin önemli ölçüde ön plana çıktığı ve liberal doktrini sosyal özgürlüklerle birleştirip toplum desteğinin beklendiği, ancak demokrasi ve insan hakları ekseninde bile sağın geleneksel sınırlarının fazlaca değiştirilmediği bu dönem, Batı’da ihraç getirileri ve artı değerın genel refaha katkıları nedeniyle refah bölüşümü kavramı altında bir toplumsal ivme yaşatmayı başarmıştır. Fakat Yeni Sağ politikalar, Türkiye gibi ülkelerde değer erozyonu, kısa vadede yüksek kazanç beklentileri, kural dışılık, tüketim profilinde önemli değişim ve harcamalar, döneme özel kuralsızlıklar nedeni ile sınırlı kişi ve zümrelerde sebepsiz zenginleşmeye neden olmuştur. Bu çerçevede kamu kaynaklarının belli başlı kişi ve zümrelere kayması, talep ve seçenekleri arttığı halde standartları düşmeye başlayan bir çoğunluğu meydana getirmiştir. Böylelikle toplumun değer sistemi zayıflamış ve toplum görece zenginleşmiş bir kesim ile değerlerini koruduğu sürece fakirleşen bir kesim olarak ikiye bölünmüştür.

ANAP’ın Özal’la Yeni Sağın ekonomik yaklaşımlarını Türkiye’de uygulama çabalarının zeminini sağlayabilmek amacıyla başlattığı dışa açık ve serbest piyasa ekonomisine yönelik aktörler oluşturma süreci liberal iktisat modelinin temel parametresi olan rekabet edebilme gücü alt yapısının bulunmamasına paralel olarak kısa vadede geçici yükselme ancak sonrasında ekonomik gerileme olarak gelişme göstermiştir. Kısaca ANAP döneminin Yeni Sağ politikaları yüzünden ekonomik dışa açılma, dışarıya karşı iktisadi açık vermeye dönüşmüştür.

Bütün bu yaşanan gelişmeler karşısında şu saptamayı yapmak çalışmanın önemi açısından doğru olacaktır. Türkiye’de geçmişten günümüze kadar sermaye birikiminin ulaştığı evreyi ifade ederken, kapitalizm ve refah devleti arasındaki ilişkiden 1980 sonrası Yeni Sağ ideolojiyle kapitalizm arasındaki ilişkiye varan her türlü iktisadi gelişme, kapitalist sermaye hareketlerinin kalıcı ve sürdürülebilir olmasına yönelik dizayn edilmiştir. Bu bağlamda küresel kapitalizmin neo-liberal hegemonyası bizim dışımızda cereyan eden bir olgu olmaktan öte bizim onun bir parçası haline geldiğimiz yönetim akılsallığını ifade etmektedir. Özellikle 1980 sonrası özelleştirme, küreselleşme, serbest pazar modeli ve dünya sistemine entegre olma girişimi gibi bir dizi Yeni Sağ dinamik bu yönetim akılsallığının güç kazanmasını perçinlemiştir. Fakat ifade etmek gerekir ki Türkiye ekonomisinin dünya ekonomi sistemi ile bütünleşmesi sürecini hızlandıran neo-liberal uygulamalar rantiyer

ekonominin ortaya çıkmasına, ekonomik büyüme içinde yoksullaşma düzeyinin artmasına ve toplumsal yapıda meydana gelen bir dizi çözülmeye sebep olmuştur. Dolayısıyla devletin, kapitalizmin yaşadığı krizi hafifletmek veya tamamen ortadan kaldırmak için büründüğü Yeni Sağ iktidar pratiğı, yaşanan krizi sona erdirmenin aksine etkisi uzun süre devam edecek olan problemlerin doğmasına ve yaşanan sürecin farklı bir yöne evirilmesine sebep olmuştur. Bu yeni yn, ekonomi ve devletin fazlaca i içe girmesine ve meydana gelen siyasi krizlerin ekonomik krizler yaratmasına zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2018). *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*. (F. R. Velioğlu, Çev.) İstanbul: Doğan Kitap.
- Akkaya, Y. (2004). Düzen ve Kalkınma Kıskaçında İşçi Sınıfı ve Sendikacılık. N. Balkan, & S. Savran içinde, *Neoliberalizmin Tahribatı: 2000'li Yıllarda Türkiye* (s. 139-164). İstanbul: Metis Yayınları.
- Aktan, C. C. (1994). *Gerçek Liberalizm Nedir?* İzmir: T Yayınları.
- Aktan, Ç. C. (1999). Turgut Özal: Liberal Reformist Miydi? *Yeni Türkiye Dergisi*(25), 459-461.
- Alkin, E. (2004). *İktisada Giriş* (2. Baskı b.). (İ. Şıklar, Dü.) Ekişehir: A.Ö.F Yayınları.
- Allahverdiyev, A. (2015). *Türkiye'de Yeni Sağ Politikalar*. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Arın, T. (2003). Refah Devleti: Sosyal Güvenliğin Yoksulluğu. N. Balkan, & S. Savran içinde, *Neoliberalizmin Tahribatı: Türkiye'de Ekonomi, Toplum ve Cinsiyet* (s. 68-93). İstanbul: Metis Yayınları.
- Armaoğlu, P. D. (2012). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Atılğan, G. (2012). Türkiye'de Toplumsal Sınıflar (1923-2010). F. Alpkaya, & B. Duru (Dü) içinde, *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ayan, S. (2007). Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 1-24.
- Aydın, R. (2015). Kitap İncelemesi: Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2(70), 471-483.
- Aydın, S., & Taşkın, Y. (2016). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baltacı, C. (2004). Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştiri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 359-373.
- Bank, B. (2012). Poulantzas'ın Kapitalist Devlet Kuramı: Sivil Toplum ve Devlet Arsındaki İkiliğin Aşılması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 21-52.

- Barry, N. P. (1989). *Yeni Sağ*. (C. Aykan, Çev.) Ankara: Tisamat Yayınevi.
- Baydur, M. (1999). Liberalizmin Serencamı ve Liberal Öğretinin Temel Unsurları. *Yeni Türkiye Dergisi*(25), 56-64.
- Bekmen, A. (2015). Marksizim: 'Praksis'in Teorisi. H. B. Örs (Dü.) içinde, 19. *Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Belge, M. (2000). *12 Yıl Sonra 12 Eylül*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Belsey, A. (1994). Yeni Sağ, Toplumsal Düzen ve Yurttaşlık Hakları. *Mürekkep Dergisi*(9), 3-12.
- Beneton, P. (1991). *Muhafazakârlık*. (C. Akalın, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berger, P. L. (1963). *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*. New York: Anchor Books.
- Berktaş, F. (2015). Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji. H. B. Örs (Dü.) içinde, 19. *Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Birand, M. A., Bilâ, H., & Akar, R. (1999). *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Bora, T. (2018). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2018). *Türk Sağının Üç Hâli: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (2016). *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boratav, K. (2019). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bozkurt, V. (2013). *Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller, Kavramlar, Kurumlar*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Brennan, J. (2015). *Liberteryenizm*. (A. Yayla, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.
- Buğra, A. (2018). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Burke, E. (2019). *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler 1790*. (A. Özcan, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Çavdar, T. (2019). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi "1950'den Günümüze"*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çaylak, A. (1999). 1980 Sonrası Türkiye'sinde Neo-Liberal Canlanma. *Yeni Türkiye Dergisi*(25), 473-490.
- Çolak, Ç. (2016). Yeni Sağ'ı Oluşturan Bileşenlerin Birbiri İle Çelişen Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3(44), 351-361.
- Çubukçu, S. U. (2015). Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek. H. B. Örs (Dü.) içinde, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Daban, C. (2017). Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 77-96.
- Dardot, P., & Laval, C. (2018). *Dünyanın Yeni Aklı "Neoliberal Toplum Üzerine Deneme"*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demircan, E. S., & Ener, M. (2003-2004). IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1-2), 83-102.
- Doğan, B. (2021). *Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Yakıneğitim Yayınları.
- Dönmez, R. Ö. (2000). *Türkiye'de Sivil Toplum Tartışmaları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Dubiel, H. (2017). *Yeni Muhafazakârlık Nedir?* (E. Özbek, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duman, M. Z. (2017). *Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Dural, B. (2012). Antonio Gramsci ve Hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 309-321.
- Ekin, N. (2012). Türkiye'de Endüstri İlişkilerinin Gelişimi ve 1936 İş Kanunu. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(35-36), 33-51.

- Ercan, F. (2004). Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği: Türkiye'nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirel Bir Bakış. N. Balkan, & S. Savran içinde, *Neoliberalizmin Tahribatı: 2000'li Yıllarda Türkiye* (s. 9-43). İstanbul: Metis Yayınları.
- Erdoğan, M. (2001). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Eroğul, C. (2014). *Devlet Nedir?* İstanbul: Yordam Kitap.
- Ersoy, U. (2002). *Türkiye Örneğinde Yeni Sağ: Anavatan Partisi Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Eser, H. B., Memişoğlu, D., & Özdamar, G. (2011). Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-Liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 201-217.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın Doğuşu: College de France Dersleri 1978-1979*. (A. Tayla, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Frase, P. (2018). *Dört Gelecek: Kapitalizmden Sonra Hayat*. (A. E. Pilgir, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Friedman, M. (2008). *Kapitalizm ve Özgürlük*. (D. Erberk, & N. Himmetoğlu, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Friedman, M. (2011). *Kapitalizm ve Özgürlük*. (D. Erberk, & N. Himmetoğlu, Çev.) İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Gökalan Çımrın, F. (2009). Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(23), 195-204.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Güleç, S. (2008, Temmuz). 1945-1980 Yılları Arasında Türkiye'de Refah Devleti. *Yerel Siyaset*, 48-55.
- Güler, B. A. (2016). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları 1980-1995*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Güler, E. Z. (2015). Muhafazakarlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa. H. B. Örs (Dü.) içinde, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gümüş, İ. (2018). Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş ve Yeniden Yapılanma Süreci. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 33-36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jpaljournal/issue/37016/424484> adresinden alındı
- Güner, E. (2003). *Özallı Yıllarım*. Ankara: Doğan Kitabevi.
- Güran, T. (2004). *İktisat Tarihi* (1. Baskı b.). Eskişehir: A.Ö.F. Yayınları.
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri: Seçmeler*. (K. Somer, Çev.) İstanbul: Onur Yayınları.
- Haldun, İ. (2020). *Mukaddime*. (S. Uludağ, Dü.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. (A. Onacak, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hayek, F. A. (2014). *Kölelik Yolu*. (T. Feyzioğlu, Y. Arsan, & A. Yayla, Çev.) İstanbul: Liberte Yayınları.
- Helvacıoğlu, B. (2002). Neo-liberal Siyasî Ahlâk: Beterin Beteri Vardır. *Birikim Dergisi*(158), 44-48.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş* (5 b.). (Ş. Akın, & A. K. Bayram, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Hürriyet Gazetesi*. (2020, 03 26). *Hürriyet Gazetesi* Web: <http://www.hurriyet.com.tr/arama/1980-arsiv> adresinden alındı
- İnanç, H., & Demiray, M. (2004). Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neo-Liberalizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(11), 163-184.
- İnsel, A. (1979). Nicos Poulantzas. *Birikim Dergisi*(56-57), 40-43.
- İnsel, A. (2015). *Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili*. İstanbul: Birikim Kitapları Yayınları.
- Kansu, I. (1997). *Yeni Sağ Yeni Aldatmaca*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Karaca, C., & Çam, Y. (2019). Türkiye'de Sosyal Devlet Anlayışının Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*(176), 72-97.
- Kazgan, G. (2013). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyder, Ç. (1990). İktisadi Gelişme ve Bunalım. I. C. Schick, & E. A. Tonak içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Koç, Y. (2010). 30. Yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve İşçi Sınıfı. *Mülkiye Dergisi*, 34(268), 43-74.
- Kongar, E. (2007). *21. Yüzyılda Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köksal, T. (2006). *1980 Sonrası Yeni Sağ Politikalar ve İcraatın İçinden Programlarının (1984-1989) Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Köktürk, M. (2017). *Devlet ve Siyaset*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Köse, M. A. (2010). *Anavatan Partisi'nin Siyasal İdeolojisi*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Küp, D. (2012). *Yeni Sağ Politikalar Ekseninde Türk Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Arayışları ve Bu Yeni Yapının Beklentilere Cevap Verebilme Düzeyi*. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Marshall, T. (2018). Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf. A. Buğra, & Ç. Keyder (Dü) içinde, *Sosyal Politika Yazıları* (U. B. Balaban, & B. Y. Çakar, Çev., s. 19-32). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mert, N. (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*. İstanbul: Selis Kitap.
- Mill, J. Stuart. (2018). *Özgürlük Üzerine*. (T. Türk, Çev.) İstanbul: Oda Yayınları.
- Mücek, A. A. (2009). *12 Eylül Askeri Darbesinin Ekonomi Politikası*. İstanbul: Gökkuşluğu Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2016). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Özal, T. (1981). *İkinci İzmir İktisat Kongresi Kapanış Konuşmaları*. İzmir.

- Özçelik, P. K. (2011). 12 Eylül'ü Anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(1), 73-93.
- Özdemir, P. D. (2010). *Refah Devleti Analizi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Döenminde Refah Devleti*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Özipek, B. B. (2017). *Muhafazakârlık Nedir?* Ankara: Liberte Yayınları.
- Özipek, B. B. (2017b). *Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Özkazanç, A. (1997). Refah Devletinden Yeni Sağa. *Mürekkap Dergisi*(7), 21-35.
- Özkazanç, A. (1998). *Türkiye'de Siyasi İktidar ve Meşruiyet Sorunu: 1980'li Yıllarda Yeni Sağ*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmış Doktora Tezi.
- Özkazanç, A. (2007). *Siyaset Sosyolojisi Yazıları: Yeni Sağ ve Sonrası*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Öztürk, Ş. (2015). Politik Organizasyon Olarak Devlet ve Kapitalizm. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(36), 103-116.
- Pehlivan, O. (2009). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Poulantzas, N. (2014). *Siyasi İktidar ve Toplumsal Sınıflar*. (Ş. Ünsaldı, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- Resmi Gazete. (2020, 10 12). Resmi Gazete Web Sitesi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10859.pdf> adresinden alındı
- Resmi Gazete. (2021, 03 24). Resmi Gazete Web: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf adresinden alındı
- Saad-Filho, A., & Johnston, D. (2014). *Neoliberalizm "Muhaliif Bir Seçki"*. (Ş. Başlı, & T. Öncel, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Sabuncu, Y. (1998). *Dünyanın ve Türkiye'nin Yakın Tarihi* (1. Baskı b.). (İ. Güneş, Dü.) Eskişehir: A.Ö.F. Yayınları.

- Savran, S. (1990). Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi Cilt: 6.* içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. (2014). *Milletlerin Zenginliği.* (H. Derin, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sorokin, P. A. (1997). *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri.* (M. Tunçay, Çev.) İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Süleymanoğlu, R. (2016). Keynesçi Refah Devleti'nin Gelişimi, Dönüşümü ve Sosyal Hizmet Bağlamında Değerlendirmesi. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8-9), 271-301. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1090114> adresinden alındı
- Şenkal, A. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika.* İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şişman, Y. (2017). Türkiye'de Sosyal Politikanın Dünü, Bugünü: Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişim mi? *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-22. doi:<https://doi.org/10.17541/optimum.281038>
- Tanör, B. (1978). *Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar.* İstanbul: May Yayınları.
- Tanör, B. (1994). *İki Anayasa 1961-1982.* İstanbul: Beta Yayınları.
- Tanör, B. (2014). Siyasal Tarih (1980-1995). S. Akşin (Dü.) içinde, *Bugünkü Türkiye: 1980-2003* (s. 27-161). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Taşar, M. (1991). *1983'ten 2000'li Yıllara Anavatan.* Ankara: Adım Ajans.
- Taşar, M. (2001). *Türkiye'nin Düşünce Gündemi.* Ankara: Adım Ajans.
- Tok, N. (2014). Yeni Sağ, Türkiye ve Adalet ve Kalkınma Partisi. N. Tok, M. Özel, & V. Koçal içinde, *Yeni Sağ, Küreselleşme ve Türkiye: Türkiye'nin AK Partili Yılları* (s. 129-161). Ankara: Orion Yayınevi.
- Topal, A. (2002). Küreselleşme Sürecindeki Türkiye'yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ. *Praksis*, 63-85.
- Toprak, O. (2012). *Refah Devleti ve Kapitalizm "2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti"*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toprak, O. (2017). Sosyal Devlet Tasfiye mi Oluyor, Yeni Bir Sosyal Devlet mi Ortaya Çıkıyor? *Emek Araştırma Dergisi*, 8(12), 49-74.

- Tünay, M. (2002). Türk Yeni Sağının Hegemonya Girişimi. *Praksis* 5, 177-197.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı*. (2021, 02 16). Strateji ve Bütçe Başkanlığı Web Sitesi: <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/#> adresinden alındı
- Vergin, N. (2015). *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Wapshott, N. (2017). *Keynes Hayek: Modern Ekonomiye Tanımlayan Çatışma*. (A. E. Pilgir, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Yayla, A. (1994). *Liberal Bakışlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yayla, A. (2005). *Siyasi Düşünceler Sözlüğü*. Ankara: Adres Yayınları.
- Yayla, A. (2011). *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Yayla, A. (2012). *Hayek'in Liberalizm Anlayışı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yayla, A. (2013). *Hangi Liberalizm?* Ankara: Liberte Yayınları.
- Yenal, O. (2017). *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yılmaz, Ş. (1998). 1923'ten Bu Yana Ekonomi Politikaları: Devletçilikten Devletin Tasfiyesine. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 22(213), 33-39.